2223/17/2

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: GYALLAY DOMOKOS: *A tábornok paplana.* ~ SZÁNTHÓ DÉNES: *Valéria.* ~ NAGY BERTA: *Testvérek.* ~ TÖRÖK SÁNDOR: *A mester özvegyének naplója.* ~ BISZTRAY GYULA: *Meduza arca.* ~ MÁLYUSZ ELEMÉR: *Vörös emigráció.* ~ ÁPRILY LAJOS, PÁLFFY ISTVÁN, BÓDÁS JÁNOS, MÉSZÁROS JÁNOS, GULYÁS PÁL, M. JUHÁSZ MARGIT, CSANÁDI BALOGH ISTVÁN: *Versek.* ~ **Elvek és művek**: *Magyar irodalomtörténet.* ~ *Címeresek.* ~ *1930. évi Katona-emléklap.* ~ *Sárfészek.* ~ *A szökevény.* ~ *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században.* ~ *Aranyliliom.* ~ **Szemle**: *Színházi szemle.* ~ *Képzőművészeti szemle.* ~ *Zenei szemle.*

1931. ÉV JÚLIUS 1. 7. SZÁM

81

64

IX. ÉVFOLYAM ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A NapKelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Rovatvezetők:

ECKHARDT SÁNDOR, GENTHON ISTVÁN, PRAHÁCS MARGIT, RÉDEY TIVADAR

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 7 pengő. Tisztviselőknek 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefon: József 314—20.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Áprily Lajos: Mátrabükki ski-nyomok. (Vers)	577	*Török Sándor:* A mester özvegyének naplója	609
Gyallay Domokos: A tábornok paplana	578	*Gulyás Pál:* Mennyi föld! (Vers)	616
Pálffy István: Érik a föld. (Vers)	586	*Bisztray Gyula:* Meduza arca	617
Szánthó Dénes: Valéria	587	*M. Juhász Margit:* Eltévedt leány. (Vers)	621
Bódás János: Elakadt a vonat. (Vers)	597	*Csanádi Balogh István:* Ahol a pipacs nyit... (Vers)	622
Nagy Berta: Testvérek	598	*Mályusz Elemér:* Vörös emigráció. (Folytatás)	623
Mészáros János: Különös siratő. (Vers)	608		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Brisits Frigyes: Pintér Jenő: Magyar Irodalomtörténete	651	*Majthényi György:* Sárfészek. Berkes Imre regénye	655
Szombatfalvy György: Tamási ron: Címeresek	653	*Fábián István:* Zilahy Lajos: A szökevény	657
1930. évi Katona-emléklap	655	*B. Gy.:* A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században	658
		Majthényi György: Aranyliliom	659

SZEMLE:

Rédey Tivadar: Színházi szemle	661	*Genthon István:* Képzőművészeti szemle	667
Gál János: József Ferenc dr. kir. herceg: Kolumbus	665	*Prahács Margit:* Zenei szemle	669

T. Előfizetőinkhez!

A NAPKELET jelen számához postatakarékpénztári befizető lapot mellékeltünk s nagyon kérjük t. Előfizetőinket, hogy a július elsejével kezdődő új negyedévi megújítás, úgyszintén az esetleg fennálló hátralékos díjak kiegyenlítése iránt intézkedni szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel

A KIADÓHIVATAL.

2223/17/2 1982

LELTÁROZVA 1963

7/5149 1987

MÁTRABÜKKI SKI-NYOMOK.

Két könnyű talp suhogva von
barázdapárt a porhavon.
Húsvéti hó, csalóka is,
tegnap szitálta április.
Bükkök között amerre szállsz,
már pinty dalol, kis utitárs,
s hol hóba vésed szűz neved,
ködök mögül a nap nevet.
Kék ablakon holnap lesüt,
megöl havat, nyomot, betűt
s aztán sem szél, sem őzszimat,
sem estifény, sem virradat
itt meg nem sejti bájadat.

Ó mátrabükki ski-nyomok —
dalok sorsára gondolok.
A versem is csak ennyi volt:
már pintyek riadója szólt,
szikrát a nap kacagva szórt —
s letrtam egy pár balga sort,
tavaszi hóba balga sort.

Az életem csak ennyi volt.

Április Lajos.

A TÁBORNOK PAPLANA.

A Székely Legendák könyvéből.

I.

Pap Mózesnek (a vén zsoltárosnak) mindig meglelkesedett a tekintete, mikor Kolozsvárra terelődött a szó. Nagy tisztesség érte őt ott fiatalkorában!

Micsoda ünnep is volt az: negyvennyolc karácsonyának első napja! Akkor vonult be az erdélyi honvédség Kolozsvárra ujdonsült vezérének, Bem tábornoknak kommandója alatt.

Pap Mózest másnap délelőtt érte a tisztességnek egyik része. Templomozás után a fapiacra dobolták össze a honvédeket s különféle jutalomban részesítették őket. Pap Mózest önkéntes nemzetőrből egyenesen tizedesnek léptették elő! Szép kitüntetés volt, ha meggondoljuk, hogy győzelmes csaták után igaz vitézek közül választották ki a legvitézebbeket.

De, mondom, ez csak egyik fele volt Pap Mózes karácsonyi örömének. Délután jött a derekasabb része.

Mert délután, amint kenyeres pajtásaival ott sétálgatott az öreg lábasházak alatt, egyszer csak odalép hozzája Sebessy Sándor hadnagy, Bem tábornok egyik nyargonc tisztje.

— Jöszte csak, tizedes, fontos beszédem van veled! — mondotta. — Menjünk amoda a nagy templom mellé, ott nincsen ekkora jövés-menés.

A tizedes bizalommal követte Sebessy hadnagyot. Földiek voltak, mind a ketten a Nyikó vize mellől keltek hadra az agyagfalvi gyűlés végeztével. Otthon is, a mostani hadakozás alkalmával is, sűrűn esett találkozásuk.

— No, földi, meg vagy-e elégedve Bem generálissal? — kérdezte Sebessy hadnagy.

— Dejszen, ha továbbra is így folytatná! — lelkesedett a tizedes. — Éppen nekünk való parancsnok volna. Csak az Isten időnap előtt el ne venné, mert úgy jár-kel a golyóbisok közt, mint a papunk a méhei közt.

— Hát ez az, földi, ez a mértéktelen kurázsi! — bólintott helyeslőleg a hadnagy. — Őrizni kell az öreget, mert a maga mentén igen belefelejtkezik a csatába. Ezen akarunk segíteni. A főadjutáns úr megbízott, hogy összeválogassam a tábornok úr őrségét. Benned megvolna a hűség is, a bátorság is, az a kérdés, jókedvvel vállalnád-e az őrparancsnokságot? Tíz embert választhatnál a kezed alá.

A tizedest meghökkentette az ajánlat.

— Félős dolog ez, vitéz hadnagy uram! Isten őrizz, hátha az én vétségemből valami baja esik a tábornok úrnak? Arcomra nem venném azt a gyalázatot!

— Ezért vagy te a mi emberünk! — ütött Pap Mózes vállára a hadnagy. — Most aztán parancsnak vedd, amit mondok: válassz ki tíz embert s esti dobszó után vezesd elém őket!

Parancs? Az már más!

A tizedes ésszel nyúlt a dologhoz: vidékebeliekből szedte össze tíz emberét. Azok a becsületre való nézt is egy kézre fognak dolgozni. Megbeszélte nekik a feladatot. Bem generálisra vigyázni? Olyanforma tisztesség ez, mint a sereg zászlaját hordozni. Megértették a földiek, atyafiságosan kötelezték magukat, hogy életüket vetik a tábornok őrzésére. Dobszó után jelentkeztek Sebessy hadnagynál. Ez Bem kvártélyosházhoz vezette és kioktatta őket teendőik felől. A tábornok nagy ládájának kulcsát a tizedesnek adta át: mától fogva neki örökké a tábornok kezeügyében kell lennie.

II.

Ünnep után Bem kiindította seregét Kolozsvárról. A Szamosvölgyét akarta Urbán hadaitól megtisztítani.

A testőrizők szolgálata derekasint megkezdődött. A tizedes öt embert a málha mellé rendelt, maga pedig hatodmagával a tábornok személyére fordította gondját.

Ez volt aztán hűséges vigyázás! Akár kocsin ült a tábornok, akár lovon galoppérozott, a tizedesék el nem vesztették szemük elől. Akárhányszor megesett, hogy a Kossuth-huszárok, akik hírtévő szolgálatra voltak beosztva a tábornok mellé, messze hátul kerülgették a sereg málhás szekereit, mikor Pap Mózesék árkon-bokron át megrövidítették az utat, elejébe kerültek a menetnek, csatárláncba álltak a hegy tetején s szeretettel mosolyogtak az érkező tábornok szemébe. A kopófalka nem környékezi nagyobb hévvel a közrekapott ordast, mint a testőrizők a generálist.

Az előnyomulás második hetében, valahol Beszterce tájékán, Bem megbeszélést tartott vezérkarával. A tizedesék akkor is ott párálottak a tábornok közelében. A megbeszélés végén Bem szeme élével végigbarázdált rajtuk, majd feléjük intett lovaglópálcájával.

— Uraim, sokat próbáltam életemben, de ilyen gyorslábú embereket sohsaem láttam! — mondotta. — Ezek a lovasság gyorsaságát és a gyalogság kitartását egyesítik magukban. Mind ilyenek a székelyek?

— Jórészt ilyenek! — jelentette Sebessy hadnagy. — Jó lábra, tüdőre kapnak a nagy hegyek között.

— Adjanak nekem pár ezret ebből a fajtából s én rövidesen megtisztítom egész Erdélyt az ellenségtől! — mondotta Bem.

A tisztek derült képpel bólogattak az őrcsapat felé, szétoszláskor pedig Sebessy hadnagy odament Pap Mózeshez és elmondotta neki, hogy a tábornokban milyen nagy reménységet ébresztett hű őrködésük.

— Jól van, földi, néha nagy dolgok indulnak kicsi jelekből! — szorított kezet a tizedessel.

Besztercéről Vásárhely felé fordult a győzelmes hadsereg. A székelyek között akart Bem gyülekezőt fuvatni a szabadság trombitájával.

III.

Vásárhelyen nagy tisztelet övezte Bem tábornokot. Főtisztviselők, székek küldöttei, városi előkelőségek egymás kezébe adták szállásának kilincsét. S künt a piacon folyt a toborzás, bokrával szedték és avatták zászló alá a legényeket.

Egy napon Sebessy hadnagy a szállás emeletéről lejött az udvarra. Karján papirosba göngyölt testes csomag.

— Hej, tizedes, jöszte csak! — intett Pap Mózesnek.

— Parancsára, vitéz hadnagy uram!

— Nyisd ki a tábornok úr ládáját! Beletesszük ezt a csomagot.

A tizedes föltámasztotta a láda födelét.

— Megmutatom, mi van a csomagban! — kezdte a köteléket kioldani Sebessy hadnagy. — Nevezetes dolog, nagyon kell vigyáznunk rája.

A csomagból egy csillogó selyempaplan bontakozott ki. Sebessy hadnagy ráterítette a ládára és gyöngéden végigsimogatta.

— A vásárhelyi úrasszonyok hozták ajándékba a tábornok úrnak! — magyarázta a tizedesnek. — Nézd csak ezt az aranyhimű írást a közepén! Franciául van és azt jelenti, hogy a tábornok úr aludjék egészséggel és ébredjen új erővel a haza védelmére. Gyönyörű portéka, a magyarok szeretetét és háláját példázza . . .

A paplant elhelyezték a láda felső felében, hadd legyen kézügyben, ha a tábornok úr takarózni akar vele.

IV.

Szebent bevenni! — ez volt már a jelszó a főhadiszálláson. Szebenben van a darázsfészek, azt kell mihamarább kifüstölni. A vén Puchnernek tudtára kell adni, hogy vége a könnyű győzelmeknek, a magyar erő is szárnyra kerekedett.

Elindultak Vásárhelyről s mindjárt az első napokon emberül elpáholták Puchner uramat a Kisküküllő völgyében. Nosza, előre Szeben alá! Rohantak fennakadás nélkül. Ki hitte volna, hogy ilyen könnyen megy? Vígan voltak, hoppot mondtak. Tréfára vették a háborút.

No, csakhamar megkapták a böjtjét. Az volt a baj, hogy a császáriak túlságos gyorsasággal takarodtak vissza Szeben alá. Mire a honvédek megérkeztek, minden tartalékukat csatára tudták rendezni.

Hát bíz ez a próba nem sikerült. Hiába vette elé Bem minden hadi fortélyát, hiába vetette kockára életét akkora vakmerőséggel hogy testőrei alig tudták lova zablájánál fogva kirántani a veszedelemből, egyheti viaskodás után Vizaknára kellett visszavonulnia.

Az is igaz, hogy még nem gyűltek meg eléggé a székelyek a véres kalákára, bár jöttön-jöttek lovasszázadok, gyalogos zászlóaljak. Bem Vizaknán pihenőt rendelt hadainak: tollászkodjanak kissé a gonosz napok után! A sebesülteket összegyüjtette. Medgyes és Vásárhely felé küldette, hadd könnyebbedjék új harcok idejére a hadak járása.

A testőrök csak félszemmel aludtak ezeken az éjszakákon. Hűségesen tartották szolgálatukat Bem szállása körül.

Egyszer, késő éjszaka, félálomban úgy sejdíti Pap Mózes, hogy valaki megkopogtatja az őrszoba ablakát s az ő nevét kiáltozza. Kilép az ajtón, hát falusfele, Firtos László áll ott Kossuth-huszár ruhában.

— Hát te hogy kerülsz ide, Laci testvér? — álmélkodott a váratlan látogatáson.

— Többen vagyunk itt a faluból. Az öcséd, Józsi is itt van!

— Micsoda! Csak nem bolondoskodott ide a haszontalan kölyök? — lobbant föl a tizedes.— Meg egyeztünk, hogy ő otthon marad.

— Elkéredzett apától. Mi is jöttünk, hát ő sem akart otthon maradni. Elengedte az öreg...

— Hol van a szószegő? Majd adok én neki háborút!

Firtos László búsan ühmgetett.

— Nem fogod bántani! Elég baja esett szegénynek: átlőtték a térdét. Itt feküdt mostanáig az ispotályban. most viszik át Medgyesre. Amott van a szekéren, megállottunk, mert meghallottuk, hogy te is itt rostokolsz.

Dejszen, feledte Pap Mózes a haragot! Szaladt nagy riadalommal az útra, ahol a sebesültek szekerei állottak. Ott feküdt a gyermek vacogó foggal, erős lázban. Vékony szalma alatta, huszárköpenyeg a takarója.

— Jóska! Mi talált édes öcsém?

— A térdem! — vetette föl lázas fejét a fiú. — Rosszul vagyok, nem tudom, megbírom-e Medgyesig. Nem kísérhetne el, bátyám?

— Bizony, elkísérlek én! Szaladok is, hogy engedelmet kérjek! Várjatok, mindjárt itt leszek! — szólt a szekerek kísérőinek.

Jó emberéhez, Sebessy hadnagyhoz folyamodott. Az mindjárt engedélyt adott ötnapi távozásra. Azalatt úgy sem lesz itt komoly tennivaló. A tábornok nem támad, újólag, amíg számosabb friss csapatot nem kap a Székelyföldről és Kolozsvárról.

Mózes vitéz fölkapaszkodott a szekérre és el akart helyezkedni, hogy ölébe fogja öccse tüzelő fejét. De a gyermek félaléltan nyöszörögni kezdett.

— Nagyon fázom, bátyám, takarjon be!

Húzogatta Mózes a huszárköpenyeget, de annak se széléből,

se hosszából nem futotta többre. Leugrott a szekérről, odaszaladt az őrmesterhez, aki parancsnoka volt a transzportnak: nincs-e fölösleges pokróc? Dehogy van, dehogy van, köszönje meg, aki köpenyeg alatt fekhetik!

— Én kerítenék, ha őrmester úr kis időt engedne! — esedezett a tizedes.

— Nem várhatunk egy emberért! — mérgeskedett az őrmester. — Aki háborúban van, az ne akarjon vetett ágyban heverni!

De Mózes mégis megpuhította az őrmester szívét. Visszaszaladt szállásukra: hol verekedhetnék valami takarófélére? Végigtapogatta a szekereket, aztán az istállóba, majd az őrszobába nyitott be... Sehol egy megcsíphető pokróc vagy köpeny. Nagy volt a hideg, mindenki magára húzta rongyait.

Pap Mózes öreg korában is megcsóválta fejét, mikor az elbeszélésnek erre a pontjára ért: hogyan is mert ő akkor olyan vakmerő dolgot cselekedni? Hiába, nagyon sajnálta öccsét: úgy megzavarta elméjét a szomorú találkozás, hogy az Úrjézus palástját is elorozta volna.

Odament a tábornok málhásszekeréhez, a vásárhelyi selyempaplant kivette a nagy ládából s szaladton-szaladt vissza öccséhez s betakarta vele a didergő fiút. Maga is felült a szekérre, ölébe fogta a gyermek fejét, simogatta, vigasztalta, kulacsából enyhítette.

Másnap estenden megérkeztek Medgyesre. A tizedes szétnézett az ispotályokban, minden sarok tele volt szenvedő, halódó katonákkal. Hogyan hagyja öccsét ezen a szomorú helyen? Nem, inkább hazaküldi Bencédbe, az anyai gondviselés alá. Jönnek-mennek a hadiszekerek a Küküllő völgyében, majd megfogad egyet öccse vitelére.

Úgy is cselekedett. Pihentette pár napig magános ember házánál, aztán szekérre pakkolta s elbocsátotta Isten nevében hazafelé.

A szép paplant természetesen nem engedte tovább. Medgyesen ellátta a fiút útravaló takarókkal. A paplant vissza kell vinni s észrevétlen visszaszerezni a tábornok ládájába.

Maga is elindult vissza Vízaknára. Majd találni fog az útban tábori szekereket, felül a leggyorsabbra s másnap jelentkezik Sebessy hadnagynál.

Szekérre néző számítása ugyancsak megcsalta a tizedest. Mert mindjárt a város szélén azt vette észre, hogy nem mennek szekerek Vízakna felé, sőt amelyek elindultak, azok is seregestől áradnak vissza Medgyesre. Micsoda vándorolás ez?

Hamar megtudta a valót. A vén Puchner újra megcsúfolta Bem apót. Óvatlan, váratlan rajtaütött a vízaknai táboron!... Hiába volt a honvédek bátor csatázása: Szászsebesen Déva felé kellett menekülniök. Most ott folyik a rettenetes harc a Maros völgyében.

Nagyon megkeserítette a hír Pap Mózest. Fájlalta a magyarok megcsúfolódását és bántotta, hogy nem lehet ott legényei közt a generális mellett. Aztán a paplan dolga is nyomni kezdte lelkét. Vajjon

nem jönnek-e rá, hogy a féltett portéka eltűnt a ládából? A kulcsot ugyan siettében magánál feledte, de kényszerűségből feltörhették a ládát. Újabb meg újabb ijedelme támadt. Többször volt tanuja, hogy Bem irgalmatlanul főbelövette azokat a katonákat, akik a máséhoz nyúltak . . .

De tudta a katonaregulát. Jelentkezett a medgyesi honvédcsapatnál. Sebessy hadnagy írásával bizonyította, hogy igaz járatban került ide. Adjanak parancsot, hogy mitévő legyen?

Parancsot? No, azt ugyan szívesen adtak meki. Nagy becse volt akkor az ilyen próbált katonának ! Medgyes tele volt székely újoncokkal, szorgalmasan törték őket fegyver alá. A tizedest mindjárt beosztották egy újoncszázad mellé oktató altisztnek.

Csakhamar nagy becsületre kapott új szolgálatában. Tisztek, legények váltig dédelgették s váltig meséltették Bemről, csatákról, ágyúnak, puskának, kardnak csatákon való értékéről. Biztatták, hogy szolgálatáért szép előmenetelben lesz része, csak legyen lelkesítője és példaképe a tanulatlan újoncoknak.

A vásárhelyi szép paplan dolga? Egy bizonyos : nem szabad elvesztegetni a jószívű úrasszonyok ajándékát, hanem tüzön-vizen vissza kell juttatni Bem tábornokhoz. Mikor és hogyan? Majd elválik a csaták kockáján ! Egyelőre elfér a tarisznyában s hordozni sem nehéz.

A csaták kockája azonban nem biztatott jóval. Már a medgyesi katonákat is gyötörni kezdte a kétség : mi lesz, ha Puchnerék kiszorítják Bemet Erdélyből? Medgyesnek sem lesz akkor maradása, szélnek kell ereszteni a sok újoncot, hogy rabul ne ejtsék őket a császáriak.

De hirtelen meghasadt a borús felhő a napnyugati égen s mint csattogó vihar, elérobogott a honvédsereg a Maros völgyéből. A piskii csatából jöttek Medgyesre : égig hatott győzelmes ujjongásuk. Piski hídját megtartották és Erdélyt megmentették vele !

Mózes vitéz szorgalmasan tudakolta azokat az eseményeket, amelyek eltávozása után történtek Bem tábornok körül. Szomorú dolgokat tudott meg. Vízaknán a császáriak elfogták az ő tíz emberét, prédául ejtették a törzs pénzes, irományos ládáit, elragadozták a tábornok poggyászos szekereit.

De hiszen ez a hír nagyot fordít a paplan dolgán ! Senki sem fogja azt többé számon kérni. Azt fogják hinni az emberek, hogy az is elveszett Vízaknánál ! A paplan dolgát most már tetszés szerint lehet igazítani.

Nem . . . csak egyet nem szabad megcselekedni ! Csak elvonni nem szabad a magyar asszonyok tiszteletének jelét Bem tábornoktól ! Ez annyi volna, mint a legszebb medáliát leszakítani Bem apó melléről.

Legjobb volna Sebessy hadnaggyal megbeszélni a kényes ügyet. Őszintén megmondani neki, hogyan mentődött meg a paplan a császáriak kezétől. A hadnagy módját ejtené, hogy a paplan helyre kerüljön anélkül, hogy baj keletkeznék elszármazásából.

Ez okos szándék lett volna, de nem lehetett megvalósítani. Sebessy hadnagy ugyanis nem volt a sereg között.

A piskii győzelem hírével Debrecenbe küldte a tábornok, nem tudták megmondani, mikor tér onnan vissza.

V.

Medgyesről a Székelyföldre, a magyar erő forrásához akart eljutni a tábornok. Meg is indult mindjárt, amint tanácsosnak látszott.

Egynapi menet után Medgyes és Segesvár között pihenőre állt meg a sereg. A szekerek, ágyúk az útról lesorakoztak a Küküllő partjára. Tábortüzek gyúltak, étel-ital készült, itt-ott klárinét zengedezett. Híre ment, hogy a generális is a táborban fogja tölteni az éjszakát.

Pap Mózes megsétálta magát a táborhelyen. Úgy hallotta, hogy a tábornok ott fog aludni a törzs egyik társzekerén. Arra a tájra őgyelgett, hát már el is rendezték fekvőhelyét a szekér derekában, tüzet tettek a szekér két oldalán. Maga a tábornok vacsorázni ment, mondották a törzsbeliek. Pap Mózes a vacsora helyére is elkukkintott: forralt bort ittak a tisztek hosszú ácsolt asztal mellett s hallgatták Sebessy hadnagyot, aki imént érkezett meg Debrecenből s országos ujdonságokat mondott a tiszteknek.

Igy látván a környülállásokat, végképpen megérlelődött a gondolat a tizedes fejében. Visszasietett százada pihenő helyéhez, tariszznyájából kivette a selyempaplant s bedugta köpenyege alá. Most már otthonos, bátor lépésekkel ment a tábornok fekvőhelyéhez, a gyapjúpokrócot oldalra fordította s a selyempaplant szépen beillesztette a gyapjúpokróc alá. Nagyot lélegzett: no, hála Istennek!

Rég nem aludt olyan lelki megnyugovással tizedes uram, mint azon az éjszaka. A paplan hát mégis visszakerült méltó tisztességébe!

De a nyugodalmas éjszakára ugyancsak ijedelmes virradat köszöntött. Mert mi történt, amint sorakoztak a századok? Sebessy hadnagy végignyargalt a sorok előtt és kezében a selyempaplant lengetve, harsányan kiáltotta:

— Ez a paplan Vízaknán a tábornok poggyászával elveszett s most — nem tudjuk, mi módon — visszakerült a tábornok úr szekerére. Aki tud valamit a paplanról, lépjen ki és mondja el!

Dejszen felejtette Pap Mózes kilépni! Inkább még lesütötte szemét: nehogy találkozzék tekintete a hadnagyéval!

VI.

A találkozásnak is eljött az ideje!

Néhány nap mulva beteljesült a honvédek legkísértőbb álma: bevették Szeben várát! Nagy volt az öröm a seregben, Bem kamatostul

megadta a kölcsönt Pucher uramnak. Boldogan sütkéreztek a város utcáin a diadalmas katonák.

Pap Mózes a dicsőséges napok egyikén bebátorkodott Sebessy főhadnagy szállására. (Nagy előléptetések voltak Szeben bevétele után, főhadnagy lett Sebessyből.)

— Micsoda, hát te nem vesztél oda Vízaknánál? — ámuldozott a főhadnagy.

— Elfelejtette, főhadnagy uram? Elkéreztem volt, hogy Medgyesre kísérjem sebesült öcsémet.

— Szerencséd volt, földi! A rabságtól menekültél meg! Tudod, hogy minden poggyászunk odaveszett?

— Kivéve a nagy láda kulcsát! — nyúlt zsebébe a tizedes félénk mosolygással. — Azt magamnál feledtem nagy sietségemben.

— Veszett ládának a kulcsa! — nevetett a főhadnagy. — Hát azt hallottad-e, hogy a vásárhelyi szép paplan is megkerült? Titokzatos eset, nem tudtuk kideríteni, hogy mi úton-módon.

Pap Mózes nagyot sóhajtott.

— Hej, főhadnagy uram, a paplanról is tudnék én valamit mondani, ha nem tartanék a dolog végétől!

— Csak mondjad, fiam! Egyet se félj, no! Tudod, hogy én jó embered vagyok.

Pap Mózes mindent elmondott földijének. Ő bizony egészen megbolondult öccse sajnálatában, ma sem tudja, hogyan mert hozzányúlni a tábornok tulajdonához. Tudódjék bele a bocsánatba, hogy a paplant megőrizte mint drága kincset. Mihelyt módjában állt, visszaszármaztatta gazdájához.

Soha könnyebb helyt nem állt a bocsánat, mint akkor Sebessy főhadnagynál.

— Tudod, hogy nagy jó származott abból, amit testvéredért cselekedtél? — mondotta nagy örvendezéssel. — A tábornok úr nagy hívője a csodáknak, a paplan megkerülésében most Isten csodálatos kezét látja. Azt mondja, hogy Szeben bevételének a tervét is fektében, a szerencsepaplan alatt főzte ki. Úgy őrzi, becsüli azóta, mint valami csodatevő szentséget!

Hogy mennyire nem vette föl Sebessy főhadnagy a tizedes vétkét, nyilvánvalóvá vált abból is, hogy még aznap visszavezényelte a törzshöz és újolag Bem legközelebbi szolgálatára osztotta be. Főgondjául tűzte ki, hogy a csodatevő paplanra tüzön-vizen vigyázzon.

Hiszen a vigyázásban nem is volt hiány. Pap Mózes ott őrizte a paplant hátitarisznyájában s a további viszontagságokon, táborban vagy szálláson minden lefekvéskor szépen odaterítette a tábornok fekvőhelyére.

Igy ment ez mindaddig a szomorú óráig, amíg a szabadság kockája végelegesen vakot nem vetett s a tábornok szekerének rúdja a bujdosók útján Törökország felé nem fordult.

— Mi lett aztán a vásárhelyi szép paplan sorsa? — révedezett el Pap Mózes mesélő kedvében a szép emlékeken. — Hihetőleg Törökországban, halálos óráján azt kívánta a generális úr, hogy azzal takarják be holttestét! — adott megnyugtató feleletet önmagának.

Gyallay Domokos.

ÉRIK A FÖLD.

Otthon megindult valami vad zsongás,
bátran tör be a Nyebojsza tetőn,
mezőn, réteken ébred a zsibongás
és kongás csendül szívremegtetőn,
a mag megmozdul meleg üregében,
a csira már kidugja kis fejét,
megzsírosul földünk a barna, ében
és hallani a szántók énekét,
a borjúk ugrálnak csiklandó kedvvel,
éltet jósolgat a kandi kakuk,
fickánd a csikó, játszó gyerekekkel
harsog az utca és zsibong az út,
lázban égnek a földek, fák és rétek
és mozdulnak és lihegnek és élnek
és szellő suhan által a falun,
kipirosul arca leány, legénynek,
ha furcsa tűzzel egymás mellé érnek
s a gólya gőggel a magasban áll:
győzelmet vívott, teremtő király.

Itt — villany csak az Isten áldott napja,
szobám börtön és én vagyok bús rabja,
itt elmerül a szemem, terül a pillám,
mert város hazám s kerül nap, eső, villám;
a szobám börtön s én szeretem a zárkát,
mint a gyermek a pihegő madárkát,
én szeretem, ha sohasem zavarnak
s zárral takar el ajtó és az ablak,
így azt gondolom: falun élek, csendben
s csak mese az, hogy városivá lettem,
csak mese, hogy a papir minden földem,
csak álom, hogy kínlódom meggyötörten
s kis zúg az egem, amelyre öklöm ráznám,
amért azt tette velem, hogy az írás
lett csak érlelő, termékeny barázdám.

Pálffy István.

VALÉRIA.

Őszintén szólva jólesett, hogy hangversenyem concert parée jellegű volt. Elvégre, ha az ember tíz évi külföldi mászkálás után először játszik otthon, mégis csak örül, ha — örülnek neki. Tíz év! Melbourne, Moszkva, Milánó, Newyork, London, Barcelóna ... Városnevek, világrészek, hangversenyek, pénz, nők, kimerültség és mégis végtelen, örök éhség az új és a szép után.

Itt állok a dobogón, ahova tíz évvel ezelőtt olyan áhítattal néztem fel egy-egy világhírű hegedűsre ... Érdekes, most reám néznek ilyen furcsán, ilyen áhítattal és rajongással. Alig tudom elhinni, hogy karriert csináltam, hogy már én is világhírű vagyok, hogy háromezer dollárt kapok egy hegedűkoncert eljátszásáért. Pedig valami igaz mégis lehet a dologban; hisz tegnap óta, hogy megérkeztem, majd minden lapban megjelent az arcképem egy háromhasábos intervjú közepén — és a karmester már fel is emeli pálcáját és a Dé dur hangzat elindította Beethoven hegedűversenyét, amelynek eljátszása után Berlinben a köztársasági elnök bejött az öltözőmbe, majd a nyakamba borult; Genfben pedig egy grófné csakugyan a nyakamba borult.

A Vigadó kék libériás teremőrei nehezen tartják vissza az ajtók mögött a kinnszorultakat. Benn halálos csend ad utat a halhatatlan zenének. Minden szempár reám mered, minden villanykörte reám önti energiáját. A drapériák súlyos-komoran lógnak a levegőben és a dekoltázsok alatt meggyorsul a szívverés. Impresszárióm azt mondta, hogy mindenki itt van. «Tout Budapest.» A kritikusok is szmokingot vettek ... Nagy szó! Az első sorban egy kövér, öreg hercegnő, kövér brilliánsokkal öreg diadémjében. Mellette egy feszes tábornok. Mögötte az acélos arcélű, parókás grófné. Jobbra a bankárnegyed. Egy alacsony, ősz diplomata pompás, fenséges feleségével, egy miniszter, újabb arisztokrata csoport, néhány közéleti szereplő. Hátrább néhány egyetemi tanár. Az esztrád sarkában az Akadémia professzorai. Hátul diákok és hivatalnokok egyetlen jó ruhájukban. A vonómat felemelem, a hegedűt az állam alá szorítom. Egy fokkal mindenki előbbre dűl a széken. Öt kottavonalat látok a levegőben, kereszteket, tizenhatodokat és az arcok kicsit elmosódnak mögötte. Becsukom a szemem és a szemhéjamon át látom a szemek reámvetődő sugarait, látom a meztelen szíveket, amint kitárulva várnak valami égi italra. Egyetlen vonólendítéssel összemarkolom mindet, valamennyi szívet és magamhoz láncolom őket. Ivel a melódia, ível, ível, ível a melódia, a melódia!

Már a kádencia felé jártam, amikor éreztem, hogy egy szempár egészen különös forrósággal tapad reám. Fel kellett néznem. A szemsugarak az első sor jobboldali széléről fúródtak felém.

Gyönyörű fiatal pár ült ott. A fiú huszonhat-huszonnyolc év körüli lehetett, elegáns szmokingban, szép és rokonszenves, barnás-piros arc, kis sötétbarna bajusz. Csupa előkelőség a mozdulatlansága. Mellette egy húsz év körüli leány hófehér selyemruhában, fehér selyemharisnya, fehér estélyicipő, fehér glaszékesztyű, egyetlen ékszere : fehér gyöngysor a nyaka körül. Semmi más szín nem volt rajta, csak fehér. Az arca is sápadt, majdnem olyan halvány, mint ruhája selyme, csak szája pirossága égett a középen és két koromfekete szeme és felette válláig érő koromfekete haja. Csodálatosan karcsú volt, még ültében is látni lehetett remek arányait : vékony lábszára, bokája, hosszú, vékony lábfeje, keskeny, vékonyujjú keze valami egészen különös, nemes fajtára utalt.

Azt hiszem, a világ leggazdagabb emberét, legnagyobb technikai zsenijét, legmerészebb katonáját meg lehet határozni . . . De a világ legszebb nője egészen bizonyosan nincs. Csak egy-egy férfi érkezik el életében egyszer egy nőhöz, akinél szebbet még nem látott ; lehet, hogy nem is azért, mert csakugyan nem látott még szebbet, hanem mert testi és lelki állapota éppen akkor érkezett el a legnagyobb fogékonysághoz. Vannak a férfi életében órák, amikor minden idegszála a szerelem felé űzi. Ilyenkor egy szép nő : a világ legszebb nője.

Nem tudom, hogy én éppen ilyen felajzott állapotban voltam-e? Az bizonyos, hogy a dobogón akkor úgy éreztem, hogy ez az a legszebb, akinél szebb nincs — és a kádenciát olyan bravúrral pengettem végig, hogy szinte magam is elcsodálkoztam : nini, ezt így is lehet !

Az igazi előadóművész minden hangversenyén rögtönöz. Betanulni valamit és aztán előadás alkalmából minden taktusnál szemmel tartani a szabályokat : nem művészet, hanem mesterség. Nekem voltak napjaim, amikor a Chaconnet úgy játszottam, mint valami optimista megnyilatkozást, derűs, eleven, életerős éneket, máskor meg komor, hatalmas tragédiát építettem belőle. Néhány esztétizáló kritikus ugyan nem volt tőlem elragadtatva egyik vagy másik alkalommal, de bármennyire helyeseltem is precízen felállított tételeiket, mégsem játszhattam másképp, mint ahogy játszottam. A pódiumon eltűntek a paragrafusok — az ember a szívét adja, ha van. S ha nincs, nem művész.

Igazán szívből rögtönözni, a hegedűvel nagyot alkotni leginkább akkor tudok, ha találok valakit a közönség köréből, aki szintén művész ; nem előadó, hanem felvevő művész. Közönség-művész, hallgató-művész, vagy ahogy tetszik. Aki mint hallgató épúgy improvizál, mint én. Aki nem előre megfontolt szándékkal ül be székébe, aki nem határozza el, hogy Mendelssohnnál el fog érzékenyülni és Bartóknál dacot fog érezni, hanem aki épúgy a pillanat hatása alatt áll, mint én.

Azt hiszem, azon a hangversenyen a Beethoven-koncert alatt

megtaláltam a fehérruhás leányban a közönség-művészt. Lecsukott szemmel, csöppet szétnyílott ajkakkal, mozdulatlanul ült, néha kicsit megremegett és ujjai görcsösen összekapaszkodtak. Szinte láttam, amint idegei megfeszültek és vére folyása meggyorsult az erekben. Ki tudja, ki lehet ez a leány; vadidegen a világ másik részéből és most mint hipnotizált ül a helyén; a hatalmamban van — és egy kicsit én is az ő hatalmában...

Mindent beleadtam ebbe a Beethovenbe. Támolyogtam, mikor lementem a dobogóról. A falak majd meghajlottak a tapsvihartól.

* * *

A hangverseny után hazamentem villámba, amelyet két éve építtettem a Ménesi-úton. Nagyon fáradt voltam. Az autóban csak titkárom és a pesti hangversenyrendezővállalat igazgatója kísért el. Felmentünk szobámba. Meglehetősen szótlan voltam, alig ettem valamit, de erős vörösbort ittam és erős szivarra gyujtottam. Az asztalomon rengeteg meghívás. A hangversenyző művészt az egész világon végigkísérik a hiénák, akik egy-egy vacsora ellenében szívesen elhencegnek híres barátjukkal. Ez különben a legfájóbb érzések közé tartozik. Sose vagyok biztos benne, hogy barátaim, nőim és akárki, aki szóbaáll velem, barátságos hozzám, miért teszi? Azért-e, mert engem szeret, vagy mert például a hírem tetszik neki? Valami ilyesféle érzése lehet a gazdag leánynak, aki nem mer választani kérői közül...

A meghívásokat a titkárom átnézi. Legtöbbjét meg sem említi előttem. Csak tudnám, ki az a fehérruhás leány?

A pesti igazgató most egy pár papirlapot tesz elém.

— Néhány autogrammot kérnek itt általam... Ez itt Ernő főhercegé. Ez Vitkóczy, az egyetem rektora... Ez Orsy Valériáé, a kúria elnökének leánya... Ez Atonyi Zizi, a primadonna...

Aláírtam vagy tizenöt lapot.

— Mondja, — fordultam ekkor az igazgatóhoz — ki volt az a hölgy, aki az első sor legszélén ült?

— Melyik oldalon?

— Jobbra.

— Fehérben?

— Igen. Hófehérben, fekete a haja...

— Most adott neki autogrammot. Orsy Valéria.

Átfutott a meleg. Most írtam neki autogrammot! Visszavettem az ő lapját, elszakítottam és újat írtam helyette. «Legigazabb hallgatómnak, Orsy Valériának, őszinte tisztelettel.» Kicsit banális ugyan, de mindegy. Észre fogja venni, hogy ez több, mint autogramm.

— Tulajdonképpen kik ezek az Orsyék? — kérdeztem az igazgatót.

— Orsy Pál a kúria elnöke. Régi nemesi familia, kamarások. A legjobb társaság jár hozzájuk, főleg szellemi arisztokraták, sok tudós és politikus. Villájuk és földbirtokuk van, jómódúak. A leány egy

szezónban mindössze két-három hangversenyre megy el. A legjobbakra. Inkább színházba jár. A férfi, aki mellette ült, bátyja, tanársegéd az első számú szemklinikán. Az anyjuk Tárnicky-leány, fiatal korában Erdély legszebb nője. Óhajt még valamit tudni?

— Szeretnék velük megismerkedni.

Az igazgató átnézte a leveleket.

— Itt van egy meghívás Bell báróékhoz. A két család a legjobb barátságban van egymással. Tessék ezt a meghívást elfogadni, Orsyék egész biztosan ott lesznek.

Az igazgató csakugyan megtette a szükséges intézkedéseket és egy hét mulva Belléknél vacsoráztam.

* * *

A vacsora és az egész este várakozáson felül jól sikerült. A családon kívül csak egypár jóbarát volt meghíva, köztük természetesen Orsyék is, akiket rendkívül rokonszenveseknek találtam. Nagyon imponált, hogy a társaság nem várt tőlem a vacsoráért revánsképpen hegedűlést, pedig azt hiszem, e szerénység nem kis önmegtartóztatásukba került. Úgy tekintettek, mint régi jóbarátot, nem is ejtettek kétségbe bókjaikkal. Annyira jól éreztem magam köztük, hogy szinte kedvem lett volna magamtól felajánlani egy kis házi hangversenyt — de szerencsére hegedűm nem volt velem; különben is Orsy Vali jobban lekötött, semhogy sok időm lett volna zenélésre vágyakozni.

Feketekávé után csoportok alakultak. Én Valériával s bátyjával ültem le egy sarokba. Mindakettő kivételesen művelt volt, négy-öt nyelven beszélt, sokat olvasott és mindenhez nagy intelligenciával szólt hozzá. Valéria világoszöld zsorzsett ruhát viselt, drapp harisnya, drapp cipő a lábán, a nyakában egy matt kékeszöld gyöngylánc. Furcsa, hogy az ember egész divatlevelet ír, ha egy nőre gondol. Sőt Souvenir de Lubin parfümöt használt. Ezek a mulatságos kicsiségek hihetetlenül fontosak, hiszen minél jelentéktelenebb dolgokat figyelek meg egy nőn, annál jelen tékenyebb számomra a nő maga.

A fiatal Orsy Palit elhivták egy sakkjátszmára. Nagyon elfogult voltam, mikor először maradtam egyedül a leánnyal, nem találtam el mindjárt a hangnemet, amelyben beszélnem kellett volna. Ő bátrabban mozgott a csevegés skáláin.

— Köszönöm az autogrammot — mondta. — Nagyon kedves volt magától, hogy még dedikálta is.

— Gyüjti az aláírásokat ? — kérdeztem.

— Nem.

— Hát akkor miért kérte az enyémet ?

— Kiváncsi voltam az írására. Mialatt Beethovent játszotta, azon gondolkoztam, vajjon milyen ember lehet maga? És mivel az írásból sokat tudok következtetni, meg akartam szerezni a magáét.

— No és mi a véleménye ?

— Nincs véleményem. Nem olvastam ki egyebet soraiból, mint amit úgyis tudtam : hogy művész, hogy eredeti gondolatai vannak, impulzív, ingadozó hangulatai szoktak lenni — és ilyesmiket.

— Hát mit akart tudni rólam ?

— Azt, hogy milyen ember ? Rossz-e, jó-e ? Lehet-e bízni magában? Barátnak való-e ? Vannak-e hátsó gondolatai ? Ravasz, vagy nyilt ? — és hasonlókat.

— Kizárólag grafológia útján lehet ezekre a dolgokra rájönni ?

— Nem, de a másik mód hosszadalmas és magának kényelmetlen.

— Mi az ?

— Alapos és őszinte beszélgetések.

— Miért mondja, hogy nekem kényelmetlen ? Azt hiszi, hogy amiért szűkszavú vagyok, nem szivesen beszélgetek ? Csak nem mindenkivel. Kicsit válogatok, de ha megfelelő partnert találok, egyenesen élvezem a beszélgetést. Ha két összehangolt ember beszélget, az olyan, mint egy jól felépített fuga : egy téma elindul, a szólamok bújkálnak, hol itt, hol ott bukkan fel a vezérmotívum, variálások, fokozások és végül egy kerek finále. A fuga a legremekebb zenei forma — és magával beszélgetni felér egy kitűnő muzsikálással.

— Nekem bókot mond s a zenét lebecsüli.

— Attól félek, hogy maga meg túlbecsüli a zenét. Elvégre mégis-csak nem az ember van a zenéért, hanem a zene az emberért.

— Ha nem tudnám kivel beszélek, összevesznék magával a zene védelmében.

— Annyira szereti ?

— Tudja Isten, nem is a szeretés ez, hanem az egység, összeforrottság. Zene nélkül éppúgy nem tudom elképzelni az életemet, mint a víz nélkül. Minden más élvezet, amit az élet ad, pótolható, esetleg káros is ; de a zene forrás, amely éltet, a zene a nap, amely melegít, a zene az oxigén, amely elviselhetővé teszi a levegőt és a vitamin, ami táplálóvá teszi az eledelt.

— Maga igazán lelkében viseli a muzsikát.

— A muzsika az az atmoszféra, amely legelőször körülvesz, csak aztán jön a levegő. Minden optikai, akusztikai és egyéb hatás csak a zenén átszűrődve jut el hozzám. És természetesen az érzések is. Ez egy kis foka az őrületnek. Nem gondolja ? Ha valaki hatalmába akarna keríteni, csak muzsikálnia kellene. A zene hipnotizál, megejt. Én vagyok a ragadozó, akit egy Orpheus meg tud szelídíteni.

Felhevült, kipirult.

— Még soha senkivel se találkoztam, aki így tudott volna rajongani — mondtam egy kis szünet után.

—Bocsásson meg . . . Most egy pár percig nagyon őszinte voltam . . .

— Nekem szólt ez az őszinteség ?

— Nem. A zenének.

* * *

Körülbelül egy hétig nem találkoztunk. Ez alatt a hét alatt úgy néztem a hegedűmre, mint egy régi szeretőmre, akinél hirtelen sokkal szebbet találtam és most a régit egyszerre halálosan únom. Azt hiszem, első eset volt, hogy valaki jobban érdekelt a zenénél.

Egy hét mulva Orsy Pali felhívott telefonon, hogy mi van velem, miért nem jelentkezem, miért nem látogatom meg őket, pedig megigértem. Dadogtam valamit és másnap kimentem a hűvösvölgyi villájukba.

A koratavaszi délutánon a kertben ült az egész család. Valéria tenniszezett egy lánnyal és két fiúval. Nem hagyták abba, mikor megérkeztem, végigjátszották a szettet. Kínos lassúsággal multak a gémek. Végre mégis összekerültünk.

— Maga nem tenniszezik ? — kérdezte.

— Szeretem nagyon, de nem merek játszani. Merevíti a kezet.

— Irigylem, hogy van féltenivalója és hogy vannak okai, amelyek visszatartják még a kellemes szórakozásoktól is.

— Szenvedélyesen sportol ?

— Igen. A tenniszt annyira szeretem, hogy minden szabad időmet reápazarlom. No de ez még nem súlyos szenvedély.

— Hát van súlyosabb is ?

— Igen. Például a zenét annyira szeretem, hogy soha nem csinálom.

— Ezt nem értem.

— Pedig egyszerű. Minél többet tenniszezem, annál többet tudok. De minél többet zongorázom, annál jobban látom, hogy mennyire nem tudok. Tenniszben az ellenfelemet könnyű kiismerni. Az egyik ravasz, a másik heves . . . A zene nehezebb ellenfél. Nem üt vissza, nem lehet trükkel kifogni rajta. Tudni kell !

— Ugy látszik, maga gondolatban sokkal többet muzsikál, mint a legtöbb zenész gyakorlatban.

—Lehet. Amióta magával találkoztam, egyre többet kell rágondolnom.

— Tudja, hogy ez nagyon érdekes ? Én pedig, amióta magát megláttam, egyre kevesebbet gondolok a zenére.

— Hát mire gondol ?

— Magára.

Nagyot puffan egy tenniszütő, sivít a labda.

— Forti-szörti ! — kiáltja valaki a pályán.

— Gyusz ! — mondja halkan Valéria. Elmosolyodunk és hosszan összenézünk.

* * *

Mindennapos lettem Orsyéknál. Egyre szebb, melegebb idők következtek, autóztunk és evezni jártunk.

Különösen meleg délután volt, mikor motorcsónakon Vali és én kettesben nekivágtunk a Dunának. Tulajdonképpen nem is láttuk, hol haladunk, annyira elmerültünk a beszélgetésben.

Nagyon szerelmes voltam és Valéria nagyon szerelmesnek látszott. De nem mondtunk egy szót sem és ő sem engedett soha magához egészen közel. Valériát modernül nevelték, felnőtt nőként kezelték, akinek nem kell utasításokat adni arra, hogyan viselkedjék. Biztak benne. És bizhattak is. Soha büszkébb, nemesebb nőt nem ismertem nálánál. Még egy tisztátalan gondolat se férkőzhetett a közelébe. Nem utasította vissza közeledéseimet, de nem is adott reájuk alkalmat. Amikor először sétáltunk karonfogva, láttam, hogy küzdelmébe kerül, amíg karomat a magáéhoz engedte. Olyan fehér volt ez a lány, mint az a selyemruha, amelyet hangversenyemen viselt. És olyan hozzáférhetetlen, mint egy királynő.

Egy reggel, autózás közben, hosszú hallgatás után, hirtelen hozzám fordult.

— Szeretném, ha hegedülne nekem.

Eddig még nem kérte és én, az Orsy család hegedűművész barátja, még egyszer sem játszottam neki.

— Megelőzött ezzel a kéréssel, mert én már többször akartam mondani, hogy szeretném, ha játszhatnék magának.

— Miért nem mondta ?

— Valami furcsa érzés tartott vissza. Nem szeretem, mikor a boxbajnok meghívja az ideálját egy meccsre, ahol biztosan tudja, hogy kifogja ütni az ellenfelét. Nem szeretem, ha a színész szaval az imádottjának. Ha az orvos gyógyítja és a szabó ruhát csinál neki. Azt hiszem, jól hegedűlök, és nem akartam ilyen átlátszó módon tetszelegni maga előtt.

— Én meg kerültem a maga hegedűje szavát, mert meg akartam magam kímélni a hatásától. Nem jó, ha az ember kilendül élete normális pályájáról.

— Hát akkor most mégis miért ?

Vállat vont.

— Kívánom !

* * *

Este elvittem a hegedűmet. A család és néhány vendég bridgezett a kertben. Hozzászoktam már, hogy mi ketten függetlenítjük magunkat a többiektől. Felmentünk Vali szobájába.

A tárt-nyitott erkélyajtón át besütött a hold. Dombokra lehetett látni innen, kerteken, réteken elszórt villákon át. A szobában mély csend lebegett. Vali felgyujtott egy sárga selyemernyős állólámpát és szótlanul ledőlt a kerevetre.

A szobában néhány jó kép, egy csomó jó könyv. Zongora nem volt benne, a zongora külön zeneszalónban állott az első emeleten.

Kicsit elfogultan szedtem elő hegedűmet a tokjából. Lassan gyantáztam a húrokat ; azt hiszem, húztam az időt, hogy minél később kelljen hozzáfognom a hegedűléshez. Féltem.

Olyan jó volt ez a mostani viszony Valival : szerettem, szeretett és mégis áthidalhatatlan távolságban voltunk egymástól. Valahogy úgy éreztem, hogy ez a leány még soha senkit nem engedett a közelébe és

talán soha senki nem is csókolhatja meg, csak egyetlen egy ember, egyetlen egyszer, halálosan. És féltem, hogy a hegedűm ezt a furcsa, vágyakozó és légies szerelmet valami brutális megoldáshoz fogja vinni és féltem, hogy hegedűlésem után esni fog Valiban az irántam való érdeklődés, mert kivette belőlem a maximumát képességeimnek.

De nem így történt. Ha az ember a női pszihével kapcsolatban bizonyos következtetéseket próbál levonni, biztos lehet benne, hogy a várt eredménnyel egészen ellenkezőre jut.

Vali, mióta feljöttünk, egy szót se szólt. Két karját összekulcsolta a feje mögött és mereven nézett. Én pedig az erkélyajtóban álltam, félig háttal neki, szembe a holddal és végighúztam a vonót a húrokon.

Egy Corelli-témába fogtam, valamelyik szonáta Andante-tételébe. De nem játszottam végig a tételt, új témába kaptam, variáltam, fejlesztettem, vittem előre, felfelé. Mindig szerettem az improvizálást, a szóló hegedűvel való játszogatást, a zongorához és partiturához kötöttség alól való szabadulást: szerettem az olyan szép melódiákat, amelyek megszületésük pillanatában már el is illannak és soha többé vissza nem térnek.

Lassan eltűnt mellőlem a négy fal, elolvadtak a bútorok, elhalványult a lámpa, kitágult a horizont és belevesztem a muzsika végtelenségébe. A hold körülszőtte hegedűmet ezüstöszöld sugarakkal s én körülfontam a holdat sötétvörös muzsikával.

Valéria már nem feküdt mozdulatlanul a kereveten. Felült, szemei megnagyobbodtak és világítottak. Orrcimpái kitágultak és karja egy-egy erősebb ritmusra megrándult.

Aztán felkelt, nesztelen járással kiment az erkélyre és belenézett a sötét kertbe. És visszament a szobába és nekiborult a függönynek.

Egyre nyugtalanabb lett. Sóhajtott. Néha kifeszítette egész testét és úgy tett, mintha táncba fogna. Hátrasimította haját és kezeit tördelte. Mozgott, járt, forgott, egyre szűkebb körben körülöttem. A szeme néha magnetikusan kapcsolódott a húrokra. Az volt az érzésem, hogy szuggerálja a zene. És én játszottam, egyre vadabbul és forróbban, egész erotikus lényem ott lebegett a vonó végén, már nem féltem, már akartam a leányt és úgy éreztem, hogy a melódiák szálai körülfogják karcsú alakját, egyre szorosabbra-szorosabbra ; úgy éreztem magam, mint a varázsló, aki bűvös mesterkedéssel hatalmába keríti a megszállottat, — démon voltam, álltam egy helyben, egy tapodtat sem mentem felé, a derekam hajlongott, a karom lendült, ujjaim villámgyorsan peregtek, forgott a csuklóm és ő jött felém, egyre közelebb hozzám, egyre közelebb, mintha védekeznék, mintha tiltakoznék, de hiába, a láthatatlan kapcsok húzzák hozzám, már egy lépésnyire áll tőlem hátraszegzett nyakkal, maga elé tartott karokkal, mintha önkívületben mosolyogna, részegen a hangok forrásától, zamatától, mérgétől... Egy mély akkord, egy prestissimó skála fölfelé, befejezetlenül, elhalóan...

A hegedűt leejtem a szőnyegre.

Valéria hozzám ér. Átkarolja nyakamat. Hozzám simul hajlékony teste. Keze hajamat fogja. Fejemet lehúzza fejére, szájamat szájára. Megborzongunk a rég várt érintéstől. Szemünk csukva, de ajkunk nyitva. És fülünk és orrunk és minden érzékszervünk tártan várja az érzések fortissimóját és prestissimóját.

Másnap délután Orsyéknál. Valéria tenniszezik. Amikor meglát, felém int a rakettjével, mosolyog és tovább játszik. A pálya szélén ülök egy karosszékben Pali mellett. Szivarozunk. Tegnap este óta még nem beszéltem Valival, csak reggel pár szót telefonon és virágot küldtem neki. Tíz szál piros rózsát, köztük egy borítékot és abban egy szót: «Szeretlek». Vali visszaküldött a csokorból egy szál félig nyílott bimbót és mellette egy borítékot, benne tízszer egymásután ezt a piros szót: «Szeretlek».

Elveszem feleségül — határoztam. Ma megbeszéljük, hogy mikor mondjuk meg a dolgot a szülőknek.

Amíg a játék folyik, Palival diskurálok a húgáról. Csak őróla.

— Milyen remekül játszik! — mondom. — Csupa tánc, csupa kecsesség, könnyedség, báj minden mozdulata.

— Tetszik? — kérdi Pali mosolyogva.

Elmosolyodom, nem válaszolok.

— Nem csodálom. Barátom, én, a bátyja, mondhatom neked: ritka nő. Én elég sok hasonló korú nőt ismerek, de Valinak még csak közelébe se jut egyik se. Hihetetlenül intelligens, okos, éleseszű, energikus. Öt nyelven beszél, azt tudod. Két hónappal ezelőtt a fejébe vette, hogy megtanul az eddigieken kívül spanyolul is: biztos lehetsz benne, hogy egy fél éven belül folyékonyan fog diskurálni egy spanyollal. Egyszer fogadásból belekezdett a büntetőjog tanulásába és három hónap mulva egyik jogász egyetemi barátunk itthon leszigorlatoztatta. Mindent tudott!

— Micsoda tehetség...

— Az. Zseni! Amelyik sportba belefog, abban rövid idő alatt legjobb lesz. Úgy táncol, mint egy prímaballerina. Komolyan ért a képzőművészetekhez. Alapos filozófiai olvasottsága van. Elfogadhatóan sakkozik, remekül bridgel. Autójának minden hibáját ki tudja javítani, lovagol és ért a botanikához és a csillagászathoz.

— Tökéletes nő...

— Igen. — Mélyet szippantott szivarjából. — De egyetlen egy dologhoz nem ért.

— Mi az?

— A zene.

Megállt a szívverésem.

— Hogy mondod?

— Igen, úgy-e csodálod? Abszolút, százszázalékos zenei antitalentum. Botfülü.

— Ezt... ezt igazán csodálom...

Elsápadtam.

— Persze, biztosan nem beszéltetek még muzsikáról. Kerüli ezt a témát, mert nem akarja magát épp veled szemben blamirozni.

— No de . . . talán tévedsz? . . .

Elpirultam.

— Szó sincs róla. Gyermekkorában először zongorázni kezdték tanítani. Tanítói néhány évi meddő küzdelem után maguk mondták, hogy nem érdemes tovább folytatni. Később hegedűre fogták szüleim. A legjobb mesterek kezeibe került. Hiába. Nincs hallása. Nem tudja a legszimplább jazz-melódiát utánad fütyülni.

— És . . . nem is szereti a zenét?

— Közömbös előtte. Minden szezónban elmegy néhány kitűnő hangversenyre. Még mindig próbálkozik, hátha mégis megfogja valahol azt a csodálatos fluidumot, amit muzsikának hívnak és amiről érzi, hogy hiányzik belőle, de nem tehet róla. Már sokat sírt emiatt és nyomoréknak érzi magát zene híján, de hiába. Itt takarította meg a természet azt, amit más oldalon reápazarolt.

— Hát az én hangversenyemen . . .

— Kérlek, mikor hazajöttünk, kétségbeesve vallotta be, hogy únatkozott, mert úgy ült ott, mintha valami idegen nyelven tartottak volna előtte előadást és mialatt Beethovent játszottad és mindenki őrjöngött, ő azon gondolkodott, hogy vajon miért tartják zsenének azt a Beethovent, aki az ő számára semmit se mond.

A pulzusom százat vert.

— No de remélem, nem haragszol reá ezért? — kérdezte Pali barátságosan.

— Á . . . dehogy . . .

— Hiszen aki olyan sokoldalú, mint Vali, abból igazán hiányozhatik valamilyen tehetség. És téged rendkívül szeret, annak ellenére, hogy muzsikusnak születtél. Többször mondta, hogy a legkitűnőbb férfi vagy, akivel eddig találkozott.

— Kedves . . .

— Csak hát éppen nem muzsikus lélek. De amilyen energikus, képes lesz valamikor a muzsikát is megtanulni ! A multkor már láttam a kezében zenei vonatkozású könyveket. Ez biztosan a te hatásod. Fogadjunk, hogy két hét mulva úgy beszél veled a zenéről, mintha bele született volna ! . . .

* * *

Valéria a szettnek, én szivaromnak végére értem. Egymás felé mentünk, mosolyogva, szemünkben a tegnapi este emlékével, ajkunkon a tegnapi este ízével. Nekiindultunk a kertnek karonfogva.

— Nem ért a zenéhez ! — mondta bennem egy hang.

— De ért a szerelemhez ! — mondta egy másik . . .

És a friss boldogságtól mámorosan lépkedtünk a remegő fűben.

Szánthó Dénes.

ELAKADT A VONAT.

Dühöngve vágtat s bőg az orkán,
a szem lépésnyire, ha lát,
fehér havat kavarva, szórva
bűvöl fekete éjtszakát.

A mozdony prüszköl. Szörnyű kínnal
szügyét feszíti, reng, remeg,
titánként küzd a vad elemmel
de legyőzi a fergeteg.

Megállítják acélfalakként
az égből lehányt torlaszok.
Nyüzsög a vonat rémült népe,
szívük remeg, foguk vacog.

Nincs méltóságos, nincs kegyelmes,
ijedt féreg lett szolga, úr,
paránnyivá törpül az ember,
mikor az ég-föld megvadul.

Sehol egy hajlék, nincs sehol fény,
csak kétség, homály, rút hideg . . .
«Mi lesz velünk? . . . még meddig állunk?»
jajgatják didergő szívek.

De valaki jön a homályból . . .
Az arcán nyugalom s erély.
Higgadtan jár-kel a viharban,
mint golyók közt a hadvezér:

a bakter az. Közel a fészke,
(bent meleg, asszony, kis család)
méltóságos, kegyelmes urak
irígylik, akár egy királyt.

Úgy nő, ahogy törpül a többi,
növését szinte hallani;
. . . A végtelen utak paránya
A végtelenség viharába,
meglátta, hogy ő V a l a k i.

Bódás János.

TESTVÉREK.

I.

Két nő ült szemben egymással az ebédlőben. Egyik az asztalnál, épen ebédelt, három órakor szabadult a hivatalból s ilyenkor már igen kiéhezve, meg tudta volna enni a világot. A másik már korábban ebédelt, ő nem járt hivatalba s most a diván sarkában gunnyasztott; jóllakottan is soványabb volt, mint a másik éhesen s ellenséges komorsággal tűnödött maga elé. Testvérek voltak: egyik asszony s a másik leány.

Az asszonynak kövér, fehér arca volt s szép fehér keze. Egyik keze a villával foglalatoskodott, keményen és sokatmondó kitartással, hogy abba se hagyja, míg a jó főzeléknek végére nem ér — másik keze pedig eközben valami meghatározhatatlan szabály szerint hol lefelé, hol felfelé mozgott. Mikor felfelé mozgott, kenyérdarabkákat szállított szájához, mikor pedig visszafelé tartott, rendszerint az asztalra dobbant s minden dobbanással egy-egy fontosabb szót szögezett az abroszra:

— Mondtam már s vedd tudomásul, hogy ez így nem mehet sokáig. Anya beteges s ha Isten ne adja, valami történik vele, énrám nem számíthatsz. Amim nekem van, az magamra kell. Mindenki gondoskodjék sajátmagáról...

A lány vállat vont s idegesen rángatózó ajakkal felelt:

— Tudom. Azt úgyis tudom, hogy te nem fogsz velem törődni, nem kell minduntalan külön is hangsúlyoznod.

— Nem is! Nagyon természetes, hogy abból a kis nyugdíjból, amit az uram után élvezek, nem vehetem magamra még egy felnőtt személy gondját.

Így mondta: élvezek. Mindig így szokta mondani s mindig sajátságosan felbőszítette vele a másikat. Ez mindent élvez, még a nyugdíját is — gondolta haragosan s éles tekintettel fordult feléje:

— Egyáltalán nem értem, miért kötsz belém már megint, nem emlékszem, hogy valaha is kértelek volna valamire. Különben neked állásod is van, igazán nem panaszkodhatsz. Nem erőltetnéd meg magadat túlságosan, ha itt-ott tennél értem valamit.

— Tessék? Nahát ilyent még világéletemben nem hallottam — csattant fel az asszony hangja s kiejtette kezéből a villát: — Talán azért nyüvöm magam a hivatalban minden nap hét órán át, hogy te ingyenélj, mi? Van állásom, hát van is! Nem lopom a napot, mint

valami here. Még tán azt szeretné, hogy neki robotoljak, a kis hamis. Anya, hallotta?

Az öregasszony, özvegy Dobosné, a hálószobában motozott; a két lány csetepatéja olyan megszokott lárma volt az ő fülének, hogy fel sem igen vette. Most is csak annyit válaszolt, sokára :

— Ne veszekedjetek mindig.

— De ilyesmit ! Megáll az eszem. Hallod-e, melegen ajánlom, nézz valami kereset után, mert különben . . .

— Mert? No, hát mi lesz? — emelkedett fel kihivóan Ágnes, a lány. A divánpárnát, melyet eddig szórakozottan gyömöszölt, lelökte öléből s most az előtte terült a földön s ő úgy állt fölötte, mintha át akarná ugrani :

— Nézzek állás után, hát egyebet sem teszek. Heteken át szaladgáltam hirdetések után, házról-házra, sehol se sikerült. Fiatal gyereklányokat keresnek, meg akinek kauciója van. Futkossak az utcákon s nézzem a házak tetejét, hogy honnan esik reám egy állás? Protekció nélkül sohase jutok be sehová. Már szívesebben a Dunának mennék . . .

Hangja elfulladt, sírósan összecsuklott ; ez meg az asszonyt végkép idegessé tette. Egy korty vizet ivott, aztán megtörölte száját, lecsapta az asztalkandőt s a zongorához lépett :

— Persze, érzékenykedni, az a legegyszerűbb módszer, az majd segít rajtad — mondta epésen.

— De te se segítesz, hát hagyj békében engem, semmi közöd hozzám. Amíg anya él, nekem is van itt annyi helyem, mint neked . . .

Az anya gyenge hangja közbesóhajtott a másik szobából :

— Csakhogy engem se éltet örökké az Isten. Könnyen veszed. Nekem is szűken telik s igazán nem járja, hogy ilyen épkézláb nagy leány dologtalanul lézengjen a világban. Margitnak igaza van.

— Margitnak, persze, mindig neki van igaza — mormogta már sírósan Ágnes. — Mindig annak, akinek jól megy dolga . . .

Bejött a cselédlány, elszedni az asztalt. Erre csend lett. Ágnes visszaült helyére, a diván szögletébe, Margit meg a zongorán kopogott.

— Persze, ma is délben kelt fel a kisasszony — kezdte aztán újra.— Nem is rossz, én is szívesen henyélnék, de énnekem már reggel korán benn kell lennem a hivatalban. Azért mégis úgy néz ki, mint a hét szűk esztendő . . . .

A tükör felé pillantott s laza szőke haját tetszelgő mozdulattal még szőkébbre lazította. Ő olyan volt, mint a hét bőesztendő, de azért önelégültsége síma mélyén néha átdöcögött a gyanú, hogy huga a maga szűkösségében is szebb és előkelőbb nála. Izlés dolga, gondolta s megigazította keble fölött a fehér zsabót. Mindenesetre élhetetlen senki Dobos Ágnes soha se viszi semmire . . .

Az orvos megmondta, hogy anyának a szíve gyenge s akármelyik pillanatban vége lehet. Még az hiányzik, hogy az ő nyakába szakadjon ez a különc.

— Huszonnyolcéves elmultál, már férjhez is mehetnél — mondta.

— Szegény lányt senki se vesz el — védekezett Ágnes elkeseredetten.

— Én is szegény lány voltam, mégis elvettek. Sőt most is férjhezmehetnék, ha akarnék! Persze, az se sikerül csak úgy, akárhogy... Örökké savanyú a képed, már olyan vagy, mint valami vénlány...

— Én? Már megint sértegetsz? Anya, most miért nem fogja pártomat; most is neki van igaza? — kiáltotta a lány.

— Az Istenért, ne osztozkodjatok örökké — rimánkodott Dobosné. — Megőrül az ember, hogy nap, mint nap ezt hallgassa. Margitnak igaza van: állás után kell nézned!

— Ahelyett, hogy sajnálnának — zokogta Ágnes. — Hisz nem tehetek semmiről. Istenem, mindent megpróbáltam, nincs szerencsém. Azt hányja szememre, hogy vénlány vagyok. Milyen legyek, ilyen életben, egyre a szidalmait hallgatni. Bár ütne el a villamos, az is jobb lenne — s kifutott a szobából.

— Ez az én öreg napjaim öröme — panaszkodott az anya. — Most vajjon hová rohan? Minket fenyeget a szerencsétlen. Mintha halálos ellenségei volnánk. Hisz csak a javát akarjuk.

— Exaltált, beteg teremtés — vonogatta vállát Margit, aztán hirtelen a zongorára ütött: — Most énekelek magának valamit, anyus, új nóta, tegnap tanultam a Bottyánban — cserrent fel virgoncan s mű-pajzánsággal dalolni kezdett. Látszott, hogy élvezi, hogy ő most milyen kedves és békés, mennyire más, mint az a savanyúság, milyen asszonyosan kecses s még anyjával kettesben is beszédes és vidám. Egészen elfelejtkezett arról, hogy az előbb még kellemetlenül nyelvelt; az más, az kellett, azzal a lánnyal nem lehet másképp, de mihelyt magukra maradnak, Margit csupa dal és csupa finomság. A tanársegédre gondolt, aki mostanában többször hazakísérte s már volt is náluk teán, tehát világos, hogy szerelmes beléje s jólesően szuggerálta magának, hogy most az ő szőke szépségén át anyja is arra gondol és természetesnek találja, hogy szeretik.

Dobosné azonban szomorúan ingatta fejét s másfelé nézett. A veszekedés fárasztotta, de ez a kelletőző kedv se ért el hozzá. Öreg volt s idegenül téblábolt a két fiatal között...

FŐVÁROSI KÖNYVTÁR BUDAPEST

II.

Ágnes könyvvel a kezében a Dunaparton vesztegelt egy padon. A könyv felett el-elnézett, néha a vízre pillantott, néha a földre s a fákra s ha valami hangosabb csiricsáré felrezzentette, csodálkozva bámult az előtte elhaladó emberekre.

A könyv egy lányról szólt, akinek élete, amint a fejezetek folyamán egyre előbbrehaladt, telve drámai lüktetésű eseményekkel, nagyon tanulságos történet lehetett, de hiába kereste benne a maga kérdéseire

a választ s végül is idegenkedve tette le. Három lány sétált el előtte, nagy komoly beszédbe elegyedve. Tünődve nézett utánuk.

Magaformájú hivatalnoklányok voltak; esetleg szintén állás nélkül. Talán udvarlójuk is volt, egy, vagy több, meg testvéreik, otthonuk, családjuk, terveik, sorsuk. Nagyon kusza és sokféle értelmű lehet egy leányélet, sok mindenből tevődik össze s néha az egész világ áll útjában. A lányok is esznek, isznak és élnek. A könyvekben meg csak szeretnek és csalódnak, vagy nem szeretnek s olyankor is csalódnak. Sokszor nem is csalódnak s mégis boldogtalanok, de ennek okát épen úgy nem lehet érteni, mint a boldogságukét. Misztikus lények s attól koldulnak, hogy valaki meg ne találja fejteni őket, mert ha megfejti, akkor az olvasó méltán elkomorodik s négyszemközt a könyvvel alaposan lehordja az írót, mondván: te ugyan hatökör vagy ehhez, barátom és nem ismered a nőt. A Nőt!

Bágyadtság ülte meg Ágnes szemepilláját, alig bírta nyitvatartani. Még ott csörömpölt emlékezetében a Margit örökös bántó intése: nézz állás után, nézz állás után ....

— Hát nézek is — gondolta dacosan s eszébe se jutott, hogy már egy hónapja semmit sem csinált, semmit se próbált. Úgyis hiába — intézte el magában. Milyen szép tavaszi napok járnak s nekem nincs egy új ruhám sem ...

Végül megunta az üldögélést s felemelkedett helyéről. Tétovázva huzózkodott. Hová menjen? Szívesen sétált volna, keresett volna barátnőket, szórakozást; ám senkije, sehol. Mindennapos programmja a grófnő s ennél jobbat most sem tudott kitalálni. Hát elmegy megint őhozzá.

A grófnő személye nyomasztó titokként ülte meg a Dobos-család többi tagjainak a fantáziáját. Csak Ágnes ismerte, mióta itt, a dunaparti padon üldögélés közben egy napon az öreg hölgy melléje telepedett s beszédbe elegyedett vele, aztán meghívta magához, nagyon fontos szerepre kapott kíváncsiságuk és találgatásaik tágra fuvódott világában. Ám Ágnes nagyon szükszavú volt s csak néha vetett oda valami magyarázatfélét: hogy igen kedves öreg dáma, őt nagyon kedveli és igenis, együtt sétálgatnak minden este, amint láthatták is már többször és ő fel szokta olvasni neki a lapokat s boldog, ha ott lehet nála, ott legalább szeretik, nem bántják s akinek mindez nem tetszik, tegyen róla. Magányos hölgy volt a grófnő és a közelben lakott, egy öreg bérházban, alig néhány utcával odább, ebben a dologban tehát nem lehetett semmi csalás és csak örülhettek, hogy ilyen előkelő ismeretségre tett szert ...

Ám, ami az örömet illeti, az különféle jellemeknél különféleképen szokott megnyilvánulni. Margit részéről bosszus csipkelődésekben ütközött elő, amelyek Ágnest olyankor is elkeserítették, amikor messze járt otthona légkörétől s voltaképen nem is gondolt rájuk. A Margittal való huzavona ott leskelődött minden hangulata mögött, ha a napba nézett,

onnan is félben maradt viták heve sütött rá s ha a házakra, vagy a park virágaira tekintett, azokból is az «utolsó szó» kellemetlen ambiciója fenekedett feléje ... Dacosan összeszorított szájjal, amint elindult a parton lefelé, most is valami titkolt *csakazértis* hajtotta előre.

Ime, gondolta, míg azok otthon dulnak, ő előkelő, csendes, úri házba megy. Perzsaszőnyeges ajtók mögött, mély, régi fotelbe süppedve, selyemcsipkés öreg néni nyújtja feléje kezét; aranyrámás képek néznek le rá a falakról s ő himzett zsámolyra kuporodva, maga elé ernyesztheti két örökké feszülő karját s lágy hangon felelhet a baráti kérdésekre. Nem kell pattognia, nem kell sziszegnie. Nem kell handabandáznia: igen, tudd meg, egyebet sem teszek, mint házról-házra kilincselek, állásért könyörgök, csakhogy már a panaszaidtól tisztuljon az életem és te is ilyen, meg amolyan vagy, a családban engem mindenki gyűlöl, mert nem tudok boldogulni ... És ahogy mindez kitört belőle, üldözötten összeesni és zokogni, mert hiszen magában nagyon is jól tudja, hogy nem mind szinigaz az sem, amit ő mond ...

Milyen más *ott!* Ódon bútorok parfőmjét érezte s mélyet sóhajtott. Aztán kissé elmosolyodott s amint felhaladt a kopott lépcsőn s becsengetett a fehérre festett, szűk ajtón, nagyon könnyen és jól érezte magát. Nem a valóságot látta; a valóság csak sántalábú kuvasz, sután botorkál az ember lába előtt s ha jókedvünkben vagyunk, egyszerűen átlépünk rajta ... Ágnes valósága most az az örvendetes tudat volt, hogy övéinek képzelete mily izgatottan követi ilyenkor útját s ennek a képzeletnek a nyomán, mint süppedős szőnyegen, puhán és biztosan lépkedett.

III.

— Soha sincs itthon az a lány — tört ki Margitból egy napon a testvéri szó. Ideges volt, a tavasz mindig fellázította kissé s minél inkább igyekezett idegenek között a könnyűkedvű szeretetreméltót játszani, annál nehezebbé vált számára ez a szerep odahaza. — Ha már semmi egyébre nem lehet használni, legalább a háznál segítene. Anya borzasztó elnéző. A jó ég tudja, merre csavarog ...

— A grófnőnél lesz — vélte Dobosné. — Reggel említett valamit, hogy odamegy.

— Megint? — Margit kezében megállt a kefe, mellyel új tavaszi felöltőjét simogatta. Zavaros bosszuság mozdult benne, mely mintha csak erre a szóra várt volna, hogy friss erőre ébredjen: — Örökké annak a szegény grófnőnek a nyakára jár? Hívták?

— Természetesen — felelte az öregasszony kissé ingerülten. Ő viszont így tavasz felé mindakét lányára fokozottan elégedetlenkedett s néha igen nagyokat sóhajtozott a Teremtőhöz, aki ekkora keresztet rótt reá velük:

— Állítólag nagyon szereti s már el se tud lenni nélküle. Ha egy nap elmarad, már kérdi, mi történt?

— Biztosan minket szapul — biggyesztette ajkát kelletlenül Margit. — Leadja panaszait, hogy milyen rosszak vagyunk, nem hagyjuk, hogy az utolsó bőrt is lenyúzza rólunk. Satöbbi. — És lecsapta a kefét az ablak párkányára.

— Jó, jó, azért te is igen sokat beszélsz. — Az ilyen előkelő ismeretség nem árt senkinek, ott csak jót tanulhat. Ráér, nincs más dolga.

— Épen az a baj ! No, én ugyan nem törődöm vele — dönnyögte Margit. — Csak legalább fizetné meg őméltósága . . .

Dobosné csodálkozva ütötte fel fejét :

— Fizessen? Miért?

— Persze — pattogott Margit, egyszerre nekilendülve : — Kísérteti magát vele, felolvastat magának. Ha társalkodónőre van szüksége, fizessen érte ! Szegény lány nem ér rá az ilyen passziókra.

Oly különös magátólértetődéssel pattant közéjük ez az új igazság, hogy egy percre maga Margit is meghökkent tőle. Lám, ez csak most jutott eszébe és mintha már rég kigondolta volna !

Dobosné pedig eltűnődve símogatta ujja hegyével az asztalterítőt:

— Hát, ami azt illeti, bizony . . . Ágnes azt mondja, nagyon befolyásos hölgy. Tehetne az érdekében valamit . . .

— No, tudom, ha én volnék az Ágnes helyében . . . De az a lány olyan élhetetlen, hogy nem is érdemes vele törődni. Végül is, semmi közöm hozzájuk, de az idegeimre megy már ez a herce-hurca — mondta s még egyszer a tükörbe pillantva, megindult az ajtó felé. Minden lépése külön hangsúlyozottan ábrázolta, hogy az idegeire megy a kisebbik testvér gondja s egyúttal ott lüktetett benne a meggyőződés, hogy élelmességen és okosságon múlik az ember sorsa. Persze ezt nem érti mindenki s aki nem érti, azon semmiféle jóakarat sem segít . . .

— Aztán csakugyan grófnő az a hölgy? — vetette oda a kérdést némi gúnyos kétkedéssel.

— Az. Igen előkelő neve van —felelte Dobosné s megmondta a nevét.

Tavaszi napfény sütött keresztül a szobán. Sárga csíkokat festett a két asszony közé a szőnyegre. Ha ezen a sárga csíkon megindult valaki, kijuthatott rajta a napfényes tavaszi utcára, amelyen friss mosolyú emberek jártak-keltek s mindegyiknek volt valamilyen neve. Szép, előkelő, vagy hétköznapibb, szegényesebb. Csupa nevek csengtek-bongtak a világban s a nevek csengőin emberek függtek és bongtak ők is, amerre a tavasz lóbálta őket. A tavasz pedig nem kérdezte a nevüket, egyformán csiklandozott meg urat és árvát . . .

Margit élénk szemekkel tekintett maga körül s arra a széleskarimájú szalmakalapra gondolt, melyet tegnap látott a Belvárosban. Ilyen ragyogó időben már valóban nem járhat egy szép nő filcben — gondolta méltatlankodva s hirtelen elhatározással kesztyűje után nyúlt :

— No, megyek — mondta — legkésőbb nyolcra itthon leszek s majd beszélek annak a leánynak a fejével.

Azzal büszkén eltávozott.

IV.

«Annak a lánynak» a feje pedig nehéz gondolatoktól főtt, mikor a grófnőtől búcsút véve, visszafelé tartott bizalmasabb élete irányába. Kicsit kifáradt, sokat kellett beszélnie s erőltetnie hangot és szavakat, melyek nem épen belülről jöttek. Sietett hazafelé.

Nem állt meg a trafik előtt, mint máskor szokta, nem tért be, hogy barátságosan megkérje az elárusító kisasszonyt : — Juliska, kedves, tegye ki a hirdetésemet az ablakba, hátha elolvassa valaki, akinek épen egy szőke irodakisasszonyra van szüksége . . . — Újságot se vett, hogy apróbetűs oldalán felütve, izgatottan ceruzázza ki belőle a hívogató strófákat . . .

— Minek — vonta vállát s gondolta, lesz, ahogy lesz. Éhen nem hal utóvégre, enni adnak otthon s szállást is adnak, ha muszáj ; de rémes, hogy még egy mozijegyre való költőpénze se legyen az embernek...

— Mondd meg őméltóságának, hogy ingyen barátság nincs manapság. Ha ő nem átallja ennyire igénybevenni téged, te is megmondhatod neki a magadét — kerekítette szóvá az ügyet Margit a vacsoránál. Puha ujjai között kenyérdarabokat gyúrt. Új kalapja, az a bizonyos kalap végre az övé volt, ott feküdt a zongorán, de most némi gondot okozott neki, utólag megbánta a vásárt. Mintha idősebbet mutatna benne . . .?

A váratlan támadásra Ágnes lángvörösre vált :

— Micsodákat agyalsz te ki — nyögte. — Megáll az eszem. Hát csak nem gondolod, hogy én . . . Borzasztó.

— Mi borzasztó? Nem értem, mi borzasztó van ebben. Utóvégre én igazán nem akarok neked rosszat. Minden tanácsomat gyanakvással fogadod, mintha halálos ellenséged lennék. Azt mondom, itt a jó alkalom, ügyeskedned kellene egy kicsit . . . Nem vagy abban a helyzetben, hogy kihasználtathasd magad . . .

Szóval . . . Szóval, ha valaki jó hozzám és szívesen lát a házánál, az kihasznál — kiáltott Ágnes felháborodva. Arca olyan piros lett, hogy majdnem felszállt a levegőbe, mint egy luftballón : — A barátságomért pénzt kérjek . . .

— Persze — felelte flegmatikusan Margit. Ha a másikat sikerült felingerelnie, ő egyszerre nyugodt és szelíd lett : — Nem úgy értettem, hogy a látogatásaidért bért kérj, hanem ajánlkozz fel neki társalkodónőnek. Vagy kérd meg, hogy protegáljon be valahová . . . Furcsa barátság, ha ismeri a helyzetedet s elnézi, hogy így kínlódj, holott egy szavába kerül . . .

— Nem ! — kiáltotta Ágnes. A máskor értelmes beszédű lány haragjában összevissza hadart :

— Én nem fogom kérni, nem akarok koldulni mindenkitől. Az egész világ vinnyogó kutyának lásson? Boldog vagyok, hogy van egy hely, ahol megpihenhetek ettől a nyomorúságtól s beszélhetek emberi dolgokról is, nem mindig pénzről és állásról . . .

— De nagyon adod a bankot! Nagyzási hóbortban szenvedsz, édesem. Az a bajod, hogy mindig az urat játszod és dicsekszel, holott . . .

— Nem dicsekszem és nem nagyzolok, de nem is panaszkodom fűnek-fának. Útálom az örökös nyavalygást s azzal úgyse segítek magamon. Nem bírom! Hagyjatok békében már egyszer . . .

Azzal sírva fakadt.

— Már megint sír — képedt el Margit. — Ez a legújabb, hogy egy szót kell szólni hozzá s már sír. No, fiam, kezeltesd az idegeidet, mert rossz vége lesz . . .

S melankólikusan a zongorához lépve, kezébe vette az új kalapot rejtő staneclit s eltűnődve bontogatta. Sokat várt ettől a kalaptól, legalább is azt, hogy a cinikus tanársegéd megérzi belőle, hogy a tavaszok elmúlnak a férfiak felett is s jónak és adakozónak kell lennünk egymással szemben, míg ez a rövid élet tart . . . Felsóhajtott s dúltan tekintett sírdogáló hugára:

— Nem mondom, nehéz sor egy lány élete — dünnyögte s valósággal meghatódott, hogy ilyen megértő tud lenni ezzel az idegbeteg teremtéssel szemben. Most azonban Ágnes nem tudta felvenni magába a jóságot s tovább sírt, amiből nem származhatott békesség . . .

Az egészből pedig csak ennyi maradt meg:

— Ha te nem beszélsz a grófnőddel, majd beszélek én.

Szegény Ágnesnek szívére ment ez a fenyegetés. Éjtszakákon át nem aludt. Könnyes szemmel és riadtan járt-kelt szobájában. Lassankint aztán engedményeket tett a Margit által kijelölt irányban s hamarosan eredmény is mutatkozott. Többször későn jött haza, mert vacsorára ottmarasztották a grófnőnél. Ha fizetést nem is kapott, de úgy látszik, mégis elejtett itt-ott egy-egy szót nehéz helyzetéről, mert a grófnő — mint mondta — ígéretet tett neki, hogy bejuttatja valamelyik minisztériumba. Irt is kérvényt, azt elvitte magával, hogy majd a grófnő személyesen adja át államtitkár rokonának; aztán arról beszélt, hogy a grófnőnél társasággal találkozott s igen kitüntető módon bántak vele, mintha csak a családhoz tartozott volna, bizony . . .

Dobosné szórakozottan hallgatta s eltűnődve bólogatott. Ágnesből ugyan akadozva jött a vallomás, de mégis sok javulást sejtetett. Margit is figyelmesen hallgatta, de ő nem volt elégedett; vállát vonogatta s kétes értelmű félmondatokat dünnyögött. A jövő nagy reményei megzavarták. Most már nem is kergethette Ágnest állás után, mert Dobosné leintette:

— Meg kell várni a kérvényre a választ — mondta határozottan. Ágnes pedig gondterhesen meredt maga elé s hátán észrevétlen verejtékcseppek lapultak ruhája alá. Alig várta, hogy kinn lehessen az utcán. A Duna partján bolyongott s titokban nagyokat fohászkodott a messziséghez. A messziség azonban másfelé volt elfoglalva s nem törődött Dobos Ágnes bajával . . .

V.

A tanársegéddel való ügy a tavasz folyamán nem haladt előre s Margit különös, lázas állapotba került, melyet valami módon le kellett vezetnie s erre legalkalmasabbnak az kínálkozott, hogy teljes gőzzel belevesse magát Ágnes dolgaiba.

— Itt valami bűzlik — jelentette ki egy napon. — Az a lány, Isten tudja, miket beszélhet rólunk a grófnőjének, hogy ennyire őrzi tőlünk. Ennek végére járok. — És másnap kora délután, mikor Ágnes éppen a haját mosta, szépen felöltözködött s bekopogott a grófnőhöz . . .

A kis fehér ajtó megnyilt előtte s nem lakáj nyitotta meg, mint várta volna, hanem maga a kis feketeruhába öltözött, mosolygó öregasszony. A grófnő. Elfogult csodálkozással került Margit beljebb s kissé kizökkenve előrekészített mondókájából, sietve bemutatkozott. Néhány perc mulva szembenültek egymással a régimódi, egyszerű szobában, amely mellett láthatólag nem rejtőzködött több helyiség s a mosolygó szemek várakozóan függtek rajta :

— Mit akarsz? — kérdezték a mosolygó szemek s Margit zavarában már maga sem tudta, hogy mit akart.

Ám a grófnő nem mutatkozott kíváncsi természetűnek. Miután hiába várta Margit felvilágosításait, áradozva fecsegni kezdett Ágnesről, akit nyilván nagyon kedvelt — s különös titkok kerültek napvilágra . . .

— Kedvesem, igazán oly sok szépet hallottam már magácskáról. A kedves Margitka, ugyebár? Ágneske oly sok szeretettel szokott beszélni a nővérkéjéről, meg a mamáról, hogy már látatlanban is nagyon megszerettem az egész kedves családot . . .

— Ó, köszönöm — ámolygott Margit zavartan s amint fokozatosan tudomásul vette környezetét, félénk megismerés ébredezett benne. Kopott függönyök függtek az ablakon a foszlott csipketerítő szerénykedett az ósdi kanapé hátán. Valami udvarias semmiséget mondott még, amire a grófnő nagyot sóhajtott s kellemes szomorúsággal folytatta :

— Úgy, úgy. Bizony ritkaság az, hogy egy csinos, fiatal lány ilyen magamfajta öreg nénivel töltse szívesen az idejét. Mi szórakozást nyujthatok én neki? De nekem igazán áldás, ha jön, oly vidám és barátságos mindég. Hja, könnyű a fiataloknak ! De nem is csoda, akinek ilyen szerető, kedves rokonai vannak. Különösen Margitka ! Sokszor mesélte szegényke, hogy bizony neki is elég bajos az élete, de mégis jobb, mint más hasonló sorsú lányoké. Másoknál nemcsak az a baj, hogy nehéz elhelyezkedniök a világban, hanem még aztán a család is folyton gyötri őket, terhére vannak mindenkinek. Bizony, szép az összetartás, kedvesem. A kölcsönös szeretet mindent pótol, még a gazdagságot is . . .

Itt újabb sóhaj következett s emlékezés saját elmúlt gazdagságára... Sokáig tartott, míg végére ért s Margit alig szakitotta közbe.

Nehéz megszégyenülés nyomasztotta helyére s mikor végre feállt és távozni készült, mintha az egész kis szoba ráragadt volna s most húzná s neki magával kellene cipelnie . . . Lenn az utcán kedvetlenül felnevetett.

Valami helyrehozhatatlant követett el, érezte. Idegenből jött, hozzá nem tartozó hangulat tapadt rá, amelynek a fenyegető szomorúsága teherként húzta, szerette volna lelökni magáról, de nem bírta s lelkében felriadt a saját életének nyűgös gondja is. Felnevetett, hogy szabaduljon tőle . . . Szinte futva ért haza. Morózus arccal lépett a szobába s ledobta felöltőjét. Némán asztalhoz ült.

— Hol van Ágnes? — kérdezte kis idő mulva.

— A konyhában, a haját szárítja — felelte Dobosné.

Margit hallgatott megint. Aztán lángvörös arccal idegesen felugrott s szembefordult anyjával:

— No . . . Nem megy ma a grófnőhöz? Mert én éppen onnan jövök.

— Te? — álmélkodott Dobosné. — Csak nem . . .

— De igen! — vágta ki. — És képzelje, anya, lóvátett minket az a lány, az előkelő barátnőjével. Mert grófnőnek lehet grófnő, de nincs annak se vagyona, se befolyása. Nemhogy ő segíthetne Ágnesen, de még az játsza vele szemben az irgalmas nővér szerepét. Még egy ozsonnát se kapott tőle, esküszöm. Mit szól ehhez?

Dobosné csak állt s Margitból dőlt tovább a szó:

— Eltátottam a számat, amikor beléptem az ajtóján. Egyszobás kis lakás, csupa szegénység. S ő odajár mindennap s nekünk összevissza hazudozik, a grófnőnek meg azt meséli, hogy milyen jó dolga van idehaza, mennyire szeretjük és csupa boldogság az élete közöttünk . . . Effélékben éli ki magát; hát nem ostoba?

Azzal levetette magát a díványra s úgy kiáltozta:

— Ilyeneket mesél s bolonddá tartja vele magát, meg bennünket. Ostoba, bolond, liba! . . . .

Dobosné ijedten topogott mellette s fejét csóválta:

— Te, hát mi bajod van, hiszen nem olyan nagy dolog . . . No, nem értelek, minek lármázol annyira . . .

Margit meg csak handabandázott s öklével verdeste a bútor oldalát. Anyja néhány percig tehetetlenül nézte, aztán elfordult tőle:

— Én nem értelek titeket, nem értelek — dünnyögte nehéz sóhajjal. Mi a célja az egésznek? Örökös hecc, örökös osztozkodás. Mintha mindig elvesztettetek volna valamit s egymáson keresnétek . . .

Margit feltápászkodott helyéről s végigsímította arcát tenyerével.

— Csak gyűlölködtök és hazudoztok, abból áll a testvéri segítségetek — vetette még oda Dobosné elkeseredetten. Margit lesütötte fejét, körmére bámult s szemhéján egy kis könnycsepp rezgett; fancsali könnycseppecske; nem tudta, legördüljön-e, vagy maradjon a pillákon s onnan szívódjék a semmibe?

— Tőlem elmehet oda százszor, mehet ezerszer, hisz nem történt

semmi, szívesen látják ezután is, menjen — mormogta keserű-dacosan. Ám megkondult rá a felelet belülről, a lelkében, komoly, igazságos szóval :

— Ágnes nem megy el többet oda, ha meghallja, hogy leleplezted, nem megy, biztosan tudom. Biztosan tudom és ezen nem segít már a te bűnbánásod sem, mert eltapostad az ő homokvárát, melyet mások hitéből önmaga erősségére épített s amit pedig, lásd be, joggal tehet minden ember, akár felnőtt, akár gyermek . . .

Margit a tanársegéddel való álmaira gondolt s megrázta fejét és leküldte az elindult könnycseppet :

— Egy szegény állásnélküli lány . . . Kinek is juthatott eszébe . . . hogy ilyesmivel töltse az idejét — szorította öklét a torkára fájdalmasan..

Nagy Berta.

KÜLÖNÖS SIRATÓ.

Sötét lett és kéklett a tenger, mint a tinta,
Egy csöppnyi csónakkal játszott: hinta-palinta . . .
Fényes egyszemével szertevizsgált a járosz,
De nem látott el egészen a kisleányhoz . . .

Selyembábut a bábszobából: bálszobából
Bódította ide a bánat. Boldogságról
Álmodni mert szegényke, jaj, de a legényke
Más csókjára vágyva búsúlta szemét kékre . . .

Bánata súlyától halkan loccsant a tenger,
Mától eggyel kevesebb a földön az ember.
De kár! Elmálik a selyem suhogó habja,
Hónyakán a gyöngyöt befogja víz iszapja . . .

De kár! Város végén eldobott bárkaborda:
Éhes család leánya vágyik gyöngysorokra . . .
Kenyérre pénzért cserélné el koldus apja,
Anyja darócra foltokat selyméből szabna . . .

De kár! Pedig ezt az árvát legénye veri,
Ha hűtlen csókokért sírva korholni meri.
Pedig «palotájukhoz» közel van a tenger . . .
Ó, meghalni az siet, ki szenvedni nem mer.

Sötét lett és kéklett a tenger, mint a tinta,
Egy csöppnyi csónakkal játszott: hinta-palinta . . .
Fényes egyszemével szertevizsgált a járosz,
De nem küldött fényt a leány üres csónakához . . .

Mészáros János.

A MESTER ÖZVEGYÉNEK NAPLÓJA.

Valami furcsa nagy nyugtalansággal ébredt ezen a reggelen. Hajnaltájon zavaros álma volt, korareggel félálomban még emlékezett reá, de mire felébredt, teljesen kiment a fejéből. Még korán volt és próbált elaludni, hátha visszatér egy pillanatra az álom. Ha nem is az egész, de csak egy kis foszlánya megmutatkoznék. Abból már össze lehetne állítani. De nem sikerült.

Mozdulatlanul feküdt és egyenletesen lélegzett, mert tudta, hogy az asszony már fent van és nem akart beszélgetni.

Néha összefüggő dolgokat, sőt folytatásokat szokott álmodni, ezeket szerette. Most valami különösen rendkívüli dolgot sejtett az álomban, de nem bírta visszaidézni. Hiszen ha el tudna aludni . . . akkor talán. De tudta, hogy legalább félhét van, nemsokára szól az asszony — mozdulni nem mert, hogy az órát megnézze — s ez nem hagyta elaludni. Bosszankodott.

Ilyenkor, a felkelés előtti egy-két negyedórában már a munkájára szokott gondolni, ez is zavarta s nem, nem bírta visszahozni az álmot. Valami darabon dolgozott nyolc-tíz napja, kedv nélkül csinálta, jól tudta, hogy az ő igazi formája a regény és különben is hajánál fogva előrángatott dolog volt ez a darab, igazán tisztán pénz- és reklámkérdés. A kiadója biztatta fel, hogy most, összegyüjtött műveinek jubiláris kiadásával úgyis rengeteg hűhó, plakát, körkérdés, miegyéb történik, írjon egy darabot, akármilyet, egy füst alatt be lehet reklámozni azt is és nem valószínű, hogy most, huszonötéves munkássága tetején, sikerei derekán ne lehetne legalább egy ötvenes szériát elérni, még közepes munkával is.

Az asszony mellette volt a darabírásnak.

— Formája, vagy nem formája, fiam — mondta, — amit Meisl eddig mondott, az mindig jó volt, arra még sose fizettünk rá. Maga azt is mondta, hogy viccet írni szégyenletes dolog és végeredményben a Metropolis humorá-val többet keresett fél év alatt, mint a Hannibál ante portas-szal összesen. És nem esett le az aranykarika az ujjáról.

— És, hogy az Új utakon azt írta rólam, hogy . . .

— Hogy egy ilyen szemét kis sajtpapírba mit firkálnak össze az ifjú titánok, az, fiam, magát ne érdekelje. Ők is szeretnének keresni, egészen nyugodt lehet. És függetlenül ettől, maga tud darabot írni.

Ez mindig hatott. Ha tud, hát az más.

Érezte, hogy öt-hat perc lehet még hétig és kétségbeesetten kapasz-

kodott az álom után, de nem érte el. Kinnt az ebédlőben most komoly zengéssel elütötte az álló óra a hetet és az asszony megérintette a paplanon nyugvó kezét.

— Hét óra, fiam.

— Igen . . . köszönöm . . . jó reggelt, szívem.

— Jó reggelt.

A férfi megfordult és megcsókolták egymást.

Ez már így volt nagyon régen, talán tizennyolc-húsz éve. Minden reggel az asszony költötte fel és ő minden reggel ébren volt már félórával előbb, de azért hagyta, hogy felköltse. Az asszony szívvel-lélekkel ambicionálta ezt, hogy ő a test és a praktikus ész emellett a másik mellett s a férfi hagyta és megszokta már, belejött, hogy neki csak tíz cigarettát szabad szívni egy nap, mert a tizenegyedik megárt, este ágyban nem jó olvasni és a folytonos mozibajárás nem egészséges. Rábízta magát az asszonyra és ez kényelmes is volt, mert szinte úgy érezte, hogy teljesen felelősségmentesen jön-megy a világban, dolgozik s ha valami baj történnék, ott az asszony, az eligazítja az effélét.

Tizennyolc-húsz éve megvolt a munkarendje. Hét óra, szívem . . . akkor felkelt, nyolcig fürdött, tornászott, reggelizett és leült íróasztalához, ahol nem zavarták addig, míg magától elé nem jött déli egy órakor. Délelőtt más emberi lényt nem látott, mint reggel a feleségét, ujságot nem olvasott, postához nem nyúlt, nem telefonált . . .

Most egy kicsit visszadűlt és révetegen azt mondta :

— Rögtön, szívem, rögtön.

Az asszony fölült és a hangjában komoly ijedtség volt.

— Valami baja van?

— Nem, semmi, dehogy.

— Hét óra.

— Igen, mindjárt.

Ez tudniillik még nem fordult elő. De most hátradőlt és szemét a semmibe fúrta az elszállott álom után. Nem kelt fel, mert az ágyhoz kötöttnek érezte az alvást és az álmot, úgy érezte, hogy itt kujtoroghat az még valahol és talán elcsípheti.

Az asszony nem zavarta. Gondolkozik. Húsz éve nem fordult ugyan elő ilyen eltérés a napirendtől, de mindegy. Gondolkozik és az ő gondolkozása szent volt ebben a házban.

Az asszony egyébként nem tűrte meg a kilengéseket. Fiatalkorában voltak apró bogarai, hogy ő nem tud írni csak ilyen meg ilyen ceruzával, kis szelet papíron nem tud, csak nagyobbon, satöbbi, satöbbi, de az asszony letorkolta.

Vagy tud, vagy nem tud. Vagy készen van a fejében, amit le akar írni és akkor le tudja írni a falra is szénnel, vagy nincs készen és akkor menjen sétálni. Miféle hóbortok ezek ! Nekem nem fog rothadt almát szagolni és a képeslapokban körkérdésezni, hogy csak féllábon állva, gramofon mellett tud dolgozni, nézd csak.

Akkoriban lázadozott, de most hálás volt érte az asszonynak, most, ötvenéves korában, mikor mindennap nyugodtan és elégedetten meg tudta írni a magáét és ihletben s más efféle hangulatokban nem bízott. Babona az egész. Bebeszélés. Az ihlet költőnek való, a költők azok igen, azok használhatják. De prózát nem lehet transzban írni. A prózához nyugalom kell, tiszta fej, kész anyag, bő jegyzetek, semmi egyéb.

Félnyolcig feküdt így, de nem jutott eszébe az a dolog. Ekkor felkelt.

— Valami izén gondolkoztam, szívem — mentegetődzött.

Az asszony szó nélkül megsimogatta, mint egy gyermeket. Ő is felkelt, reggelijét, fürdőjét ő készítette s a férfi sietve végzett vele.

— Nem tornászok — mondta idegesen, — majd pótolom este — és bement szobájába.

Egynegyed kilenc elmúlt és még tíz percet szánt rá, hogy gondolkozzon a dolgon. A szobája tulajdonképen egy sokablakos, hatalmas csukott veranda volt a kerti ház hátsó frontján. Az asztalával szemközti ablakokba színes üveget tétetett az asszony egyszer a születésnapjára, hogy ne zavarja az, amit szemközt láthat — ámbár szemben vele gyümölcsös volt és nem járt arra senki délelőtt. Akinek dolga akadt, az megkerülte a méhest, mert délelőtt nem szabad arrafelé motozni. Az ablakokat Steinkers Gusztáv festette és jórészt bibliai jelenetek voltak, finom, aprólékos munka.

Szemben ült az ablakkal és nézte. A felső hármas íven a napkeleti királyok mentek a csillag után. Azokat nézte. A tíz perc eltelt és az álom nem jött vissza. Emlékezett egészen régi, régi álmokra, de ez nem jött vissza.

Egyszer egészen fiatalkorában, mikor sokat kellett dolgoznia, krajcárokért jóformán — és néha kiszikkadt, nem volt mit írjon, — egyszer egy novellát álmodott s az sohasem halványodott el benne. Egy novellát, készen megírva. Azt álmodta, hogy leül és ír egy novellát. A novellában egy híres afrikai vadász valami vadembert hoz magával civilizált hazájába. A fogoly még szinte állati sorban van — kannibál vagy mi — s itt kiművelődik. És itt civilizált állapotában tudja meg, hogy mi az unalom. Vademberkorában, otthon, hazájában órákat és napokat ült a forró homokban, nézte a lábaujját és nem unatkozott. Guggolt a kókuszdiófa tetején és hallgatta a szél suhanását és nem unatkozott. Az esős évszak ha megjött, összetette a kezét a hasán és nézte, nézte, hogy hogy zuhog az eső, mindig egyformán, egyazon színben, ugyanazon a hangon és nem unatkozott. Itt meg egy szürke vasárnap délutánon felakasztotta magát unalmában.

Mindezt készen megírva álmodta és álmában kitűnő volt, nagyon tetszett neki, de ébren sovánka dolognak látta, érdektelennek, naívnak és nem írta meg soha.

Kilenc óra régen elmúlt, ekkor erőszakkal nekifogott a munkának és háromnegyed tízig leírt néhány sort, de ízetlennek találta az egészet

és kihúzta : így nem beszélnek húsból és vérből való emberek, így színészek beszélnek a színpadon.

A naptárra nézett és látta, hogy elfelejtette elfordítani. Lapozott: augusztus 14, szombat — és sokáig nézte. Kicsit le-fel sétált és már tudta, hogy valami különös láz ez, ami fűti, valaminek kell történni, nem kint, de itt belül az agyában, a szívében, a vére mozgásában, legbelül készül valami .... hiszen ez máskor is ... tudta, hogy, hogy szokott beleragadni valami történés, mese, gondolat ... amíg megfogamzik az írás... valahogy ... de elszédült a cigarettától, elmelegedett, felállott, vizet ivott, sétált alá-fel : augusztus 14, szombat.

Alakokat járatott el maga előtt és apró eseményeket. Vonaton történt egyszer harmadik osztályon ... talán tizenhét-tizennyolcéves volt, honnan, hova ment, nem tudta most már. Egy család ült vele a kocsiban, férj, feleség és egy négy-ötéves forma kislány és undorodott tőlük. A férfi — erdészféle, barna körszakállas, tömpe orra alatt keskeny és vértelen volt a szája s a szeme seszínű, vizes — ingujjra vetkőzött s gallérját, nyakkendőjét levetette. Az asszony lehúzta a cipőjét. Kövéres asszony volt, bogárszemű, nem is csunya, de olyan, mintha egy ordenáré, tízkrajcáros porcellánbaba megöregedett volna és a gyerek is olyan utálatos, mint ők és maszatos, folyton foglalkoztak valamivel, az ajtót kinyitották, becsukták, az ablakokat leeresztették és felhúzták, a függönnyel bajlódtak, a csomagjaikat rendezték, a kalauzt nyaggatták, hogy mennyi a pontos idő, mikor vagyunk itt meg ott, lesz-e késés s a gyereket produkáltatták.

— Mutasd be magad, na szépen mutasd be magad.

És a gyerek meghajolt — még egy öreg asszony volt a kupéban, testes néni, kalapban, cérnakesztyűvel, — annak hajolt meg és elmotyogta a nevét. Ötvenszer elcsináltatták vele, ez volt a tudománya, de nem volt semmi kedves benne. Literes üvegben kávéjuk volt, pléhcsuporból itták és vajat mártottak kiflivel, meg az ujjukkal kenték egy papírról.

Egy kis állomáson a férfi leszállott és az asszony utána kiabált, hogy vegyen barackot. Mikor visszajött, azt mondta :

— Ötven fillért kérnek egy kis csomagért s három van benne. Nem vettem. — Vastag rézlánc csüngött a mellényén s mozdonyos, vasutas óráját szarvasbőrtokban tartotta.

A cérnakesztyűs öregasszony vett két barackot s magyarázta :

— Darabonkint is adják, tizenhat fillér.

— Tizenhat ? Na ott veszek én is — és elszaladt, de közben indult a vonat, hát visszajött. Ő meg kiszámította, hogy ha darabja tizenhat, akkor három darab negyvennyolc, két fillér az egész diferencia. S nézte az embert, amint ott ült és ujságot olvasott, melybe a kávésüveg volt takargatva és politizált, nagyhangú véleményeket mondott, elégedett volt magával és családjával, sonkát is evett s almát és ő utálta. Most, hogy az ablakot elnézte és erre az emberre emlékezett, Judásra gondolt — ámbár az nem volt az ablakra festve.

Egy utcai köszörűsre emlékezett, aki ott állott a sarkon, dolgozott és gyermekek bámészkodtak körülötte tátott szájjal. Közben egy férfi jött, afféle elegáns ember, jótartású fiatal leánnyal és lefényképezték a köszörűst. Egyszer meg az utcán, igen, az is régen volt, nagy tolongás, rendőr meg minden odament és egy ember feküdt a járdán, összeesett, biztosan szívszélhűdés. Vörhenyes szakállú öreg csavargó volt, egyik keze a mellén, a másik ökölben elnyujtva messze, nyitott szeme fátyolos kék és nézett a semmibe, rongyos ingéből egy foszlányt meg-meglibbentett a szél s öreges, drótkeretű szemüvegét — egyik szára spárgából volt — odatette a rendőr mellére, az hozzá tartozik. S az emberek iszonyattal állottak körülötte: a poklos Lázár volt ez — gondolta most — az, Lázár — megállott a szobában le-fel jártában: miért jön elé folyton az evangélium: Lázár . . . Judás . . . Az ablak miatt persze s leült szemben az ablakkal, sokáig nézte, aztán tizenegy óra felé lement a kertbe.

A főúton ment végig a forró napsütésben, lassan és hátratett kezekkel, aztán leért a hársak közé és a tisztás felé tartott, ahol a kertész hintát állított fel a maga gyermekeinek. A gyerekek ott hancuroztak a hinta körül. A legnagyobbik, hétéves fiú, boglyas, kis szőke kölyök várat épített homokból és a két kisebb, egy fiú meg egy leány, hordták neki a falevelet, száraz gallyakat, azzal bélelték a várat és a vizet. Aprókat szólva totyogott a két gyermek jobbra-balra s a nagyocska komoly képpel guggolt a munkája előtt, nem vették őt észre s így megállott a szélső fák között, sokáig nézve őket. Neki nem volt gyermeke, régen nagyon fájt ez, de már beleszokott s most csak állott és nézte őket. A fiúban határozottan felismerte az apját. Ugyanaz a nézés a szemében, csak persze tisztább, ártatlanabb és a nyugodt tempós mozgás is az apjáé.

Delet harangoztak lennt a faluban, mikor megfordult és elment a nagy bükkfáig, ott megtámaszkodott és jó fél óráig nem is mozdult. Akkor tovább ment egészen le a kert végébe a drótkerítésig, amelynek cementaljában már a patak futott tova és a patakon túl az országút igyekezett a város felé. Igen, ott a dombokon túl, alig egy-két futamatnyira már a város következik, tiszta időben, korán reggel idáig elhallatszik a gyárak dudája, ahogy felüvöltenek egymásután, munkába parancsolván az embereket. Ő, jól ismerte a szavukat, — szél indult a falu felől és megsusogtatta a fákat, csepp felhőt hozott valahonnan, — jól ismerte s gyűlölte őket; nyomorult ifjúságának muzsikája volt ez, mikor belátthatatlanul messze esett tőle villa, kert, a kertész gyermekei, a tiszta ruha, fürdőszoba, húsétel, feleség, titkár s komor és vigasztalan reggeleken belebődült az álmába a gyárkürt és nyakába posztódarabot csavart, zsákrongyba pólyálta a lábát és ment vakon és süketen a dühtől, ment a hang után . . . Valami töltés . . . vasúti töltés, ott kapaszkodtak fel . . . mert sok embert termettek a kültelki utcák, férfiakat és asszonyokat és gyermekeket ontottak a szalmazsákok és itt a töltésen megtorkoltak és komoran nekidülledve a szélnek, mentek előre, mint egy csorda — ez a kép régen volt, talán harminc éve elmult, — kevés szó esett s az arcok

gyűröttek voltak és a lábak nehezek és a töltésen túl ott várt a gyár . . . Befűtve dohogott, piszkos gőzöket, leveket és füstöket pöfögött, várta a csordát és benyelte azt. Csak úgy félig-meddig tudta, hogy hűvösödik, amint ott áll és a város felé néz — hűvösödik, valahol mennydörög, a felhők elvették már a napot és egy-két esőcsepp koppant a leveleken. A város felé nézett és nem tudta tisztán megfogalmazva, csak érezte valahol belül, hogy elárulta a multját, elárulta azokat, akikkel akkor, abban a messzi városban egy csordában dübörgött fel a töltésen — elárulta őket huszonöt esztendő munkásságával, megtagadta őket minden sorral s egy mondata nem volt számukra. Akkor régen, ifjúi dühe naivságában, valami szimfóniát vagy mit akart írni, «A nap és a gyárkürt» volt a címe, de nem írta meg . . . És semmit nem írt meg abból, ami akkor a szívét égette. Hónapok, évek keserűségei hova multatok el tőlem ? . . . — megcukrozva és virággirlandokkal ékesítve kerültek nyomtatás alá, meghamisítva és felvizezve s a kertész gyermekei — kezit csókolomot köszönnek. És ha azoknak a rongyosoknak a lelke eljönne hozzá halála óráján és számon kérnék tőle : mit tettél értünk, hogy megismerjenek ?— mit felelne ? — Ha eljönne Král Károly lelke, akit elkapott a transzmissziós szíj és száz darabban kente a falhoz és Grünwald a német mester, aki nem akarta két pillanatra leállítani a motort, míg szegény Král a szíjat . . . és emiatt . . . és aztán találkozott vele éjjel . . . csatangolt a gyár körül, a szeme kidülledt és tébolyult lángok égtek benne és azt kérdezte tőle: «Mondja, fiam, úgy-e nem én öltem meg Král Károlyt ?» És később bevitték a bolondokházába. És mind mind a többiek, akikkel közös volt a sorsa akkor régen, ha számon kérnék az életüket, amit feltártak előtte akkor régen, neki, akinek megadatott az Úristentől, hogy életeket teregessen a világ lelkiismerete elé, mit felelne ? Mit felelne ?

Zuhogott az eső és két csendőr ment el az országúton, sietve a falu felé. Fennt birkóztak a fellegek és sötét lett köröskörül, villámok cikáztak, robajlott az ég és ott állott a kerítés mellett hajadonfővel. És a falu felől akkor egy ember jött. Mezítláb jött az ember és targoncát tolt maga előtt, a targoncán egy láda, kiszolgált katonaláda, zárja nincs, kötéllel átkötve s az emberről rongyok lógtak, valami zsakettféle, spárgával a derekán megkötözve, de a szél tépte-huzigálta s bozontos rőt szakálla volt az embernek, a víz cseppegett róla, asszony jött mellette, ölében gyermeket hozott mint egy csomag rongyot és a gyermek sírt. Villám hasított keresztül az égen és vakító lánggal rohant alá, irtózatos csattanás, aztán hirtelen csend lett és az ember, aki a targoncát tolta, beszólt neki a drótkerítésen át a parkba, az úrnak, neki : «Dícsértessék a Jézus Krisztus» és mentek tovább a város felé.

. . . Dícsértessék a Jézus Krisztus . . . talán papnak nézte, ahogy ott állott és utánuk bámult. Új villám jött és mintha ketté osztotta volna a világot előtte az égtől a földig, mintha meghasadt volna az égbolt és a kapun át meneteltek ők hárman a város felé : rongygombolyagok, szembe feszülve a széllel. Honnan jönnek ? Hová mennek ? Miért s mi

vár reájuk ? És íme — mormolta Mátéval — a templomok kárpítja ketté hasada a felitől fogva mind az alsó részéig és a föld megindula és a kősziklái megrepedezének . . .

— Halló — a kertész rohant elő a fák közül s visszaszólt hátrafelé : — Halló ! Nagysága kérem . . . itt van !

S a felesége is jött, futva bukdácsolt a sotteres úton, esőköpenyben.

— Nahát! Van magának egy csepp esze?! De ilyet! Hát gyerek maga, vagy mi ?

S hagyta, hogy cipeljék, megmosdott, szárazba öltözött s az ebédnél, hogy forró leves párája az orrába csapódott, nagyott tüsszentett.

— Egészségére — mondta a titkár, a szőke fiatal fiú, a haját közepén elválasztva hordta, — egészségére mester — mondta rajongva s az asszony rászólt :

— Most meghűlt, persze ! Legjobb volna, ha délután lefeküdne.

— Á, dehogyis — s alig figyelt rájuk.

A titkár referált közben a postáról s egyebekről. Martiner elküldte az angol gyüjteményes kiadás címlapját, de nem akar érte pénzt elfogadni a kiadótól, inkább dedikált fényképet akar, stb.

— Nem eszik spenótot ? — kérdezte a felesége.

— Nem, köszönöm . . .

— Egyen csak — s már tett is a tányérjára, — a spenótban sok a vitamin és tisztítja a vért. Ezt egye meg — s egy tükörtojást is tett a tetejére.

— A mester fáradtnak látszik — mondta a titkár.

— Ó dehogy . . . — s bosszantotta ennek az embernek a feltétlen rajongása, a «mester», mi az, hogy mester . . . Almát evett s a magokat elgondolkozva rágogatta, a héját kiköpte a tányérra. Egy az abroszra esett s az asszony késheggyel a tányérra pöccentette.

— Erről leszokhatna, fiam.

Letette a magot s alig várta, hogy felálljanak az asztaltól. Határtalan szeretet égett benne most minden és mindenki iránt és utálta, gyűlölte ezt a kettőt maga mellett.

— Nem fekszik le ? Feküdjön le.

— Nem — tiltakozott ijedten, — valami... dolgom van . . . s kezet csókolt, a titkárral kezet fogott, bement a szobájába és leült az asztalhoz.

Papirokat teregetett ki, egy-két feljegyzést vetett oda a mesterség gyakorlatával, apró szavakat, amik mögött fejezetek húzódtak meg és meg is nyugodott.

Felállott, az egyik ablakszárnyat kitárta, az eső már elállott, a nap kisütött s jó, esős földszagot hajtott be a szellő. Visszaült.

Egy csomó papírt megpörgetett, néhány lapot vett még hozzá a fiókból — ezen majd elkezdi ! És jól tudta, hogy ez nagy lesz. Illetve *ez lesz a nagy !* S mosolygott is és a tintatartó rézfedelében meglátta, hogy mosolyog s játszott kicsit vele. Aztán felírta a címet : «Emberek az ég alatt». Még sosem volt meg benne cím ilyen tisztán, világosan, hányszor

nem is tudott címet adni csak utólagosan, baráti, kiadói tanácskozások után, de ennek ez a címe : Emberek az ég alatt. Föléje ezt írta apró betűkkel — szokása volt — «Isten nevében». S a jobb sarokba . . . augusztus 14, szombat».

* * *

Erről a napról a következő feljegyzések találódnak a Mester elhalt özvegyének hátrahagyott naplójában :

Augusztus 14. Szombat. Ma nehezére esett fölkelnie. Olyan, mint egy gyerek. Kiment az esőbe és egészen átázott. Ebédre húsleves volt, sertéskaraj párolt káposztával, spenót tükörtojással, sajtos makaróni és gyümölcs. Ma ismét tudatára jöttem annak, hogy a Mester szereti az almamagokat rágogatni. Érdekes, hogy ezt az adatot ő sohasem közölte velem s irodalomtörténészeink nem érintik sehol, még az annyira pontos Telemérinél sem találtam erről egy sort sem. Valószínűleg valami belső lelkikényszer hatása alatt titkolni igyekezett. A magokat a felső ajka alá gyüjtötte, onnan egyenként szedte elő, a belét megette, a héját kiköpte. Figyelmeztettem rá, hogy ne tegye ezt. Érdekes, hogy spenótot nem akart enni, azonban sikerült őt rábírnom erre, előadván, hogy a spenótban sok a vitamin és vértisztító hatása van. Kedvemért megette a spenótot. És egy tükörtojást is. Csak nekem adatott meg ezeket látni és feljegyezhetni, nekem, aki közvetlen közelében éltem a nagy embernek és így alkalmam volt sok emberi gyengeségét ellesni, amelyek egyébként örökre titokban maradtak volna. NB. A spenót vajjal volt elkészítve.

Török Sándor.

MENNYI FÖLD!

Mennyi föld! mennyi föld!
Mennyi tarka-barka föld!
Sárga foltok, zöld terek,
rajta dolgos emberek!
Ott egy halvány szénaboglya,
itt egy tölgy ül álmodozva,
ott egy régi jegenye
és növendék gyermeke.

Most a róna síkja süllyed
s véle lejtenek a füvek:
bárhová zúg vonatom,
őket el nem hagyhatom.
Dél van, forrón süt a Nap,
mindenütt fest árnyakat,
árnyakat fest fák alá . . .
Minden árnyék csöndes árok,
melyben benne ring halálod.

(Debrecen). *Gulyás Pál.*

MEDUZA ARCA.

Koccintottak.

Ez már a tizedik pohár volt s ahogy felhajtották, érezték: elpattant az a titokzatos abroncs, ami a viszontlátás óta — mintegy másfélórája — szorongatta lelküket. Eleinte kínos igyekezettel keresték a szavakat, hogy találkozásuk hazug örömének legalább a látszatával indíthassák meg a társalgást, lassanként azonban csak fölmelegedtek s ettőlfogva az egykori iskolapajtások természetes közvetlenségével folyt a beszélgetés. A bor megoldotta nyelvüket s most már Miklós is, Balázs is — levetve bántó ellenszenvet és bátortalan tartózkodást — az elmult hat esztendőt kezdte idézni. Lelki szemeik előtt fölmerült a csöndes kisváros képe, a sárgavakolatú ősi kollégium, a tanterem, a tornakert, a sétatér . . .

Az iskolában Balázsé volt az első hely, az iskolán kívül mindenben Miklós vezetett. Ő volt a mulatságok rendezője s ő volt a leányok közösen imádott titkos ideálja, míg szívét meg nem hódította egy csinos kereskedelmista, Júlia. Miklós és Júlia — vagy ahogy a diákok nevezték — Romeo és Júlia szerelmi regénye egy diákbálon kezdődött s a táncos forgatagon, a ródlizás, korcsolyázás és csónakázás örömein keresztül tavasz végéig tartott . . .

Balázs akkor még mitse törődött az egésszel. A könyvtár és a könyvek teljesen lekötötték s kárpótolták igazabb gyönyörrel azokért a gyönyörökért, melyeket osztálytársai egyebütt kerestek. Ám az érettségi után, úgy ősz felé, egészen különösen összeismerkedett Júliával s csakhamar Miklós örökébe lépett a leány szívében. Felpanaszló, kényes érzékenységét kedvese könnyen elcsitította : Júlia belátta, hogy az Isten őket nem egymásnak teremtette, hát szépen otthagyta Miklóst. Otthagyta a Balázs becsületes, nemes, romlatlan lelkéért, — így mondta szórul-szóra — mert úgy hiszi, benne találja fel álmai lovagját . . . A könyvmoly Balázs elszigetelt, félszeg skatulya-lelkében csodálatos virágok hajtottak ki akkor . . .

Ezen révedezett Balázs, amikor a zene hirtelen elhallgatott s Miklós ezzel a kérdéssel lepte meg :

— Igaz ! Mi van Júliával?

Balázs — mint akit tetten értek — zavartan nézett Miklósra. Honnan tudja Miklós, hogy ő most éppen Júliára gondolt? S ha ki is találta, honnan ez a kíméletlen kérdés? Ő a találkozás első pillanatától kerülgeti a szót, hogy Júliára terelje s íme, most Miklós minden teke-

tóriázás nélkül, szinte durván löki oda a leány nevét. Alig bírta kiejteni:

— Nem tudom...

— Nem tudod? Ugyan, ne izélj!

— Szavamra mondom, — tördelte Balázs — hat éve nem hallottam semmit Júliáról... Semmit, egyáltalán semmit... A mi ismeretségünk csak egy félévig tartott... Kerek félesztendeig...

— Na és?

— És akkor nekem el kellett jönnöm hazulról s azóta egyetlen szót sem írt... Csupán ma, hat év óta először, ma kaptam tőle értesítést...

— Hát mégis?

— Igen. De csak annyit ír, hogy ha még nem felejtettem el egészen, keressem fel soraimmal... Istenem! Ha nem felejtettem el!

— És te fogsz válaszolni?

— Talán...

Miklós nem szólt többé egy szót sem. Balázsra tekintett, elnézte becsületes arcát, hittel telt szemeit s mosolyogva állapította meg: Még mindig a régi gyermek... Lám, az ő diadalmas fiatal évei száz meg száz új gyönyörűséggel feledtették el az első, hűtlen szeretőt, Balázs pedig megmaradt annál az álomképnél, aki egy nyárútói estén kezébe vette a szívét, hogy könnyelmű szeszélyének játéka legyen...

Fejük szomorúan összeborult, árva férfiszívük egymásra talált. Egy leány szakította el őket egymástól s egy leány hajlította újra együvé...

Némán koccintottak.

Már a hetedik butéliát ürítgették s fátylas szemmel révedtek maguk elé. Csaknem egy teljes óra telt el így. Egyszer csak Miklós Balázshoz fordult és keményen, parancsoló hangon rászólt:

— Te! Ne írj annak a leánynak!

Balázs értetlenül nézett Miklósra, mintha magyarázatot várna. Miklós erre hozzátette:

— Nem érdemli meg... — És szakadt a szó a lelkéből, mint megáradt patak. — Az a leány mindenkit megcsalt. Legelőször engem. Azután mást. Azután téged. Mert azt csak tudod, hogy utánam mindjárt nem te következtél. Ó, nem. Te csak a harmadik királyfi voltál...

Balázsnak majd elállt a lélekzete. Erről neki nem volt tudomása. De azért ráhagyta:

— Tudom.

— Utánad tovább kereste az «igazit», az «egyetlent...». Mások jöttek... Sokan, nagyon sokan... Már az — úgylátszik — törvény volt nála, hogy minden tavasz hozzon s minden ősz elvigyen valamit... S amit az ősz hozott, azt megölte a tavasz... Szerelmesei mind úgy jártak, mint te... Hadd el, ne szólj közbe, úgyis tudom. Szétrombolta teljesen az ifjúságodat! A többiekét is. Megrontotta, egész életükre

tönkretette őket . . . Én kivétel voltam. Az én természetem rokon az övével. Én ugyanazt tettem, amit ő . . .

Leöntött egy pohár bort, azután folytatta :

— Nehogy írj ! Örülj, hogy megszabadultál tőle. Démon az a leány, démon, boszorkány ! Nekem is írt. Nem válaszoltam. Biztosan írt a másodiknak is. Az se. Igy került rád a sor. A körforgást — miután betelt — most elölről akarja kezdeni. Az utolsóval azonban csúful megjárta. Hallottad?

— Nem.

— Látod, erről is értesültem. Hat éve figyelem minden lépését. Különös teremtés : érdekel. Pár hónappal ezelőtt, a soron levő lovaggal aztán kitört a botrány. El akarta venni Júliát s a menyasszonyi háznál minden készen volt már, a vendégség együtt, éppen csak a vőlegény hiányzott. A vőlegény késett. A vőlegény nem jött. Hisztériás rohamában Júlia maga rohant át dühösen a vőlegényhez. A vőlegény otthon csücsült. Szülei bezárták. Nem egyeztek bele a cirkuszba, hiszen még úgyszólván gyermek volt szegény . . . Képzelheted azt a fogadtatást, melyben Júlia otthon részesült s részesül azóta mindenütt . . .

Balázs hallgatta, hallgatta ezt a szörnyű történetet, mint valami gyermekkori rémes boszorkánymesét. Súlyos belső zokogás rázta, a düh és a könyörgés egybeveszett hangján támadt Miklósra :

— Miért mondtad el mindezt, miért?

— Mert gyűlölöm !

Balázs megindultan rebegte :

— De én . . . Fiatal életemnek első virága volt . . . Nagyon szerettem . . .

Miklós hevesen vágta oda :

— Hát éppen ezért ! Neked mindened volt az a leány, de mondd, Balázs, te ! Te mi voltál neki?

— Én? Én? . . . Azt hiszem, semmi . . .

— Látod ! Egy pont a végtelen sorban. Annál is kevesebb. Már pedig jegyezd meg, édes barátom, az egyoldalú szerelem nem szerelem ! Normális körülmények között a nő közönyével előbb-utóbb megszabadítja alkalmatlan lovagját. A bestia játszik. Bolondít, ugrat, kihasznál, egyszóval nevetségessé tesz, ha nem más, hát önmagad előtt. Kegyetlen, aljas, halálos játék !

Fenékig ürítette poharát, aztán feltartózhatatlanul nekiáradt :

— A mesebeli teknősbéka vagy, hátadon az imádott madonna. Szemed, szájad, orrod előtt szüntelen ott a kívánatos gyümölcs. Színe csábít, íze szárazra tikkasztja torkodat, illata bódít, részegít, önkívületbe kerget, — a gyümölcs elérhetetlen . . . «Évának» egy kívánsága támad, alig bontakozó, homályos vágy, gyermeki szeszély, — te, kergült teknősbéka, rohansz, vágtatsz árkon-bokron, hegyeken-völgyeken keresztül ! Akadályt nem ismersz, korlátot letörsz, törvényt megtagadsz, lopsz, csalsz, gyilkolsz, — a gyümölcs elérhetetlen . . . «Éva» játszani

akar. Szíve nem rossz, de romlott. Egy szót ejt ki csak s te durván félrelököd édesapádat, édesanyád felédnyujtott szívére ütsz, testvéreidbe belemarsz, menyasszonyod fehér fátylát szétszaggatod, — mert «Éva» játszani akar . . . S a gyümölcs elérhetetlen ! Az örökös vágy, a szüntelen rettegés, hogy elveszted, a lappangó remény, hogy hátha mégis, mégis csak elnyered ! — rendkívüli változásokat teremt. A gyümölcs már nem Éva almája többé, — alma, melybe beleharapsz s ha éhségedet vagy szomjadat oltottad, elveted, — a gyümölcs már életed értelmévé vált, céllá, titokzatos, sejtelmes, egyetlen vágyakozássá, mely után misztikus sóvárgás hajt, soha nem gyógyítható lázas betegség . . . Az ilyen szerelem nem szerelem ! A dolgok kiesnek a valóság kereteiből, elvesztik életszerűségüket . . . A titokzatos messzi fény elérhetetlen . . . Ez már csak illuzió . . . Az illuzió örök . . . A szerelem nem az . . . Tavaszi esték lágy szellői hozzák, nyári alkonyok hevítik, fűtik, az ősz elfujja, megsemmisíti . . . Akár beteljesedett, akár nem . . . Barátom, ha lelked lélek felé hajlik, olvaszd magadba ezt a lelket ! Csók, ölelés, fiatal évek suhanó árja egyszerre szédítsen magába mindkettőtöket ! De egy lépést se tovább, ha a másik mozdulatlan marad ! Egy percet se, ha a másik közömbös ! Egy rezdülést se, ha a másik érzéketlen ! Különben elvesztél !

Elhallgatott. Felhajtotta az utolsó korty bort, menni készült, ám visszaesett a székre. Akkor odahajolt Balázshoz, de már nem annyira annak, mint inkább önmagának suttogta mámorosan :

— Ó, milyen csodaszép szerelem volt ! Egy tél és egy tavasz ! A délután és az alkony mindig együtt talált . . . Egybekarolva jártuk az elhagyott utcákat s egyetlen hosszú, végtelen csók volt a szerelmünk . . . Jaj, ha tudtam volna, hogy az az április bolondot űz belőlem . . . Balázs, ne írj annak a leánynak !

Balázs maga se tudta, hogyan került haza. Nem a mámor verte le, egyébtől támolygott. Kinyitotta íróasztala nagyfiókját s kivette a «kincsesládáját». Abban tartott minden szerelmes emléket. Júliától valamennyit. Külön rekeszben a leány arcképét. Idegesen babrált ujjaival a sok drága lom között, de egyiket se merte kivenni. Az fájt, egyre az gyötörte, amit Miklóstól csak az imént hallott : «Ne írj annak a leánynak !» S előtte a levél, amelyben Júlia arra kéri, hogy írjon. Irhat ! Ismét írhat ! Júlia most már válaszolni fog ! «Nem érdemli meg . . . Te csak egy pont voltál a végtelen sorban . . .» Miklóséknak minden sétája egyetlen hosszú csók volt — s ő még meg sem is csókolta, csak a kezét . . . Finom, illatos kis kezét . . .

Szívén átnyílalt az elszalasztott percek üdvössége, képek rohanták meg s a tudat, hogy az elérhetetlennek hitt kedves vetélytársainak könnyű prédája volt, úgy felbőszítette, hogy ezer darabra tépte Júlia levelét . . .

Mikor már ez megvolt, a többi könnyen ment. Fogta az összekötözött papircsomót s bedobta a tűzbe. Utána a többi emléket :

virágokat, szalagokat . . . Egy hajtűt . . . a hajából . . . Azt is . . . Már csak a fénykép volt hátra. Percekig forgatta a kezében s nem merte megnézni.

Ó, hányszor lepte meg az éjtszaka e mellett a fénykép mellett, hány édes álom s szerelmes tiszta gondolat fűződik hozzá! Jaj, ha most meglátná annak a kacagó, tengerszemű, szőkefürtű leánynak a képét: leroskadna előtte, elhagyná minden ereje, papirt venne elő s már most, ebben a percben megírná azt a levelet, amely hat esztendeje megírva áll a lelkében . . . Ha most meglátná a képét, azt a huncutul mosolygó angyalarcot: hazugságnak, egy bortól megmámorosodott fejű, megcsalt szerelmes üres bosszújának tartaná mindazt, amit Miklós a kávéházban elbeszélt . . .

Balázs eddig sohasem tudott erős lenni. Nádszál volt, minden szélnek könnyen hajló. S ha eddig nem, most erősnek kellett lennie. «A többieknek a zsákmánya volt, — a végzetük lett . . .» Ő csak a kezét érintette áhítatos csókkal, — neki kell, hogy menekvése legyen . . .

És a menekvés reménye erőssé tette. Kihúzta a képet a boríték-ból s anélkül, hogy ránézett volna, bedobta a tűzbe. Estében a kép feléje villant. Csak egy pillanatra . . .

Ám ez a pillanat elég volt arra, hogy Balázs meglássa: az az ártatlan angyalarc iszonyatosra torzult! Szemei gyilkos kék lángban cikáztak, szája kétségbeesett kacagásra görbült, hajfürtjei, selymes, szőke hajfürtjei helyett aranykígyók tekeröztek a fején . . . Júlia arca egy démon arca volt: Meduza arca. *Bisztray Gyula.*

ELTÉVEDT LEÁNY.

Egy lányt láttam, tövisek közt futott,
utat vágott, gonosz fákhoz jutott,
furcsa, megdermedt törzsű fákhoz ért,
elfáradt, fázott, vissza még sem tért.

Az ilyen fákon sosem nőnek lombok,
meredten állnak, szörnyű, barna csonkok,
gyermekmesében imbolyognak néha,
vagy álomban és titokzatos néma,
elködlő tájon ringnak messze, messze.
Az ilyen fák között lakik az este
és itt törik meg minden akarat
az elvarázsolt furcsa fák alatt.

Futott a lány tövisek közt szegény,
haja kígyóin meg-meggyúlt a fény
és lágyan átsuhant a homlokára.
S mert minden útnak szörnyű itt az ára,
két gyönge ifjú lába csupa vér volt,
vékony, remegő vállán csúnya kék folt.

Bent vert a szíve sűrű szárnyveréssel,
mint kisgalamb, ha vércse rácsap éjjel.

Ó, néha mégis mosolyogva lépett
és néha fénylő arccal Napba nézett,
este az erdőn halkan énekelt még
és reggel halva lelték.

M. Juhász Margit.

AHOL A PIPACS NYIT . . .

Nem ide való vagy, ahol a gyárak
pokoli zengésű kürtő ajkukon
fekete füstöt, üszköt dobálnak.

Kalászos tájak városa érlelt . . .
napfényes utcáin versenyt futottál
a langyos, akácillatú déli széllel.

A lány itt feketecédrus, aki nem fél
sötéttől, koromtól. Te pedig finom,
törékeny, hószín virágnak születtél.

S én félek, hogy ezek a falak
— az eget csúfoló kőóriások —
bekormoznak, vagy elfonnyasztanak.

Ott lenne néked jó, ahol a széllel
ringó csalitok játszanak s varjak
kacérkodnak a vén jegenyékkel . . .

kinn, ahol táncos fodra van a fénynek
s egészséges nagyokat tud nevetni
kicsike kis lány: a nagy legénynek . . .

ahol szűzi csókok fakadnak . . .
Bár én vihetnélek el szívemre zárva
két erős karomban oda magamnak:

ahol a pipacs nyit, szerelet a rang
s a vállra galamb, a szívre boldog csend ül
oda, ahol halkan csendül a messzi harang.

Csanádi Balogh István.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

Nem, erről a kockázatos vállalkozásról hallani sem akarnak. Ehelyett az otthoni lakosságot — munkásokat és kisgazdákat egyaránt — bomlasztó jelszavakkal akarják anarchisztikus cselekedetekbe belelovalni: «Nem szolgáltatni be egy gramm gabonát sem; nem engedni requiráltatni; nem vonulni be katonának; nem fizetni egy fillér adót sem; nem bélyegeztetni le a bankókat; nem fogadni el a Horthy-bankót» — ilyen jelszavakkal úszítják a lakósságot az államhatalom ellen. Ezt a kényelmes, veszélytelen «munkát» azután annyira megszokják, hogy az orosz orientáció kudarca után, 1920 őszén és telén is hasonló irányban működnek.

A bécsi vezéreknek ezt a szereplését később, 1922-ben a következőképen jellemezte a kommunista Bettelheim Ernő, ugyanaz, aki 1919 tavaszán mint Moszkva képviselője Bécsben azon dolgozott, hogy az osztrák proletáriátust a diktatura kikiáltására rávegye és így megteremtse a kapcsolatot Kun Béla és Kurt Eisen bajor tanácsköztársasága között: «Lukács György és tanítványai a «Kommunizmus»-ban, ez elméleti lerakodó helyükön a legveszedelmesebb opportunista elveket terjesztik. Marxismusuk szájmarxizmus. Az események dialektikájának leírása helyett az érthetetlen szavak dialektikájának zsonglőri mesterségét űzi. A *Proletár* cikkeinek nagyrésze érthetetlenül, nem munkások számára volt megírva. Nagyon keveset foglalkozott az emigrációban élő és a magyarországi munkásság helyzetével. A pártlap alig jelentett valami összekötő kapcsot a pártvezetőség és a munkásság között. A központi bizottság az illegalitás ürügye alatt teljesen kivonta magát az ellenőrzés legprimitívebb formája alól is. Egészen közönséges ügyekben az illegalitásra való hivatkozással a megbeszélés lehetőségét lehetetlenné tette, a válaszadást megtagadta. A Magyarországba küldött felhívásokról és röplapokról senkinek nem volt tudomása. A központi bizottság nem mutatta be azokat még a terjesztés megtörténte után sem. A központi bizottság az emigrációban élő munkássággal szervezetileg nem volt összekapcsolva. Egyedül a bécsi emigrációval volt élénk kapcsolatban. A más államokban élő emigránsok alig tudtak valamit a bécsi emigráció tevékenykedéséről, a bécsiek pedig még sokkal kevesebbet tudtak a többi emigráns csoportokról.» (A kommunisták magyarországi pártjának válságához. Bécs, 1922. 28—9. l.)

Tagadhatatlanul lesujtó kritika, különösen egy «elvtárs» részéről. A kommunista vezérkar azonban nem zavartatta magát. Nyugodt volt,

mert azt hitte, hogy anyagi jólétét belátható időkre biztosította a munkásság bőrére és Moszkva pénzküldeményeire alapított vállalkozásával. Annál nyugodtabb volt, mert tevékenysége még Kunnak ausztriai tartózkodása alatt, annak hozzájárulásával kezdődött és Kun nem szólalt fel sem Moszkvába küldött jelentéseik, sem lapjaik közleményei miatt.

Elképzelhető, milyen nagy volt megrőkönyödésük, amikor 1921. januárjában a moszkvai Vörös Ujságban éles, elítélő kritikák jelentek meg róluk Rudnyánszky és Kun tollából.

Rudnyánszky «Halaszthatatlan feladatok» című cikkében megállapítja, hogy nincs magyar kommunista párt, mert a Bécsben összeverődött emigránsok csoportja csak a «felső pártrétegek első sejtje», amely nem érdemli meg a párt nevet. Csak kitűzött zászló, de nem szervezet. «Ez az első sejt — hangsúlyozza — csak akkor tölthette volna be feladatát, ha egyúttal magvul szolgált volna a párt új kikristályosodásában, ha a tényleges szervezője lett volna a pártnak ; a lefolyt másfél év végeztével azonban még mindig csak az önkonstituálásnál tart. Nem nőtt meg és nem izmosodott meg, szervezetileg nem több ma sem, mint agitáló-propagáló sejt.» Szemére veti ennek a bécsi csoportnak, hogy nincs sem agrár-, sem általános forradalmi munkaprogrammja, hogy kényelmesen az «Eddig is meg voltunk, ezután is meg leszünk nélküle !» mondással odázza el feladatát és hogy lapjában, a «Proletár»-ban sincs nyoma, hogy e feladatok megoldás felé közelednének.

Ezen előkészítés után Kun «A pártszervezés kérdései»-ről szólva — annak megismétlése után, hogy a bécsi párt nem szervezet, nem forradalmi akcióra képes munkáspárt, hanem «literátorok egyesülete» — bécsi munkatársairól megállapítja, hogy «a tömegektől teljesen elkülönültek» és leszólja őket, hogy «tevékenységük kizárólag a III. Internacionale téziseinek átírásában, felhígításában, kommentálásában áll». A sikertelenség legfőbb okát abban látja, hogy külföldről akarták a magyarországi munkásságot a kommunista eszméknek megnyerni és forradalmosítani. Ez — szerinte — jámbor óhaj és ábránd ; a szervezés, a forradalomért küzdő kommunista párt megteremtése «kis és nagy méretekben csak egyképen lehetséges : belső kommunista központ létesítése, az erőknek Magyarországba való áthelyezése és csoportosítása útján.» Ezt azonban csak úgy lehet elérni, ha az emigránsok, ez a legforradalmibb öntudatú elem, visszatér Magyarországba és ott maga kezdi meg a szervezkedést.

A húzózkodókat Kun — a pártfegyelemmel is fenyegetőzve — a következő argumentálással ösztökéli a hazatérésre : «Meg kell értetni mindenkivel, hogy nincs olyan földalatti munka, amely ne járna rizikóval. Ha a rizikó száz százalékos, akkor az már nem rizikó, hanem biztos bukás. De 50—60—70, szükség esetén 80 vagy 90 százalékos rizikót is mindenkinek kell vállalnia az emigrációból. Mindenkinek, akire nézve az elpusztulás eshetősége Magyarországon nem több, mint ez a 60—70 százalék vagy éppen még kevesebb, vissza kell költöznie így vagy úgy

Magyarországba.» Ha a kommunista párt, «a hivatásos forradalmárok szervezete», tevékenységének súlypontját az emigrációból visszahelyezi Magyarországba, a tömegekbe kell gyökereit beleeresztenie és szervesen bele kell kapcsolódnia a munkásosztályba, hogy átvegye annak vezetését. Követelni kell otthon a sztrájkszabadságot, az élelmiszer olcsóbbá tételét, de csak azért, mert e jelszavak «akciók teremtésére alkalmasak, szervezetbe tömörítenek s a kommunista jelszavak további népszerűsítését, magának az akciónak továbbfejlesztését teszik lehetővé.» Ezek és más jelszavak — teszi hozzá — a tömegek megközelítésére épp úgy alkalmasak, mint a szervezetek megteremtésére is, akár szakszervezeti frakciók, akár üzemi pártsejtek formájában.»

Ezek a cikkek a bolseviki taktika gyökeres megváltozását jelzik. Utolsó részükben csak visszhangjai az 1920-i nyári lengyelországi vereséget követő orosz frontváltoztatásnak; Moszkva felhagyott, legalább egyelőre, a külső fegyveres offenzíva gondolatával s helyette minden államban a belső bomlasztás aknamunkáját kezdette meg.

Kun Béla javaslata nem eredeti tehát, hanem csak a moszkvai tervnek világgá kürtölése. A magyar rendőrségnek nagy szolgálatot tett cikkei azon részeivel, amelyekben a kommunista taktika változását elárulta, a bécsieket azonban mindez egyelőre nem érdekelte. Reájuk mint a bomba robbanása hatott az elítélő kritika és az a követelés, hogy mindenki térjen haza. Úgy érezték, hogy egyszerre befellegzett kényelmes, biztos életüknek, a veszélyek kereséséhez, nyugalmuk kockáztatásához azonban éppen semmi kedvük sem volt.

Kun Béla első látszatra logikátlan lépésének kettős oka volt. Egyrészt távollétében a bécsi kommunista emigránsok pártjában lassan személyes ellenfelei kerekedtek felül, akik 1920 novemberében reorganizálás címén már el is távolították egyes híveit a pártból, a központi titkárság élére pedig Landlert és Bettelheimt állították, akik már előbb is elárulták hő vágyukat, hogy Kun helyett ők szeretnének Moszkva kegyencei lenni. Másrészt a vörös orientáció kudarca után az Oroszországban maradt magyar hadifoglyok 1920 őszén már oly tömegesen kezdtek hazavándorolni, hogy ott kint sem maradt ember, akiknek megszervezéséből és forradalmosításából Rudnyánszkyval együtt megélhetett volna.

A két jóbarát, ameddig csak lehetett, igyekezett húzni-halasztani a befolyásukat biztosító propagandaszervezet feloszlatását és még a vonatra szállás előtt is előadásokkal boldogította a magyar hadifoglyokat, otthoni teendőikről instruálva és brosurákkal látva el őket. Büszkén dicsekedtek is, hogy ezek a hadifoglyok hazatérve «egy második magyar proletárforradalom élén fognak járni» (Vörös Ujság, Moszkva. 1920 nov. 7.) s főleg ahhoz a 3.000 hadifogolyhoz fűztek nagy reményeket, akiket a pártiskolákban alaposan kiképezve a kommunista pártba való felvételre is méltóknak találtak. Bizonyára nem rajtuk, hanem e hadifoglyok értelmességén és belátásán múlott, hogy hazakerülve bele-

illeszkedtek az itthoni életviszonyokba és soha tanujelét nem adták, hogy a kényszeren kívül más, meggyőződés sugallta ok is közrejátszott az oroszországi kommunista pártban való szereplésüknél.

Kun és Rudnyánszky azonban még a legnagyobb erőfeszítés árán is csak 1921 nyaráig tudták szervezeteiket fenntartani, ekkor kénytelenek voltak végleg beleolvasztani azokat az oroszországi párt helyi szervezeteibe. Lapjukból, a Vörös Ujságból is október 8-án az utolsó számot adták ki, miután az már a tavasz óta csak rendszertelenül jelent meg.

A termőtalajnak ez a kiszikkadása 1921 januárjában, Kun cikkeinek megjelenésekor már előrelátható volt. A magyar hadifoglyok oroszországi szerepléséből élősködő Rudnyánszkyt és a magyar proletariatus képviselőjének szerepében tetszelgő Kunt tehát az a veszély fenyegette, hogy egyidőben, anélkül, hogy egymáson kölcsönösen segíthetnének, mint szárazra vetett hal, elhagyottan maradnak, kitéve a biztos pusztulásnak. E veszély elhárítására eszelte ki Kun, hogy a bécsi emigráció hazaküldésével — ami éppen megfelelt az új moszkvai taktikának — egyszerre megszabadul bécsi ellenfeleitől és megerősíti pozicióját.

Ő ugyanis biztonságban érezte magát; nyugodt volt, hogy neki nem kell hazamenni, mert őt nyilvánvalóan száz százalékos veszély fenyegeti. A többi népbiztos — gondolta — maga 60—90 veszélyességi százalékával csak siessen haza a «fehér terror» honába; csak szervezzenek otthon, a politikai vezetés úgyis az ő kezében lesz. Azt ugyanis előre hangsúlyozta, hogy a Magyarországon megalakuló «kommunista párt szellemi irányítása, legáltalánosabb értelemben vett politikai vezetése», tehát a tulajdonképeni veszélytelen hatalomgyakorlás kívülről fog történni.

Kun és Rudnyánszky cikkei — amelyeket még Gábor Mózesnek számadásravonást sürgető cikke követett (febr. 19.) — érthetően nagy megdöbbenést váltottak ki a bécsiek körében. Ezeknek védekezniök kellett. Hogy elvegyék a kritika élét, felbomlottnak tekintették a Kunnal kötött s kölcsönös hallgatást fogadó megállapodást és bosszúból elővették vezérüknek a diktatúra alatti szereplésének ügyét. A párt taggyűlésének két indítvány közül kellett választania. Az egyiket Bettelheim terjesztette elő. Eszerint Kun cikkeivel megszegvén azon kötelezettségét, hogy a központi bizottság tudta, megkérdezése és hozzájárulása nélkül semmit sem tesz és kiderülvén, hogy cikkeinek célja nyilvánvalóan a párt szétrobbantása egyéni érdekekből, tárgyalás alá kell venni korábbi szereplését, e tárgyalás eredményeképen pedig «mint áruló és fegyelmezetlen, korrupt kalandor, a pártból haladéktalanul kizárandó.» A másik indítvány, a központi bizottságé, szelídebb volt. Ez csak a legerélyesebben visszautasította «a minden tárgyi alapot nélkülöző szubjektív tartalmú, komolytalan hangú cikkeket, amelyek szervezeti kérdéseket egy illegális pártban meg nem engedett módon tárgyalnak;» ezenkívül javasolta, hogy a kommunista internacionálé-

nak tegyenek jelentést az ügyről «megfelelő megtorlást» kérve. Reggelig tartó elkeseredett vita után a taggyűlés az utóbbi javaslatot fogadta el ; ennek megfelelően a párt lapjában, a Proletárban közzétették a Kunt elítélő nyilatkozatot (1921 febr. 24.), az internacionáléhoz pedig elküldték memorandumukat.

Ezek a lépések megijesztették Kun Bélát. Félt, hogy az egész kommunista bécsi emigráció szembefordulása megtépázza tekintélyét Moszkvában. Rettegett, hogy kalandor multját is feltárják. Ijedelme annál nagyobb volt, mert a bécsi elítélő nyilatkozattal egyidejűleg németországi vállalkozása oly nagy kudarccal járt, hogy Moszkva komoly neheztelését vonta magára.

Ez a vállalkozás az 1921. márciusi ú. n. középnémet kommunista puccs volt. Csaknem két hétig tartó elkeseredett és sok áldozattal járó közelharcok dúltak a felkelő kommunisták és a német védőrség meg a Reichswehr között Szászország ipari városaiban, főleg Halleban, Eislebenben, Merseburgban ; kommunista bombák robbantak Lipcsében, Dresdában, Freiburgban és ugyanekkor komoly zavarok törtek Németország más vidékein is, mint Hamburgban és a Ruhr-vidéken. Németország nehéz órákat élt át, míg végre sikerült a kommunistákat az egész birodalomban leverni. Ennek a sok ártatlan vért és pusztulást követelő felkelésnek az irányítója volt Kun. Természetesen nem a barrikádokon kockáztatta életét, hanem Pogány Józseffel együtt egy berlini szállodában húzta meg magát, hogy még onnan idejekorán mindketten elmeneküljenek, magukra hagyva a félrevezetett és megvesztegetett tömegeket, amikor a kudarc bizonyossá vált.

Kun nagyon nehéz helyzetbe jutott ; úgy látszott már, hogy egészen lejáratja magát pártfogói előtt. A kalandor vakmerőségével mégis sikerült kivágnia magát. A németországi kudarcot már többé jóvá nem tehetvén, kétszeres erővel igyekezett helyzetét Bécsben megszilárdítani.

A menekvés útját párthívek szerzésében látta. A kommunista internacionálé előtt úgy akarta feltüntetni a viszályt, mintha ő a bécsiek azon csoportjának a képviselője volna, amely csoport a cikkeiben körvonalazott programm alapján harcol a központi bizottság ellen. Jól ismerte a bécsi társaságot és nem is tévedett, amikor terve keresztülviteléhez a megfizetés és vesztegetés rég bevált és nem először alkalmazott eszközéhez folyamodott. A Rudnyánszkyval együtt összerabolt magánvagyonából leküldött összesen két és fél kg súlyú, 300 drb ritka aranyérmet, amelyek mindegyikének nagy műtörténeti értéke volt, a szakértők akkor egy-egy darabnak értékét 400—500.000 osztrák koronára becsülték. Ezt a küldeményt annak a Vágó Béla volt belügyi népbiztos címére küldötte, aki a kommunizmus előtt egy polgári lapnak, Az Est-nek volt nem is munkatársa, hanem csak jelentéktelen kiadóhivatali tisztviselője. Kun Béla utasítása úgy szólott, hogy az aranyszállítmány egyrészét tartsa meg magának, a többit pedig a kommunistapárt öt hangadó tagja között ossza szét.

A pénzzel Kun el is érte célját. A hatás azonnal megnyilvánult Vágó szereplésében, aki máról-holnapra teljesen megváltozott. Ő, a bécsi csoport és az aktív tagok gyűlésének elnöke, korábban a központi bizottság legodaadóbb híve volt, aki az ellenzékeskedőkbe belefojtotta a szót és őrültnek nevezte a központi bizottsággal egyetnemértőket, most pedig a legélesebben kezdte kritizálni ugyanezt a bizottságot. Amíg korábban a Proletár-t és Kommunizmus-t kiváló lapoknak nevezte s azokkal a legnagyobb mértékben meg volt elégedve, most egyszerre gyalázatosan rossznak mondta a pártlapot és felfedezte, hogy Lukács György, meg tanítványai opportunista irányt képviselnek. Bár korábban az illegalitás ürügyével a legközönségesebb ügyek megvitatását sem engedte meg és a pártkonferencia megtartását lehetetlennek nyilvánította, most követelte az értekezlet összehívását és hevesen támadta a központi bizottságot, amiért az illegalitásra hivatkozva, útját állja minden bírálatnak.

Miután az aranyküldemény így gyökeresen megváltoztatta felfogását, hozzálátott, hogy Kun Bélának híveket szerezzen a kommunista pártban. Toborzó munkáját gyors és nagy eredmény kísérte. Ez az eredmény jól jellemzi azt a mély erkölcsi meggyőződést, amely a «hivatásos forradalmárok» pártjának többségét eltöltötte. A kommunista, többször említett Bettelheim így írja le Vágó működésének eredményét: «Jöttek az emberek abban a reményben, hogy most már lesz pénz dögivel, lesz busás segély, lesz jól fizetett alkalmaztatás a pártban, lesz párttagság és lesz forradalom. Ezeket az elemeket hajtotta be Vágó Kun Béla táborába, amely így sajátságos keveréke volt a mindenre kapható csatornatölteléknek, a pártot szipolyozó, a pártból élősködő tetveknek, a gyanus és mellőzött stréberségnek, a sértveérzett hiúságnak és a legkorlátoltabb hangos álforradalmiságnak. A valóságos programm így szólt: Pénz, pénz. Zsíros állás a pártban. Vezérség. És holnap forradalom. Valóban, hiába keresünk ebben a társaságban csak egyetlenegyet is, aki korábban is tanujelét adta volna annak, hogy a központi bizottságnak a politikai, taktikai és organizációs kérdésekben elfoglalt álláspontját nem osztja. Ezek is úgy tettek, mint Vágó Béla, elfogadták máról-holnapra Kun Béla aranyos, finoman csengő kétésfeles programmját.»

Az új Vágó-csoport, Kun utasításának megfelelően «pártépítő frakciónak» nevezte magát és vesztegetéssel magához vonva a kommunista párt tagjainak többségét, lehetővé tette Kun Bélának, hogy Moszkvában büszkén hivatkozhassék arra, hogy a bécsi központi bizottsággal kirobbant viszályában nem áll egyedül, sőt a többség mögötte van. Ügyét így meg is nyerte Moszkvában, noha Bécsben a pártviszály lángja még csak ezután lobbant magasra.

Az aranyküldemény ügye ugyanis röviddel a «pártépítő frakció» megalakulása után köztudomású lett. Egyesek szerint Rudas László, a Proletár szerkesztője és a megvesztegetésre kiszemeltek egyike fel-

háborodva visszautasította Vágó ajánlatát és leleplezte az egész akciót, mások szerint viszont a pénzsegélyben nem részesültek bosszúból és irígységből robbantották ki a botrányt. A központi bizottság — Landler, Hirossik, Lukács, ugyanazok, akik ellen Kun támadása irányult — a vesztegetésre hivatkozva Vágót 1921 május 11-én «korrupció és fegyelemsértés miatt» kizárta a pártból és ezt az ügyet is felterjesztette az Internacionále döntése alá.

A kizárás Kun Béla elítélését is jelentette ; őt magát nem törölték ugyan a párttagok közül, de csak azért, mert a javaslat előterjesztése előtt Landler a következő kijelentést tette : «Felesleges a kizáratási indítvány elfogadása, mert én a magam nevében kijelentem, de azt hiszem, hogy a központi bizottság többi tagjának nevében is kijelenthetem, hogy bármi legyen is az Internacionale döntése, a történtek után Kun Bélával egy pártban nem dolgozhatom többé !»

Kun Béla azonban nem hagyta magát. A viszályban maga mögött érezte Vágóval a párttagok többségét. Amikor a III. Internacionale 1921 nyarán (jún. 22—júl. 12.) Moszkvába harmadik kongresszusára összegyűl és a bécsi központi bizottság elküldi oda megbizottjait — Landler, Hirossik, Király, Lukács — a Vágó-csoport is, ezeket el nem ismerve, küld delegátusokat. Az Internacionale mindkét frakció kiküldöttjeit elismeri, sőt a Vágó-csoportot a «többség» képviselőjéül is. Kunnak ugyanis hatalmas protektora most is Zinowjew, a Komintern végrehajtóbizottságának elnöke. Az ő támogatásában bizva Kun még azt is megmeri próbálni, hogy a presztizsén a középnémet pucs okozta csorbát helyreüsse. Egyszerűen pápább akar lenni a pápánál — és megtámadja Trockijt. Amikor ez kijelenti, hogy nálánál balrább már senki sem állhat, rálicitál ; szereplése azonban — a kongresszus július 5-iki jegyzőkönyve szerint — nevetésbe fullad.

Jobban sikerül a Landlerék ellen indított akciója. Zinowjew támogatásának köszönheti, hogy a kongresszus befejezése után a Komintern végrehajtóbizottságának a magyar pártviszály elintézésére kiküldött bizottsága — Radek elnöklete alatt Bucharin és Thalheimer — bár Kun Béla eljárását is helytelennek nevezi, amiért közhírré tette, hogy a magyar emigrációnak haza kell mennie a földalatti munka megkezdésére, mégis Landlert és társait élesebben ítéli el. Az pedig egyenesen Kun győzelmét jelenti, amikor a hármasbizottság úgy dönt, hogy a viszályok megszüntetésére új, héttagú központi bizottságot nevez ki és a hét hely közül négyet, tehát a többséget a «pártépítő frakciónak» juttatja, míg Landleréknak csak három helyet engedélyez. «Kun Béla manővere — mondja egy kommunista — sikerült. Sikerült neki az ügyet úgy állítani be, mintha itt nem egy aljas személyi intrikáról, nem feneketlen korrupcióról, nem pozició hajhászásból történő pártrobbantásról, hanem két irányzat : a liquidátorok és a forradalmi marxisták harcáról, egy alapvető, elvi, politikai, taktikai és organizációs kérdésekben kitört harcról volna szó.»

A Moszkva által 1921 augusztusában létrehozott egyezség azonban

csak látszategységet jelentett. Bár a Komintern feloszlatta a két frakciót és megállapította a pártmunkánál követendő téziseket, így a szociáldemokraták elleni harcnak megkezdését a szakszervezetekben, a falusi proletárok, sőt a kisgazdák megnyerését, a személyi érdekekből kezdődött harc tovább folyt Bécsben. Bettelheim, aki részletesen elbeszéli e viszályok történetét, a következőképen jellemzi azokat : «Nem a liquidátorok és forradalmárok harcáról, nem elvi harcról volt itt szó. Itt kizárólag arról volt szó, hogy Kun Béla áruló és korrupt szélhámos, aki a pártot önző egyéni érdekekből ismét szétrombolja, itt arról volt szó, hogy a korrupció buján tenyészik, a fegyelmet aláássák és a zárt illegális pártot csatornatöltelékek, stréberek, élősdiek és spiclik gyülevész szervezetévé akarják változtatni, melynek egyetlen összetartó pántja és programmja : az arany.»

Bár a Landler-párt eleinte aláveti magát a Komintern döntésének és engedelmeskedik az új központi bizottság utasításainak, mégis, amikor e bizottság «két és feles» többsége — Vágó korábbi kizáratása természetesen érvényteleníttetett — lassan-lassan sorra kibuktatja a Kun ellenes párttagokat a jól jövedelmező tisztségekből és azokat saját híveivel tölti be-és amikor azt kell látnia, hogy pl. a titkárságban az eddig két ember helyett 13 Vágó-pártit osztanak be, sőt új állásokat is kreálnak, ezt a háttérbe szoríttatását és ellenfelének győzelmes történtetését a konc után nem birja sokáig nyugodtan szemlélni.

A «hivatásos forradalmárok» ugyanis sok minden «elvi» jelentőségű dolgot megbocsátanak egymásnak, de anyagi ügyekben nem értik a tréfát. Jellemző erre Pogány József vádjaival szemben tanusított magatartásuk. Ez egész nyáron a két frakció között lavirozott, várva, hogy melyik lesz a győztes, hogy azután ahhoz csatlakozzék. Amikor a Proletárban (1921 szept. 30.) «Három jelszó» c. cikkével nyiltan Landlerék ellen fordul és megtámadja Rudas Lászlót, meg Lengyel Gyulát, amiért ezek félanarchista, félszindikalista jelszavakat hirdettek, így a pékboltok ostromát, az aratógépek összetörését, Pécsett a magyar hadsereg bevonulása előtt a termelő eszközök szétrombolását, ezek a megtámadottak tiltakoznak ugyan az állandóan Napoleon pózában tetszelgő Pogány «letiprása» ellen, de azért egy asztal mellett tovább tárgyalnak a Vágó-pártiakkal. Sőt igaz felebaráti szeretettel még azt a denunciálás jellegű vádat is elviselik, hogy Pogány az ő anarchista jelszavaik hatásának tulajdonítsa a Budapesten ezidőtájt történő gyujtogatásokat és hogy a pártlapban nyiltan a kommunistákat gyanusítsa a tűzvészek előidézésével. De, amikor a Vágó-pártiak hozzálátnak a párt megtisztításához és felfüggesztik Kun egyes ellenfeleinek, «a legrégibb párttagok, nagy munkásmozgalmi és forradalmi multtal biró elvtársak», mint Hamburger Jenő népbiztos és Bettelheim Ernő tagsági jogait, azaz amikor már saját bőrükön érzik, mit jelentene a forradalmár-nélkülözés, akkor, hogy végleg felborítsák a helyzetet és így mentsék meg magukat, ellenzékbe vonulnak.

Elhagyják a központi bizottságot és miután a másik frakcióval majdnem tetlegességre került a sor, külön értekezletet tartanak. Ebből a tanácskozásból a Vágó-párthoz 24 órás ultimátumot intéznek. Jellemző, hogy ez sem elvi ellentétekről szól: a felfüggesztések és az elbocsátások visszavonását követelik. A Vágó-párt azonban Kun Bélában és Moszkvában, valamint a pénzen szerzett tagok nagyobb részének támogatásában bízva, nem is válaszol. Erre a Landler-párt felszólítja valamennyi pártalkalmazottját, hogy hagyják el helyüket. E felszólításra a «Proletár» egész régi szerkesztősége — Rudas László, Lengyel Gyula, Lukács György, Révai József, Gábor Andor, Király Albert, Fogarasi Béla — visszavonul és egykori lapjukat «denunciáló szennylapnak» nevezve, azt bojkot alá veti. Nyiltan megtagadva így az együttműködést Kun Bélával, önálló szervezetté tömörülnek és mint a «kommunisták magyarországi pártjának ellenzéki csoportja» kiáltvánnyal fordulnak a magyar proletariátushoz (A magyar proletáriátushoz a III. Internacionáléért), majd 1921 nov. 19-én Vörös Ujság címmel lapot is indítanak. Egyidejűleg tárgyalásokat kezdenek Paul Lewi-vel, a berlini kommunista vezérrel, aki, minthogy a középnémet bolseviki pucs elítélése miatt kizárták őt a németországi kommunista pártból, a moszkvai diktaturával szembehelyezkedve új német kommunista pártot alapított. A tárgyalások célja talán az volt, hogy együttesen szervezkedjenek meg, mint Moszkvától független kommunista párt, vagy talán csak presszíót akartak gyakorolni Moszkvára.

A két szembenálló csoport most lapjaiban irtó hadjáratot indít egymás ellen. Mindazt a becsmérlő dolgot, amit csak tudnak egymásról és amit eddig kölcsönösen elnéztek, egymás fejéhez vágják a nagy nyilvánosság előtt. Mintha csak a flamand Adriaen Brouwer képeinek nyers és részeg parasztjai elevenedtek volna meg, amint egymást agyba-főbe püfölik!

A Vágó-párt lapja megírja a Landler-csoportról, hogy a kilépéssel csak szabotálja a munkát, amint ez a «liquidátorokból, perverz smeralistákból, rossz értelemben vett centristákból álló kisebbség eddig is két éven át szabotálta a párt felépítését» és fenhangon hirdeti, hogy nem tűrhető tovább az az eddigi állapot, hogy «egy kicsiny, de jól szervezett pártalkalmazott-réteg a maga magánérdekeivel továbbra is szabotálhasson a kommunista párt megteremtésén. (Proletár, 1921 nov. 3.) A Landler-csoport erre védekezés helyett támad és kisebb cikkeken kívül Bettelheim Ernő tollából magyar, Guttmann Henriktől pedig német nyelven — Ungár Henrik álnéven — irott röpiratot ad ki, amelyekben feltárja Kun Béla kalandor multját és a Vágó-csoport vesztegetéseit. Az utóbbi ismét azzal vág vissza, hogy Landlerék nem számoltak el a magyarországi bebörtönzöttek támogatására kapott pénzzel, azt saját céljaikra fordították, azaz elsikkasztották és csak filléreket juttattak a bebörtönzötteknek. Erre Landler és társai sietnek beárulni Moszkvának, hogy ellenfeleik nov. 3-án nem ünnepelték meg az orosz forradalom

évfordulóját és így nem is jó forradalmárok ezek a «kalandor politikusok.»

E konkrét vádakon kívül kölcsönösen szép és találó jelzőkkel illetik egymást. A harc vehemenciáját is jellemzi az alább bokrétába kötött sorozat. Mindkét frakció újságja megírja a másikról, hogy az demagógiát és kalandorpolitikát folytat és hogy a vezérek lelkiismeretlenül és könnyelműen feláldozzák kalandos vállalkozásaikban a munkásokat. A munkásmozgalmakban soha részt nem vett hitvány csirkefogóknak, denunciánsoknak, rendőrkémeknek, nyomorult fehérkémeknek mondják a kommunista pártban hangadókká lett tagokat. Kölcsönösen megírják egymásról, hogy hazugság és hamisság minden szavuk, hazugság még a leheletük is ; lelkiismeretlenül, könnyelműen rágalmaznak, hamis tanukkal, hamisított bizonyítékokkal és okmányokkal szoktak harcolni, a tömegek megtévesztésére fantasztikus és minden felelősségérzés nélküli meséket találnak ki a hatalom elnyeréséért minden aljasságra képesek, nem fontos nekik a forradalom, sem a munkásság felszabadítása, sőt még a kommunizmus sem, hanem a legridegebb önzés és hatalomféltés irányítja tetteiket, lelkiismeretlenek, üzletesek, svindlerek, demagógok, szélhámosok, kalandorok, komédiások . . .

Kölcsönösen igazat mondtak egymásról.

Landler és társai még sem akarnak a minden jó forrásától, Moszkvától elszakadni, bármennyire szívesen is látná Kun szorosabb kapcsolatbajutásukat P. Lewivel. E helyett még egyszer megpróbálják, hogy nagy memorandumjaikkal, az események elbeszélésével Kun Béla leleplezésével a víz szinére jussanak és ismét a Kominternhez fordulnak, lapjukban ünnepélyesen bejelentve, hogy a harcot az utolsó lehelletig folytatják a kalandorpolitika ellen. (Vörös Ujság, 1922 jan. 25.)

Landlerék alaposan felkészülnek a nagy harcra. Szövetségeseket is találnak a német kommunista párt úgynevezett Friesland-csoportjában, amely melegen támogatja Moszkvában Kun elleni akciójukat. Ez a támadás, a német nyelven nyomtatásban is megjelent leleplezések és vádak, mint Guttmann röpirata, amelyeket már az orosz népbiztosok sem hagyhattak figyelmen kívül, egyáltalán a magyar párt kereteit messze túllépő akció nehéz órákat szerez Kunnak. Mutatja idegességét az a parlagi hangú kirohanása, amelyben Guttmannt «piszkos kölyöknek», az emigrációt «bűzlő piszoknak», ellenfeleit meg olyan embereknek nevezi, akik addig, míg a magyar proletárállam élén állott, «a legutálatosabb hizelkedésekkel hajladoztak előtte, most pedig saját piszkukkal piszkolják be.» (Proletár, 1922 jan. 26.) Forradalmi érdemeire hivatkozik, a konkrét vádak megcáfolását azonban meg sem kísérli. Csak megigéri, hogy ezt a kommunista Internacionale előtt fogja megtenni ; egyidejűleg ennek elnökségét vizsgálóbizottság delegálására kéri.

A vizsgálóbizottságot a Komintern elnöksége 1922 jan. 21-én ki is küldötte, mégpedig Bucharin elnöklete alatt Lunacsarszkit és Sokolnikowot. Zinowjew jelölte ki a bizottság tagjait és így jóindulatukról

Kun eleve biztos lehetett. Másrészt a bizottság nem Berlinben, hanem Moszkvában végezte el munkáját, úgyhogy Kun ellenzékének csak ott tartózkodó tagjai állhattak elő, ellenben mások, mint Guttmann, vagy a beteget jelentő Lukács György, nem látván bátorságosnak az Oroszországba való utazást, meg sem jelentek. Távollétükben Kunnak még inkább volt módjában, hogy mellette nyilatkozó tekintélyes tanukat vonultathasson fel. A Magyarországból csereképpen Oroszországba került kommunista foglyokat játszotta ki ezek gyanánt.

3. A Magyar népbiztosok Oroszországban.

A foglyok, akikről itt szó van, a proletárdiktatura népbiztosai és különböző magasrangú funkcionáriusai voltak, azok, akiknek nem volt különvonatjuk és autójuk, hogy a tanácskormány lemondásakor Kun és szűkebb környezetének példáját követve, kimenekülhessenek Bécsbe. Igy a magyar bíróságok elé kerültek, amelyek perrendszerű, hosszas tárgyalások után a büntető törvénykönyvbe ütköző tetteik miatt hosszabb-rövidebb büntetéseket mértek ki rájuk, sőt némelyeket halálra is ítéltek.

Az ítéletek végrehajtására azonban nem került sor. Az orosz szovjet ugyanis még a bírósági tárgyalások alatt világgá hirdette, hogy a vádlottak az ő közvetlen védelme alatt állanak és az Oroszországban lévő magyar hadifogoly tiszteket, mint tuszokat száz számra börtönbe vetve megfenyegette a magyar kormányt, hogy a népbiztosok kivégzésére e tuszok lemészárlásával fog válaszolni. A kommunisták lapjuknak, a «Proletárnak» 1920 okt. 7-i számában sietve közzé is tették a népbiztosok tuszaiul letartóztatott ezer magyar tiszt közül 540-nek a névsorát, ezek hozzátartozóira bízva így, hogy a magyar kormányt a szovjettel való tárgyalásra és a hadifoglyok, meg a kommunista elítéltek kölcsönös kicserélésére rávegyék.

Hatásos eszköz volt ez és a hatást az emigráció sajtója igyekezett rémítgetéseivel még inkább fokozni. «Az Ember» például így írt akkor, amikor az ujságíró Kéri Pálra, Károlyi Mihály egyik tanácsadójára a bíróság kimondta az ítéletet: «Ha Kérinek hajaszála meggörbül, abból komoly bajok lesznek . . . És várjuk a sok ezer családnak, asszonynak, testvérnek, anyának, apának, gyereknek kétségbeesett tiltakozó megmozdulását . . . Nagyon jól megértik az oroszországi hadifoglyok magyar hozzátartozói, hogy ha Kéri Pálnak egyetlen hajaszála meggörbül, egyetlenegy magyar hadifogoly sem fog hazaérkezni és valamennyinek az élete halálos veszedelemben forog . . . Ha Kéri Pálnak egyetlen hajaszála meggörbül, akkor nem lesz fogolykicserélés, akkor valami olyan borzalom lesz, amilyet még nem látott a világ». (1921, 43. sz.) Moszkva és az emigráció jól számított, mert a magyar kormány valóban nem engedhette végrehajtatni a bíróságok ítéleteit és hogy megmentse oly sok ártatlan ember életét, futni hagyta a bűnösöket. Hosszas tárgyalások után 1921 őszén megtörtént az első fogolyszállítmány kicserélése.

A börtönükből kilépő foglyokra az emigráció minden frakciója igényt emelt. A kommunisták diktatura alatti szereplésük miatt, a szocialisták pedig azért, mert a bíróság előtt mentegetőzésképen sorra megtagadták kommunista érzelmeiket és ártatlan, légynek sem vétő szociáldemokratáknak mondották magukat, akik valamennyien akaratuk ellenére sodródtak be az események forgatagába. Mindegyik frakció remélte, hogy a kiszabadulók hozzácsatlakoznak és így az ő súlyát növelik.

A jól vezetett sajtóharc ugyanis egész Európa radikális közvéleményét ráirányította már a magyar kommunista foglyokra, sőt felébresztette és megszerezte számukra nem egy, épen nem baloldali irodalmi nagyság jóindulatú érdeklődését is. Ez a sajtó például a gondolatszabadság és a politikai vétkek büntetlenségének jól csengő frázisaival rá tudta venni Ernst Troeltsch-ot, Lujo Brentanot, Hans Delbrücköt, Heinrich Mannt, Kellermannt stb., hogy manifesztumban lépjenek fel — nem az ártatlan tuszok, hanem az elítélt kommunisták érdekében. A német szellem e nagy reprezentánsai idealizmusukban csalárd félrevezetés áldozatai lettek. Mert azok, akik megnyerték őket az interveniálásra, a szocialisták és a kommunisták ezt az ügyet is tisztán legönzőbb érdekeik szemszögéből nézték és korántsem a humanizmus által vezettették magukat.

Még csak folyamatban volt a fogolykicserélés és már is szemére lobbantották ezt egymásnak. A szocialisták megállapították, hogy a kommunisták az utolsó pillanatig eltitkolták a szabadon bocsátandó foglyok listáját, csakhogy «rideg önző pártpolitikából» bennhagyhassák a börtönökben a szociáldemokratákat (Az Ember 1921, 40. sz.). Még félreérthetetlenebbül megmondotta ezt a szocialista Világosság-csoport 1922 elején azon nyilt levelében, amellyel visszautasította a pártviszályok mocsarában fuldokló bécsi kommunisták által felkínált és a bebörtönzöttek közös megsegítésére irányuló akciót. Tették pedig ezt a következő szavakkal: «Szóvátesszük az arcátlanságnak és szemérmetlenségnek azt a fokát, mely abban a tényben fejeződik ki, hogy ezek az emberek hozzánk, a Világosság-csoport vezetőségéhez «elvtárs» megszólítású levelet intézni merészelnek. A Világosság-csoport vezetőségében a munkások bizalmából helyet foglalnak olyan elvtársak, akikről ezek a sehonnai kalandorok a leggyalázatosabb rágalmakat írták és terjesztették. Vagy hiszik azokat a rágalmakat, amelyeket írtak, kinyomattak és akkor az erkölcsi színvakságnak még az ú. n. magyar kommunista mozgalomban is szokatlan foka szükséges ahhoz, tőlük denunciásoknak, megfizetett kémeknek, kormányügynököknek, elrágalmazott embereket elvtársnak szólítani s ezeket közös akcióra felhívni. Vagy pedig nem hiszik, amit írtak, és a szóbanforgó elvtársakat munkaerejüknél és proletárhűségüknél fogva alkalmasnak ítélik arra, hogy a bebörtönzöttek és internáltak sorsán segítsenek, s akkor önmagukat bélyegzik ezzel a felszólítással közönséges becsületrablóknak, aljas

rágalmazóknak . . . Ezt a közös akciót mentőövnek szánták, melynek segítségével, megint a bebörtönzöttek felhasználásával ki akarnak evickélni a mocsárból. . . A magyar kommunisták a börtönök lakóiból akarnak most pajzsot kovácsolni maguknak. A Világosság-csoport ehhez a becstelen munkához nem nyujt segédkezet . . .»

Tán mondanunk sem kell, hogy az önzésnek hasonló vádját a kommunisták is hangoztatták a szocialisták ellenében, még pedig ugyanazon joggal. De ők ügyesebben csinálták. Amikor Otto Bauer, az osztrák szocialista párt vezére felkínálja a kicserélt kommunista foglyoknak Ausztria vendégszeretetét, Kun a kiszabadultakkal, még pedig Bajáki Ferenccel, Kiss Miklóssal és Apáthy Györggyel Bauerhez levelet irat, amelyben ezek társaik nevében gőgösen visszautasítják a felkínálást, egyébként is megvetően nyilatkozva «a sötét bécsi oduk lakóiról» és a bécsi «siber emigrációról».

Ha már a bécsi emigránsok is hajbakaptak a börtönükből kilépő foglyokon, akiknek feje körül a csaknem kétévi fogság annál inkább font valóságos mártirglóriát, minél kevésbbé hetvenkedhettek az emigráció vezérei, hogy elveikért szenvedtek is — érthető, hogy megnyerésükre Moszkvában Kun összeszedi minden leleményességét. Számára épen a legjobbkor érkezik az első szállítmány, amelyben a legnevesebb kommunisták vannak; 1921 őszén, amikor a kommunista belső háborúság a nyilvánosság előtt a legdühösebben tobzódik Bécsben és amikor Landlerék leleplező memorandumaikkal ostromolják az Internacionálét. Kun azonnal észreveszi, hogy a kiszabadultak, a kommunista elitegárda megnyerésével megint a maga javára billentheti a mérleget. S mert felismeri, hogy a kommunista népbiztosoknak mellette való tanuskodása és állásfoglalása lehet csak egyedüli menekvése, teljes erővel rájuk veti magát, hogy lekenyerezze őket.

A kalandorok szokásos szerencséje kiséri most is. Az ellenpárt messze Bécsben van, elzárva a kiszabadultakkal való érintkezés lehetőségétől, 3—4 időnként Oroszországban lévő tagja, járatlan az orosz politika útjain, ő ellenben otthonos Moszkvában és Zinowjew barátságával dicsekedve, ennek segítségével a behódolás fejében sok előnyt ígérhet. Hangsúlyoznunk kell ugyanis, hogy mindez Moszkvában történik, a proletár paradicsomban, ahol 4—6 család lakik egy-egy olyan lakásban, melyet egy nyugateurópai munkás kicsinek találna a maga számára és ahol a fizikai élet fenntartásához szükséges száraz kenyeret sem lehet munkával megszerezni, hanem csak protekcióval, kegyből, alamizsnaképen megkapni. Nem európai viszonyok közé kell képzelnünk magunkat, hogy megérthessük Kunnak újabb vesztegetéseit és lélekvásárlásait.

Amit ezekről az üzelmeiről tudunk, arra vonatkozólag jóformán csak egyetlen szemtanunk van. Ez azonban bizonyára nem vádolható elfogultsággal. Az a Robert Oszkár újságíró, aki, a magyar bíróságtól több évi börtönre ítéltetve, maga is a kicseréltek közé jutott, és így

közvetlen közelről figyelhette a Moszkvában történteket, de aki rövidesen megelégelve a proletár paradicsomot, kiszökött Oroszországból és Bécsben beszámolva tapasztalatairól — kereskedő lett. Leleplezéseiben ilyen szavakkal emlékezik meg Kun moszkvai üzelmeiről: Moszkvai magyar keleti vásár volt ott, a legförtelmesebb lélekvásárlás, ocsmány politikai prostitució, amelyre a legtalálóbb jelző: Kun-bordély . . .

1921 november elején érkeztek meg Moszkvába a kiszabadult népbiztosok. Bucharinnak a Pravda-ban megjelent üdvözlése, a pályaudvaron pedig Kun várta őket. Lenin a «III. Internacionálé»-nak nevezett «feltűnően tiszta» kórházat bocsátotta rendelkezésükre és itt az üdvözlő beszédet Radek népbiztos tartotta, könnyek között emlékezve meg Szamuelly Tiborról és Korvin-Klein Ottóról, a magyar proletárdiktatura e két legvérengzőbb hóhérjáról, akiket annakidején Oroszországnak nem volt módjában megmentenie. A magyarok nevében Nyisztor György, a napszámosból lett földmívelésügyi népbiztos válaszolt. Nem vendégekül, hanem haza jöttek — mondotta — a világproletariátus egyetlen hazájába; nem kezüket ölbetevő emigránsoknak érzik magukat, hanem a forradalom munkásainak, akik el vannak tökélve, hogy dolgozni fognak akár gyárban, akár barrikádokon. Heckertnek a németországi, Jonesnak pedig a délafrikai kommunisták nevében kifejezett üdvözlése után Kun figyelmeztette még őket, hogy nehéz munka vár reájuk, mert ők hivatottak arra, hogy a magyarországi kommunista párt kikristályosodási pontja legyenek.

Kun azonnal hozzá is fogott, hogy a kommunista párt e kristályosodása az ő érdekeinek megfelelően menjen végbe, azaz, hogy a népbiztosok ő mellé és ne ellenségei mögé sorakozzanak. Elsősorban azokra vetette magát, akiket az oroszok is, a legtöbbre becsülve, beválasztottak a III. Internacionále előkészítő bizottságába; ezek névszerint a következők voltak: Bajáki, Szabados, Nyisztor, Jancsik, Rabinovich, Kelen József, Korvin-Klein testvére és Bokányi.

Célját épen nem volt nehéz elérnie. Az új jövevények ugyanis magyarországi uralmuk alatt nagy igényekhez szoktak hozzá. Az egykor nyomorgó munkások és földhözragadt földmívesek, állásnélküli kistisztviselők püsködsi királyságuk idején Budapest legnagyobb luxussal berendezett szállodáiban, vidéken pedig főúri kastélyokban éltek. Azt remélték, hogy hasonló anyagi jólét fogja őket környezni, mártirságuk jutalmául, Oroszországban is. Várakozásukban némi csalódás érte őket. A Kreml, az orosz népbiztosok lakóhelye zárva maradt előttük. Igaz, hogy ennek dacára a szovjet nagy figyelemmel gondoskodott róluk, nehéz barokk-bútorokkal ékesítette szobájukat, központi fűtéses házban helyezte el őket — nagy luxus ez Oroszországban — de azért ők mást, többet vártak, nem pedig azt, hogy negyed-, ötödmagukkal lakjanak 1—1 szobában, vagy attól is el legyenek ragadtatva, hogy külön íróasztaluk van s hogy harangszóra jelenjenek meg a közös ebédeken.

Kun ezt a siralmas anyagi helyzetüket és nagyravágyásukat használja ki. Jobb sorsot, nagyobb kényelmet, több szabadságot és pénzt igér, ha melléje állanak. Szabados Sándornak, a közoktatásügyi népbiztosnak saját négy szobás lakásából ad egy szobát és ezzel azt már végleg magához is kapcsolja. Nyisztor Györgyöt megteszi a magyar emigrációs ház és pártiskola parancsnokának, a többinek pedig a behódolás fejében minden lehető és szinte elképzelhetetlen ürüggyel állást szervez és fizetést biztosít. Jellemző, hogy az egyik emigráns mint az emigrációs ház főraktárnoka kap fizetést. Akad olyan is, aki nem akarja magát megadni, akinek büszkesége eleinte tiltakozik meggyőződésének eladása ellen. Ilyen Bajáki Ferenc vasmunkás, a szociális termelés egyik népbiztosa, aki inkább gyárban vállal munkát. De ennek is csak két napig tart az eltökélése ; a harmadikon már elfogadja egy meg sem jelenő ujság szerkesztői bizottsági tagságát. Ugyanezen bizottságnak lesz jól megfizetett tagjává Bokányi Dezső is, akitől Kun a legjobban fél és akinek külön odaigéri a majdan megszervezendő moszkvai Munkásbiztosítópénztár igazgatói állását. A proletariátus hazájában ugyanis ismeretlen ez az elemi munkásjóléti intézmény, Bokányinak, a volt kőfaragónak, majd munkaügyi népbiztosnak pedig minden vágya az, hogy a budapestihez hasonló, befolyást és hatalmat, meg jövedelmet jelentő adminisztrációs állása legyen. Hogy ezt a két utóbbit még jobban lekenyerezze magának, külön «szovjetházi lakást» is utaltat ki nekik a «Hotel Paris»-ban.

Aki pedig nem engedelmeskedik és sem szép szóra, sem fenyegetésre nem hajlik, azzal szemben bosszúját is tudja éreztetni. Mint Ágoston Péterrel, a volt jogakadémiai tanárral, aki a legnagyobb képzettséggel rendelkezett közöttük. Kun nem szereti ezt a hallgatag, rejtélyes embert, fél intelligenciájától. Minthogy nem bírja őt színvallásra kényszeríteni, Nyisztorral kitéteti az emigrációs házból egy kültelki tömegszállásra s nem ad neki fizetést sem, úgyhogy ennek a kommunista szakszervezeti internacionálénál, a röviden Profintern-nek nevezett szervezetnél kell mint szerény fizetésű referensnek a kenyerét megkeresnie.

Ezek a csábító és elriasztó példák egyaránt meghozzák gyümölcsüket. A megvásárolt népbiztosok és más emigránsok Kun hangos híveivé lesznek. Körül udvarolják, «Borach» néven becézik, akik pedig nem rokonszenveznek vele, azok sem merik szájukat kinyitni ellene.

Csak ez kellett Kunnak. Most már rámutathat az oroszok előtt, hogy a börtönből kikerült tekintélyes kommunisták is mellette foglalnak állást és nem a Landler-párt mögött állanak. A harc ezzel az ő javára el is dől, mert — mint említettük — az a bizottság, amelyet a Komintern végrehajtóbizottságának elnöke, Zinowjew, Kun pártfogója 1922 jan. 21-én kiküld ügyének felülvizsgálására, nem mint bíró, hanem mint jóindulatú védő foglal mellette állást.

Az elmondottak után érthető, hogy ez a vizsgálóbizottság febr. 27-én azt jelentette a végrehajtóbizottságnak, hogy több ülésben nagy

tömeg irat áttanulmányozása és számos tanu kihallgatása után úgy találta, hogy a Kun ellen politikai és morális vonatkozásokban emelt vádak egyaránt hamisak és tarthatatlanok. A tanuk tehát mellette szólottak. De a bizottság is kimutatta jóindulatát, amidőn — saját szavai szerint — a vádaknak csak egyik részét vizsgálta meg, a többit pedig figyelmen kívül hagyta, mivel arra a meggyőződésre jutott, hogy ez utóbbiakkal már nem is érdemes foglalkoznia. A «vizsgálóbizottság» jelentésére a végrehajtóbizottság teljes elégtételt adott Kunnak: szimpátiáját és bizalmát fejezte ki vele szemben, egyszersmind megbotránkozását a Kun ellenfelei által használt fegyverek miatt. Landler ugyan felszólalt, hogy kezdjenek vitát a Kun-ügyben, amikor azonban Zinowjew az elnökség nevében ez ellen nyilatkozott, a végrehajtóbizottság egy szavazat ellenében egyhangúlag a hivatalos álláspontot fogadta el.

Kun így a viszályból tisztára mosva került ki. Zinowjew még nagyobb elégtételt is szánt neki. Március 2-án azt javasoltatta, hogy Kun is választassék be melléje a végrehajtóbizottság nyolctagú elnökségébe. Ezzel Kun bekerült volna a kommunista szervezetben legfőbb hatalmat gyakorló szűkkörű társaságba és Radekkel, Bucharinnal együtt szolgálhatta volna a világforradalom ügyét. Landlerék azonban résen voltak. A végrehajtóbizottság tagjai közt szétosztogatták a Kun bűneit felsoroló memorandumjaikat, mire Kun — megijedve a választáson őt biztosan utolérő kudarctól — maga kérte, hogy tekintsenek el beválasztásától, hogy egészen a magyar párt újjászervezésének szentelhesse erejét.» Igy azután Amerika képviselőjét, Carr-t választották meg helyette.

1922 márc. 17-én beszámolt a végrehajtóbizottság előtt az a másik vizsgálóbizottság is, amely Radek elnöklete alatt febr. 21-én a kommunista pártfrakció harcának felülvizsgálására küldetett ki. Ez a bizottság tehát már nem foglalkozott Kun személyi ügyeivel, hanem csak a Vágó-Landler-párt viszályaival. Megállapította, hogy mindkét frakció szabotálta az 1921 augusztusi megegyezést, ámbár tárgyi ellentétek egyáltalán nem voltak köztük. Hangsúlyozta, hogy mindkét frakció híveinek össze kell fogniok a reájuk váró nagy munkában. Hogy ezt lehetővé tegye, javasolta a pasquillusokat író Betteilheim és Guttmann kizárását a kommunista pártból és a viszályokban főszerepet játszó Rudasnak és Pogánynak kikapcsolását a magyar mozgalomból és máshova rendelésüket. Javasolta továbbá, hogy mindkét bécsi lap megjelenése szüntessék be, Bécsben ne legyen többé külön magyar pártszervezet, hanem az ottani magyar kommunisták lépjenek át az osztrák kommunista pártba. Végül a netán tovább engedetlenkedőket a III. Internacionáléból való azonnali kizáratással fenyegette meg. A vizsgálóbizottság javaslata ellen ismét csak Landler szólalt fel, kérve, hogy Bettelheimet ne zárják ki a pártból. A végrehajtóbizottság azonban, amelyben a kicserélt népbiztosok, Kun legújabb hívei közül ott voltak Szabados,

Komor, Bajáki, egyhangúlag elfogadta Radek jelentését és javaslatait így parancsoló határozattá emelte.

A pártharc ezzel, minthogy a bécsi szervezet feloszlott, a két ellenséges lap megszünt és a Landler-pártnak valamennyi, a tárgyalásokra Moszkvában megjelent tagja eltiltatott attól, hogy fél éven át elhagyja az orosz fővárost, parancsszóra és látszólag véget ért.

Mint láttuk, nem tárgyi szempontok választották el a küzdő feleket, hanem — az oroszok vallomása szerint is — csupán egyéni érdekek. A lényeget illetőleg, a Magyarország elleni aknaharcban, mindkét frakció tökéletesen egyetértett. A Radek által «botránynak» nevezett viszálykodás a koncért folyt ugyan, aljas ösztönök sugallták azt, de nagy erkölcsi haszon is származott belőle : feltárultak a világ, az otthoni és az emigrációs magyar munkásság előtt egyaránt, a kommunisták tetteinek igaz rugói.

A kép teljességének kedvéért megemlítjük még, hogy az Oroszországba került emigránsok szívvel-lélekkel kiszolgálták a szovjetet. Igyekeztek hálásak lenni kenyéradó gazdájuk iránt. Kiki a maga módja szerint. Varga Jenő pl., a fő közgazdasági szakértő, egész könyvtárt írt össze a világgazdaság helyzetéről. Az «Internationale Presse Korrespondenz»-ban, a szovjet hivatalos kőnyomatosában negyedévi összefoglaló jelentéseket tett közzé, a «Kommunistische Internationale» köteteiben ismét «a világforradalom» esélyeit latolgató tanulmányokat (mint pl. : Die Wirtschaftslage Kontinentaleuropas, Die politische und die soziale Lage des englischen Weltreichs, Die wirtschaftlichen Grundlagen des Imperialismus der Vereinigten Staaten von Nordamerika stb., stb.), majd mikor Moszkva figyelme a földmívelő lakosság felé irányult, «Materialien über den Stand der Bauernbewegung in den wichtigsten Ländern. (Hamburg, 1925.) c. kézikönyvében összegyüjtötte az egész világ «forradalmosítható» parasztságára vonatkozó adatokat.

Magyar Lajos, a meggyőződés nélküli budapesti tucatriporter tipikus képviselője arra vállalkozott, hogy a bolseviki ellenes magatartásukért elfogott forradalmi szocialisták börtöneit, mint nagyszerű üdülőhelyeket írja le a világ proletariátusának elbolondítására szánt «Die rote Hölle. Die Wahrheit über die bolschewistischen Gefängnisse (Berlin, 1924.) c. könyvében.

Mások ismét olyan szerepre is kaphatók, amely operette-szerűen nevetségesnek volna mondható, ha nem a vesztőhely árnyékában játszanák azt el. Amikor a szovjet 1922 júniusában Moszkvában az egész világ figyelmétől kísérve törvényt lát a forradalmi szocialisták felett és azok közül többeket halálra is ítéltet, akkor az egyik vádbiztos a magyar Bokányi volt. Ott ült rublaskájában Krilenko fővádbiztos, Lunacsarszki s a többi bolseviki «bíró» mellett és ítélt abban a perben, amelynek tárgyalásaiból egy árva szót meg nem értett. Valóban szomorúan jellemző ez mind a moszkvai igazságszolgáltatásra, mind a bolseviki emigránsok mindenre kapható jellemtelenségére . . .

V. Felbomlás és mocsárba fulladás.

Az 1922. év határozottan depressziós hangulatban virradt az emigrációra. Vezérekre és hadseregre egyaránt. A kommunista frakcióknak a civódásai és leleplezései a párt belső romlottságát napfényre hozva az emigránsok nagy tömegére hatottak kiábrándítólag, a kisentente szövetségéhez fűzött remények füstbemenése pedig a vezéreket ejtette kétségbe. A közkatonáknál a kiábrándulás lassan ment végbe. Akik kenyerüket testi munkával keresik, azok nehezen tudják magukat kivonni az agitátorok tanításainak hatása alól; idő kell hozzá, míg a tények súlya alatt felébred józan belátásuk és akaraterejük a megutált csábítók elhagyására ösztönzi őket. Az őszinte megbánás pedig még később érkezik el, hogy azután a bűntudatnak és vezeklésnek adjon helyet.

A vezérek megzavarodása és kiábrándulása természetesen egészen más jellegű. Őket nem lepi meg a kommunista párt napfényre kerülő hitványsága, hiszen ők — saját szavaik szerint — ilyeneknek ismerték meg a kommunistákat már otthon, a diktatúra kikiálltása előtt is. Ha önmagukba tekintettek, ott sem láthattak más indító okokat, magasabb erkölcsi emelkedettséget, mint a kommunistákban. A kisentente segítségében való csalódás az, ami lesujtja őket. Úgy érzik, hogy a kisentente cserben hagyta őket, amikor Károly király második visszatérte alkalmával meghátrált a nagyhatalmak elől, mozgósított seregeit nem indította meg Magyarország ellen és ezzel nem tette lehetővé az emigráció győzelmes hazatérését. Érzik, hogy ilyen jó ürügy nem fog többé nyilni a Magyarország ügyeibe való beavatozásra, hogy szinte az utolsó alkalom volt ez, amelynél jobbat a sorstól soha többé nem tudnak kikényszeríteni.

Az ő élénk, a politika minden megrezdülésére fogékony értelmük azonnal észreveszi, mit veszítettek el a nagyhatalmak határozott, ellentmondást nem tűrő fellépésével, a kisentente visszavonulásával és elkeseredettségüknek azonnal leplezetlen szavakkal kifejezést is adnak.

Szende Pál már 1921 dec. 6-án fenyegetőzve szólt a kisententehoz a Zágrábban megjelenő Agramer Tagblatt-ban: «Be kell vallani, hogy a demokratikus elemek a fehér terror további dühöngése miatt annyira el vannak keseredve, hogy már magával az ördöggel is szövetkeznének, csakhogy Horthyt és különítményeit megbuktassák. Arra hivatkoznak, hogy miután a nagyentente Horthynak kiszolgáltatta, a kisentente pedig cserbenhagyta őket, csak ez a szövetség maradt meg neki kutolsó eszköznek, hogy a rendszert belülről szétrombolják. Ez a körülmény legyen hatásos figyelmeztetőjel! Lássák be végre Középeurópa politikusai, hogy a Horthy-rendszer megmaradása pozitív és negatív hatásaiban egyaránt fenyegeti Középeurópa békéjét». Ezek a szavak nagyon találóan jellemzik az emigráció vezéreinek hangulatát.

A burkolt célzás az ördög szövetségére, amelynek segítségével

most már belülről próbálják a rendet Magyarországon felborítani, csak a bolsevikiekkel való együttműködést jelenthette. Tettek-e valóban lépéseket Szende és társai, a Világosság-kör tagjai, hogy a kommunisták otthoni aknamunkájában résztvegyenek, nem tudjuk. Az eltökélt szándékot Szende cikke eléggé bizonyítja, még ha csak szétfoszló fenyegetés maradt volna is.

1. «Ki Nyugateurópa elé!»

Minthogy 1921-ben az emigrációt a kisentente fegyveres támogatásában való reménykedés tartotta össze, a remény be nem teljesülése 1922-ben bomlást idéz elő. A szakadék a Jászi vezetése alatt álló ú. n. polgári emigránsok és a Kunfi körül csoportosuló független szocialisták között kezd mélyülni.

Jászi ugyanis, levonván a kisentente-orientáció kudarcának tanulságait, eddigi középeurópai terrénumáról tágasabb mezőre akar lépni és a nyugateurópai nagyhatalmak polgári közvéleményének megnyerését tűzi ki az emigráció céljául. A szélső forradalom és szélső reakció között ugyanis — mondja 1922 ápr. 23-án a Bécsi Magyar Ujságban — növekedőben van világszerte egy komoly és befolyásos közvélemény, amely jóhiszeműen keresi a béke és a konszolidáció útját. A szabad és független publicisztikának, amely ezen közvéleményt megszólaltatja, a világtörténelemben páratlanul álló politikai befolyása van. Wells, Keynes, Romain Rolland pl. valóságos világerők, akiknek szava olykor pártokat és kormányokat irányít. Ezt a nagy és befolyásos, szellemileg és erkölcsileg egyaránt vezető közvéleményt kell tehát megnyernie az emigrációnak. S mert úgylátja, hogy a siker jelei szinte napról-napra szaporodnak — hiszen «a fehér mocsár kigőzölgése egyre elviselhetetlenebbé válik» — ő, az emigráció hajójának kapitánya, azonnal ki is adja a parancsot: «A dagály közeledik. Az evezőkhöz!»

Ez az újabb programm azonban a mult bírálatával is jár s e bírálat annyira megcsípi Kunfit, hogy ez felszisszen reá. Jászi ugyanis megállapítja, hogy a nyugati közvélemény felvilágosításának terén az emigráció munkássága eddig meddő volt, mivel egyrészt egész bölcsesége kimerült a világforradalom mithoszának permutálásában és kombinálásában, másrészt pedig túlságosan hitt az osztályharc egyedüli célravezetésében. Ezt a kritikát nemcsak igazságtalannak, de szerénytelennek is találja Kunfi. (Az Ember, 1922 18. sz.) Szerénytelennek, mert Jászi még meg sem kísérelte a felvilágosítást s már is ítéletet mondott, holott a kísérlet arról győzte volna meg, hogy optimista reményei nem mehetnek teljesedésbe. Az emigráció működése ugyanis — fejtegeti Kunfi — nem korlátlan. Határt szab annak politikai és osztályjellege, amely szerint a világ közvéleménye is tagolva van. Jászi maga sem tud írni pl. A Frankfurter Zeitungba, vagy bármely polgári demokrata lapba, hanem csak szocialistába. Minthogy így «az egész magyar emi-

gráció túlradikális a mai Európának, amennyiben ez az Európa nem munkáspártokból és szépszavú, de nem sokat jelentő intellektuelekből áll», hatást csak a szocialistáknál érhet el. Ezt a munkát pedig ők, a szocialisták, igenis elvégezték s e munka bírálatánál Jászinak és az egész polgári emigrációnak «ildomosabb volna nagyobb szerénységet tanusítani». «Engedje meg — teszi hozzá — hogy én őt a külföld felvilágosításának dolgában szakértőnek vagy magister mundinak el nem fogadom; ezt a munkát én jobban értem s jobban is végeztem, mint ő.»

A nézeteltérés a két vezér között a polgári és szocialista emigráció útjainak lassú szétválását jelentette. Jászi elodázhatatlan feladatnak a nyugati közvélemény megnyerését találván, fokozatosan ehhez iparkodott simulni és radikalizmusát a Wellsek és Keynesek felfogásához igyekezett mérsékelni. Kunfi nem követte őt e metamorfozison, mivel megelégedett az osztályharcos nézeteket valló nyugati szocialisták támogatásának biztosításával.

Noha mindez egyelőre csak a taktikai módszer különbözőségét jelenti, már ennek a különbségnek a felszínrevetődése is jellemző, annál is inkább, mivel előbb, a kisentente-orientáció idején, még ennyi eltérés sem zavarta az együttműködést.

Jászi, az összekülönbözés dacára, szerette volna a független szocialisták szövetségét megtartani. Bár Kunfi érthetően megmondotta, hogy ő a külön, párhuzamos utakon járást tartja célravezetőnek, mivel «az emigráció sok húrú hangszer s aki munkáját hatékonnyá akarja tenni, annak nem egyhangúságát, hanem sokhúrúságát kell növelnie». Jászi szakítás helyett biztatta, ösztökélte egy szervezet megalkotására, amely rendszeresen építené a külföldi összeköttetéseket, helyezne el cikkeket, adna információkat politikusoknak és zsurnalisztáknak. A független szocialistákat azonban semmiképpen sem tudta rávenni, hogy ebben az informáló szervezetben helyet vállaljanak. Kunfi megelégedett azzal, hogy az osztrák agitátorképző iskolában tartson előadásokat Bauer, Adler Frigyes, Renner oldalán, az osztrák munkások lapjainak, az Arbeiter Zeitungnak és Kampfnak maradjon belső munkatársa és így szolgálja «az osztrák szociáldemokrácia legjobbjainak sorában az európai forradalmi szociáldemokrácia szent és verhetetlen ügyét». (Az Ember, 1921 39. sz.)

Jászi így a független szocialisták nélkül alakította tehát meg a «Politikai Híradó» című bécsi kőnyomatost, amelynek szerkesztőbizottságában Madzsar József, Jászi sógora, Sebestyén József és Simonyi Henry, Károlyi Mihály titkára foglaltak helyet. Az emigrációnak ez a kőnyomatosa akarta — nyiltan bevallott célja szerint — lehetővé tenni, hogy az emigráció szellemi vezérei, Garami, Hock, Jászi, Károlyi, Lovászy, Szende Pál tollából származó politikai cikkek elterjedjenek az európai sajtóban. Mindamellett ez az új orgánum, amelynek hasábjain Hock és Hatvany lapokon át nyilatkozgattak s az utóbbi a konzervatívoknak éppen nem nevezhető magyar írókat,

mint Babitsot, Schöpflint, Móricz Zsigmondot is megtámadta, nem maradt fenn sokáig. Nem egészen két hónapi működés után 1922 május 22-én már megszünt.

A nyugateurópai közvélemény felvilágosítása lesz tehát Jászi új vesszőparipája, amelyen eszeveszetten kezd nyargalni, nem zavartatva magát kudarcoktól, sikertelenségtől. Lefordíttatja munkáját, a «Magyar kálvária, magyar feltámadás»-t újabb és újabb fejezetekkel megbővítve németre és angolra s az előbbit Eduard Bernstein, az utóbbit pedig Seton-Watson előszavával nyujtja át a nyugati olvasóközönségnek. («Magyariens Schuld, Ungarns Sühne.» «Revolution und Gegenrevolution in Ungarn.» «Revolution and counterrevolution in Hungary.»)

Ezekben a könyveiben már nyiltan megvallja, hogy milyen nagy terveket fűzött az emigráció a kisentente fegyveres beavatkozásához s hogy mennyire fájdalmas reá nézve annak elmaradása. Itt már félre nem érthetően megírja, hogy a kisentente bevonulása Magyarországba Károly király második visszatértekor a kormány bukásán kívül a néperők óhajtott forradalmi mozgalmát is kiválthatta volna. De hirdeti azt is, hogy Magyarország mindaddig a középeurópai reakció archimedesi pontja marad s addig nem lesz béke a Dunavölgyében, amíg egy kedvező nemzetközi helyzet a demokratikus — értsd : emigrációs — erőket nem segíti az ország kormányához s amíg a feudális latifundiumok és a zsidó-keresztény uzsorakapitalizmus Magyarország helyébe egy dolgozó és demokratikus Magyarország nem lép. (Német fordítás 218., 250. l.) Egyidejűleg új lemezeket készít : «Tehát ki Európa elé ! Már csak a nemzetközi közvélemény lelkiismeretének a viharja seperheti el a magyar mocsárnak minden életet megölő kigőzölgéseit» felirattal s ezeket verklizi el napilapjában, a Bécsi Magyar Ujság-ban irígylésreméltó nyugalommal napról-napra, olvasóközönségének teljes apátiába süllyesztéséig.

A nyugati közvélemény lesz így az a csodatevő szer Jászi és társai előtt, amelytől sorsuk megváltozását várják. Ennek nevében kezd Jászi (1922 aug. 6.) tanácsokat adni Olaszországnak, a fascizmus ellen a szocialisták és a popolari koncentrációját ajánlván, a csalhatatlan Mirakel biztonságával állapítván meg, hogy csak így lehet kivédeni «úgy Olaszországban, mint egyebütt a világháború által virulenciájában felfokozott régi feudális és kapitalista világnak egyre vakmerőbb és szemérmetlenebb támadásait». De ehhez fordul Károlyi Mihály is, amikor egy régi magyar közjogi intézmény, a nádorság visszaállítása állítólag szóbakerült ; ettől «az újjáéledő Európától» várja Károlyi, hogy idejekorán közbelép, «mielőtt a megvadult reakció egy újabb katasztrófába kergetné a világot». (Bécsi Magyar Ujság 1922. évi július 16.)

A radikális csodadoktor, ki utólag oly pontosan megjövendöl mindent s aki oly szépen el tudná kormányozni a világot, ha abban semmi élet sem volna, meg a korlátolt gróf, aki a nádorság felújításától

számítja a világ katasztrófáját, ezek ketten valóban hivatott «felvilágosítói» is Nyugateurópának.

A fegyverbarátság a polgári radikálisok és a szocialisták között Jászi újabb akciójával korántsem ért véget. Céljaik azonosságán kívül együttműködésüket az is szükségessé teszi, hogy Jászi nem szakítja meg összeköttetéseit a kisentente-tal, hanem csak európai horizontúvá szélesíti ki az eddigi propaganda kereteit. A szoros együttműködés a kisentente-tal pedig lényeges pont marad Kunfi és a szocialisták programjában is. A kisentente mindvégig oly értékes szövetséges az egész emigráció számára, amelyet — minden kudarc dacára — még akkor sem lehetne figyelmen kívül hagyni, ha az emigrációs sajtó létérdeke nem is fűződnék hozzá.

A szocialisták és polgári radikálisok a Jövő és Bécsi Magyar Ujság hasábjain minden duzzogás dacára továbbra is éppen úgy kiszolgálják a kisentente érdekeit, mint korábban. Most is felhasználnak minden adandó alkalmat, csakhogy kikényszerítsék a beavatkozást Magyarország ügyeibe. Jászi, Kunfi, Garami e tekintetben egyazon utat járják. Nem rajtuk múlik, hogy az 1921. évihez hasonló jó alkalom nem kínálkozik.

Amidőn a magyar kormány 1922 elején az általános nemzetgyűlési választásokat kiírta, az emigráció egy emberként állott talpra. A cél: az ideges atmoszférában valami módon krízist robbantani ki, hogy a kisententenak alkalma legyen követelődzve felléphetni.

Elsősorban a vezért vonszolják elő. Károlyi 1922 jan. 23-án Raguzából hirtelen Belgrádba utazik, ahol már várják Jászi és Linder. Előbb Pribicsevics közoktatásügyi, majd Nincsics külügyminiszterrel tanácskoznak. Alig kétséges, hogy miről. Ha nem is sejtenők, hogy kormányváltozásról, eléggé elárulják a belgrádi kormányköröknek amugyis ismert felfogását az egyik, szerb pénzen megjelenő délvidéki magyarnyelvű lapnak, a szabadkai Bácsmegyei Napló-nak következő sorai: «A kisentente diplomatái, amikor azzal törődnek, hogy a jövendő Középeurópa képét megrajzolják, amikor a gazdasági kapocs majd összefűzi azokat az államokat, amelyek a romokon felépültek és amely kapocs az irredentizmus, a sovinizmus gyilkos bacillusait ki fogja irtani, akkor ezek az államférfiak arra a részre, ahol Magyarország van, ezt a nevet írják: Károlyi Mihály». (1921 dec. 17.) De a jugoszláv kormány kíméli és becézgeti a többi emigránst is; ezek maguk is elismerték, hogy az SHS királyság kormánya kezdettől fogva a legelőzékenyebb volt velük szemben. Pribicsevics még a magyar kommunistákat is védelmébe vette, ugyanakkor, amikor a szerb kommunista képviselőket letartóztatta és a kommunizmust a legvéresebben letörte. Melengette az emigránsokat, hogy alkalomadtán rászabadíthassa őket Magyarországra.

Ezt a közvetlen beavatkozást célzó akciót volt hivatva alátámasztani és kiegészíteni az emigráció fokozottabb sajtópropagandája. Rosszindulatú cikkeikkel saját lapjaikon kívül nemcsak az emigrációs érdeke-

ket eddig is istápoló sajtót lepik el, mint például Kunfi a Kampf hasábjait, hanem megjelennek azokkal más lapokban is, mint a Bécsben «Wirtschaft, Kunst, Wissen» alcímekkel büszkélkedő «Die Wage»-ban, amelyben Hatvany Lajos meg Jászi írtak a magyar választásokról s amelyben szemelvényeket közöltek Scotus Viator régi műveiből is «a magyar választási praktikákról». Seton-Watson-t, mint a nyugateurópai közvélemény emigrációs-kisententebarát reprezentánsát hívogatják, szólítgatják fel beavatkozásra. Rédei József pédául a «Politikai Hiradó» ápr. 23-iki számában így invitálja őt az egyszerűen csak «hóhértársaságnak» nevezett magyar kormány eltávolítására : «Karl Krausz azt mondta, hogy a felbomlott osztrák magyar monarchia joviális hóhérok feloszlatott egyesülete. A magyar események azt mutatják, hogy ez a hóhéregyesület él és virágzik. Vajjon miért hallgat Scotus Viator s miért nem ír könyvet arról, hogy ezt az egyetlen még megmaradt hóhéregyesületet végre már fel kell oszlatni, hogy hóhérok helyett a magyar nép maga intézhesse a sorsát?»

De ugyanehhez a nyugati közvéleményhez, pontosabban «a világ demokratikus és pacifista közvéleményéhez» fordult Jászi is 1922 márciusában magyar, francia és angolnyelvű kiáltványával — a saját aláírásán kívül Károlyi, Hock, Linder, Szende nevével is ékesítve azt — amelyben felhívja Európát, hogy akadályozza meg az új választójogi javaslat törvényerőre emelkedését, «tegyen meg minden lehetőt ama rettenetes csapás elhárítására, amely a magyar nép és Európa jövőjét fenyegeti a középeurópai feudalizmus várának újjáépítése által». A beavatkozásra izgató felhívásoknak egyik jólhangzó érve természetesen megint a magyar nép érdeke, amelyet «hóhérai» elnyomnak. «A legnagyobb aggodalommal szemlélem a magyar eseményeket, mivel Magyarország minden jel szerint nem annyira terrorisztikus választási harc, mint inkább egy polgárháború előtt áll, amelyet a reakció mindkét képviselője, a karlista és albrechttista (horthysta) párt fog egymással megvívni» — ismétli Károlyi is a «Politische Nachrichten» 1922 ápr. 25-iki számában.

A polgárháborúra valóban számított az emigráció, ha nem is ily részvételjes módon s ha nem is annyira a király és a kormányzó párthíveinek összetűzését, mint inkább a munkásság és polgárság küzdelmét remélte. Örömmel várta ezt, mint a beavatkozást lehetővé tevő jó alkalmat.

Annál nagyobb csalódása és megdöbbenése, amikor a magyar miniszterelnök ügyes sakkhúzással útját állja a tervezett beavatkozásnak. Gróf Bethlen ugyanis megegyezést köt a magyarországi szociáldemokrata párttal, amely az előbbi nemzetgyűlési választásokon nem vett részt, míg ellenben most a nagyobb ipari centrumokban szabad kezet nyer és számarányának megfelelő képviselethez jut a parlamentben. Igy eléri, hogy a magyar munkásság elszakad az emigrációs vezérektől és megtalálván az érvényesülés békés útját, fokozatosan függetleníti magát azok befolyásától.

Ez az izolálás nagy csapás a külföldön élő vezérekre. El is követnek mindent, hogy meghiusítsák a megegyezést a magyar kormány és a szociáldemokrata párt között. Főleg Garami, aki még mindig nagy tekintélynek örvend otthon a munkásság körében és aki most befolyását joggal félti a békétől. De a megegyezést az ő jól ápolt, szoros kapcsolatai éppen olyan kevéssé tudják megakadályozni, mint Kunfinak durva sértegetései. Amikor Kunfi «Az Ember»-ben (1922 1. sz.) a magyar munkáspártot «a fehér terror új különítményének nevezi», amiért «csatlakozott Horthy terrorjához», a Népszava jan. 28-án visszautasítja volt vezérének azon jótanácsait, hogy ne kössön megállapodást, hanem várjon, mivel Bethlennek úgyis mindent meg kell majd adnia, anélkül, hogy a munkásság ezért cserében szükségtelenül megkötné magát ; sőt kalandornak nevezi Kunfit, szemére vetve a proletárdiktatúra kikiáltásakor játszott és a munkásságnak ártó szereplését. A magyar munkásság így félre nem érthetően kitessékeli régi vezetőit. Nélkülük kezdi keresni az érvényesülést és nem hallgat az emigráns szirénhangokra, amelyek az elégedetlenséget csak azért akarják fenntartani, hogy azt önző érdekből kihasználhassák.

A választásokat tehát nem lehetett gyümölcsöztetni az emigráció és a kisentente céljaira, de ez az újabb kudarc sem gyengíti a fegyverbarátságot. Az összeműködés továbbra is meg van, ez a következő pozitív és negatív bizonyítékok alapján egyaránt pontosan konstatálható. 1922 szeptemberében a kisentente marienbadi konferenciája Horthy kormányzó személye ellen sajtótámadást határoz el ; szept. 17-én Garami tollából azonnal meg is jelenik a «Jövő»-ben az első cikk : «Napirendre a Horthy-kérdést !» Magyarország felvételét a népszövetségbe a kisentente nem ellenzi ; éppen ezért a «Bécsi Magyar Ujság» sem ír egy szót sem ekkor a felvétel ellen és 1922 szept. 19-én csak röviden konstatálja, hogy a kisentente is a felvétel mellett szavazott. Ez az utóbbi tény eléggé megmagyarázza, miért nem intéz kirohanást Magyarország ellen, noha hónapokkal korábban, amikor a kisentente állásfoglalása még bizonytalan volt, ugyanez a lap hevesen agitált a felvétel ellen ; akkor pl. maga Jászi írta, hogy Magyarország nem vehető fel, mert nincs népakarata. (1922 febr. 26.)

Ha a kisentente és az emigráció úgy érzi, hogy a nagyhatalmak egyenetlenkedéseikkel vannak elfoglalva, akkor minden különösebb ok nélkül is feszegetni kezdik a magyar kérdést. 1923 januárjában nem történt semmi feltűnő sem Magyarországon, annyira nem, hogy még az emigrációs sajtó sem tudott valami ürügyet felemlíteni. Mégis a «Bécsi Magyar Ujság»-ban egymást érték a részint a «Ceske Slovo»-ból örömmel átvett, részint az emigráció sajtószobáiban készült magyarellenes hírek. Pl. jan. 3-án : A kisentente államai, amelyek a magyarországi fejlemények által közvetlenül veszélyeztetve vannak, lépéseket tettek a magyar kormánynál. A nagyentente is látja már, hogy Középeurópában nem lehet rend a Horthy-rezsim mellett. Jan. 4. : A kisentente

demarsot nyujtott át a nagyköveti tanácsnál a közrend fokozottabb védelméről szóló magyar törvényjavaslat miatt. Jan. 6. : Az entente felszólítá Bethlen miniszterelnököt, hogy alakítson koalíciós kormányt az összes parlamenti pártokból. Jan. 13. : Udrzal cseh hadügyminiszter kijelentette, hogy a cseh hadseregnek készenlétben kell lennie, mert a magyarországi állapot tarthatatlan. Jan. 17. : Románia demarsot intézett a magyar kormányhoz a lefegyverzés ügyében. Jan. 21. : Maga az ujság kénytelen elismerni, hogy a katonai ellenőrző bizottság hivatalosan konstatálta, hogy Magyarországon nincsenek csapatösszevonások, de — teszi hozzá — vannak jelek, hogy a kisentente, főleg Románia, ezzel nem éri be, hanem megmarad eredeti követelései mellett, hogy a katonai ellenőrző bizottságban a kisententénck nagyobb szerepe legyen.

A fokozott tevékenységnek egyedüli okozója a Ruhr-vidék francia megszállásakor a francia és angol kormány között keletkezett feszültség. Egyetlen röpke pillanat, de mégis elegendő ahhoz, hogy a kisentente és az emigráció pergőtűz alá vegye Magyarországot, remélve, hogy a nagyhatalmak nem érnek rá megfigyelni mesterkedéseiket.

2. Elnéptelenedve és elszigetelődve.

Az éveken keresztül folyó elkeseredett küzdelem nem hozta meg az emigrációnak a várt győzelmet. Ez a győzelem a diadalmas hazatérés lett volna, amelyet az emigráció biztosra vett. Nemcsak a vezérek tettek hangos tanuságot erről a hitükről, mint pl. Kunfi, aki még 1923 október 31-én is törhetetlen optimizmussal írta : «Hittel hisszük, hogy eljön az október, a leszámolás napja», de maga a szívós, egyre megújuló, a szizifuszi munkát mindig elülről kezdő küzdelem sem képzelhető el másképpen, csak annak feltevésével, hogy az emigráció maga is hitt a győzelem lehetőségében.

Annál nagyobbnak kellett lennie a kiábrándulásnak, amikor a sorozatos kudarcok, az ördöggel való szövetkezésnek az eredménytelenségei nyilvánvalóvá tették, hogy a vérmes remények valóra válására nem lehet többé gondolni. A sikertelenség felőrölte az emigráció ellenálló erejét, lelankasztotta harci kedvét. A lehangoltság és kétségbeesés nagysága vetekszik a küzdelem folyamán tanusított optimizmus méreteivel. A közkatonák ráeszmélnek arra, hogy mily végletekbe ragadták őket vezéreik és milyen akciónak lettek részesei, sokszor akaratuk ellenére is. Eddigi határtalan bizalmuk vezéreik iránt meginog, szemük felnyílik és kiábrándultan kezdik kritizálni működésüket. A kritika, amelyben az emigránsok Jászit és a kisentente-orientációt részesítik, szerfelett éles ; szigorúbb, mint a mi objektív ítéletünk.

A tömegen erőt vevő csalódásnak és elkeseredésnek egy emigráns újságíró, dr. Löwy Ödön adott hangot 1923 márciusában Bécsben «Az emigráció kupecei» sokatmondó címmel megjelent röpiratában. Ime, a közkatonák ekkor már a következőképen látták a Magyarország ellen

OSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

folytatott emigrációs harcot: «A kisentente-orientáció pur et simple hazaárulás minden vonatkozásban. Nincs olyan elmélet, pártérdek, amellyel igazolni lehetne. Árulás szociáldemokrata, bolseviki, sőt még «az ördöggel is szövetkezünk» elmélet alapján is, de főleg rettenetes árulás a magyar polgárság és parasztság érdekeinek szempontjából. A legnagyobb árulás azonban az emigráció szempontjából, mert ugyan hogyan mehessen haza valaha is egy polgári emigráns emelt fővel, nyugodt, büszke öntudattal, ha idekint csak a legszíntelenebb vonatkozásban is volt ezzel az országáruló gyalázattal. Járhat Budapesten ezer feltűzött rác vagy oláh bajonett mögött, mégis kiútálják mindenhonnan. Ez a hullafoltos radikalizmus a halál szociológiája. Örökös kálvária, amelyből sohse kél feltámadás».

A névtelen közkatonák ezzel elszakadnak vezéreiktől és maguk veszik kezükbe sorsuk irányítását. A cél most már ez: megbékélve az otthoni viszonyokkal és kormányzattal, mielőbb hazakerülni és ismét résztvenni az otthoni munkában. Amnesztiát kérnek, ígérve, hogy felhagynak minden romboló tevékenységgel. Hogy az annyiszor becsmérlőleg leszólt Magyarország bocsánatát megnyerjék, fennen hangoztatják, hogy végleg felhagynak a magyar külpolitika kontrakarirozásával és igyekeznek kirántani a gyékényt a kisentente-orientációra bazirozott sajtótőke alól. Ezek a közkatonák maguk bevallják, hogy ezt a lépést saját érdekükben teszik. Félnek ugyanis, hogy a kisentente előbb-utóbb szakít az emigráció külpolitikai akcióival és ugyanakkor ők a magyar közvéleménytől is elszakadva két szék között a földre esnek. Minthogy posszibilitásukat szeretnék Magyarország felé megmenteni, ez az egyéni érdekük vezeti őket az amnesztiakérés útjára.

A közkatonák egyéni vállalkozása, az első bátor szó kimondása után, rövidesen nagyméretű hazatérési akcióvá lesz. Göndör Ferenc hetilapjában 1923 május 13-án melankólikusan, de annál nyiltabban bevallja, hogy az emigráció elveszítette a csatát, megbukott, legyőzték. Most már nincs más hátra, mint számolni a reális erőviszonyokkal és beletörődni abba, hogy a békefeltételeket nem az emigráció szabja meg egyoldalúan. Ő ugyan személy szerint csak akkor tekinti a jogrendet egészen helyreállítottnak Magyarországon, ha Károlyi Mihály teljes elégtételt nyerve ismét beülhet a magyar népköztársaság elnöki székébe s ezért nem gondol a hazatérésre, épen oly kevéssé, mint Böhm, Garbai, Kunfi, Jászi vagy Garami. «Kezdek azonban alaposan kétkedni — teszi hozzá, — hogy ezt elérjük valaha is azzal, hogy idekint lángoló igazságokat írunk Horthyék rémuralmáról. Ezt a munkát én ma már, fájdalom, meddőnek látom.» A kudarcok után menjen hát haza az emigráció a vezérek nélkül. Hogy a hazatérés lehetővé váljék, az emigráció előbb vezértelenítse, azaz tehermentesítse magát a szerfelett kompromittált vezérkartól, azután pedig «elvei fenntartásával, a kisentente irányában való önzetlen barátságos érzések megőrzése mellett orientálódjék Magyarország felé.»

Ez a vallomás, amelynek élére oly találóan írta Göndör «A tizenkettedik óra után» címet, az emigráció csúfos vereségének elismerése, amelyet alig szépít az a félig leplezett célzás, hogy a hazatértek otthon tovább folytathatják — nagyobb eredménnyel, mint a külföldön — magyarellenes aknamunkájukat.

Tagadhatatlanul nagy volt e cikk megjelenésének a hatása. Az emigráció egyik, magát mindenkor intranzigensnek mutató lapjának nyilt vallomása megerősíti Löwyék akcióját és annak sok hívet is szerez. Ez a cikk ugyanis maga arra biztatja a még netán habozókat, hogy nem törődve vádakkal, kíméletlenül és cinikusan fordítsanak hátat eddigi vezéreiknek. Sok biztatásra egyáltalán nincs szükség. Az előbb említett Löwy Ödön társai, a névtelen tömeg nevében még 1923 nyarán sietve el is végzi ezt a munkát. «Rázzuk le a négy éves forradalmi terror igáját» — adja ki a jelszót és most már nemcsak a kisentente-orientációt ítéli el, hanem az emigráció egész működését is, bűnbánóan hamuval hintve be fejét: «Az emigráció hivatalos és félhivatalos csoportjai és vezérei négy év óta minden követ megmozgattak, hogy egyéni és közcéljaik sikerüljenek. Az eredmény: nulla. Minden visszafelé sült el. Világforradalmi allürökben akartuk fitogtatni guvernementális képességeinket. Folytonosan újabb és újabb kudarcok következtek, mint ahogy máskép nem is következhettek a mi felelőtlen, üres kiszólásainkra. Ma már odáig jutottunk, hogy nincs Európában komoly faktor, aki velünk szóba álljon». (Az Ember 1923 aug. 1.)

Ugyanekkor, a kritika kimondásával egyidejűleg megteszik az első közeledő lépést is a magyar kormány felé. Löwy társai közül mintegy 20—25 emigráns engedélyt kér a hazatérésre, dr. Musulin Leó volt szolgabíró vezetése alatt öttagú bizottsággal keresve fel a bécsi magyar követet. Bár hosszú évek folytonos kudarcai tudták csak beláttatni velük, hogy otthon nem az ő forradalmi kormányukhoz hasonló kisebbség diktatúrája dühöng, hanem hogy a «fehér terror» polgári kormánya mögött az ország túlnyomó többsége van, bár csak rettegésük az anyagi nyomorúságoktól erősíti meg hazatérési szándékukat: a magyar kormány nem vizsgálgatva szigorúan a bocsánatkérők szívének rejtekeit, nagy jóindulattal fogadja vissza tékozló gyermekeit. Megadja a hazatérési engedélyt, azzal a feltétellel, hogy otthon a független magyar bíróság előtt beszámolnak a proletárdiktatúra alatt elkövetett bűncselekményeikről, amennyiben azok nem politikai természetűek, hanem vagyon elleniek. Kivételt csak azokkal tesz, akikről köztudomású volt, hogy akár a kommunistákkal, akár a kisentente-tal szövetkezve éveken keresztül gyalázták Magyarországot és a belső rend felborítására minden lehetőt elkövettek.

Ez a liberális bánásmód, amelyet a kormány később is mindenkivel szemben alkalmazott, még a vezérek közül is hazatérésre ösztönöz néhányat, mint pl. Weltner Jakabot, a proletárdiktatúra hivatalos lapjának szerkesztőjét. Még ezeknek is csak arra kell magukat kötelezniök, hogy

néhány évig tartózkodni fognak az aktív politikai szerepléstől. A magyar kormány ugyanis az ország belső helyzetét, társadalmi békéjét oly konszolidáltnak találja, hogy nyugodtan beleegyezik a legelégedetlenebb elemek tömeges visszatérésébe és nem retten meg a Göndör-féle burkolt fenyegetésektől sem, hogy a hazatértek régi felforgató munkájukat fogják folytatni, jól tudván, hogy a rend és nyugalom minden ilyen törekvést eleve eredménytelenné tesz.

Az emigráció hirtelen elnéptelenedése megdöbbenti a vezéreket. Ők, akik csak győztesen akarnak hazamenni, csak a köztársasági elnöki és miniszteri székekbe hajlandók beülni, egyszerre magukra maradnak. A kudarcok, az optimista remények hajótörése tán mind nem olyan fájdalmas, mint egyedülmaradni, hadsereg, parancsot teljesítő tömeg nélkül. Bár maguk is elismerik, hogy a nyomor nagy az emigráció soraiban, mégis rossz néven veszik, hogy a közkatonák menekülni akarnak a nélkülözések elől. Károlyi külön szózatban akar válaszolni Löwy akciójára és Göndör májusi deprimált hangú bejelentésére, a Bécsi Magyar Ujságban Rónai Zoltán névtelenül dühös támadást intéz ugyanezek ellen, Kunfi pedig egy emigrációs gyűlésen kétórás beszédben átkozza ki Löwyt, nem győzvén eleget hajtogatni, hogy mily szerencsétlen dolog most hazamenni, tömegesen jelentkezni a magyar követségen s ezzel gyengíteni az emigrációt, erősíteni a Bethlen-kormányt akkor, amikor az úgyis összeomlik. Mást azonban ő sem tud ígérni, mint hogy minden gondját arra fordítja, hogy a magyar kormány ne kapjon a népszövetségtől kölcsönt s ezzel lemondásra kényszerüljön.

A rábeszélések hatnak ugyan Göndörre, aki hamarosan belátja, hogy nem az ő feladata az emigráció likvidálása és ismét csatlakozik a vezérek új akcióihoz, a hazavágyó nagy tömegre azonban annál kevésbbé hatnak. Ezek — bizonyára őszintén — vágják vezéreik arcába: «Jó magyarok, csöndes polgárok akarunk lenni, mindenféle forradalmi és társadalomtudományi illuziók nélkül» és csufondárosan integetnek vissza a hazafelé induló vonatról: «Vezéreink hadd üljenek szépen az emberi kor legvégső határáig a jámbor emigránshoz címzett Rodostó nevű bécsi kávéházban». (Löwy, Az Ember 1923 szept. 30.)

Nem volt több öröme az emigráció vezérkarának azokban a közkatonákban sem, akik nem tértek ugyan vissza Magyarországba, de forradalmár hajlamaikról mégis leszoktak.

Mályusz Elemér.

(Folyt. köv.)

ELVEK ÉS MŰVEK

Pintér Jenő : Magyar Irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. Harmadik kötet : A magyar irodalom a XVII. században.

Hatalmas, hatszázharmincnégy oldalnyi terjedelemben, finom, ízléses kiadásban jelent meg Pintér Jenő irodalomtörténetének sorozatos menetben új, immáron harmadik kötete. A magyar irodalomtörténetírásnak kétségkívül nagy ténye ennek a kötetnek a megjelenése, amely fontosságának értékével méltán sorakozik az eddig megjelent kötetek mellé.

Az első kérdésünk Pintér Jenő új könyvével szemben abból a viszonyításból fakad, amellyel azt összemérjük mind formai, mind tartalmi szempontból ugyanezt a századot tárgyaló korábbi munkájával : A magyar irodalomtörténet kézikönyvével (1921). Az összevetés nem fölösleges, hiszen ennek eredményében van adva a jelen kötet belső értéke, történeti érdeme és értelme. E tárgyi, szorosan a kötethez simuló értéken kívül ez az összehasonlítás egyúttal arra a magas fejlődésre is világot vet, amelyre az elmult tíz esztendő alatt a magyar irodalomtörténetírás és tudomány eljutott.

Pintér Jenő megbővíti, szélesebb területre bontja, az újabb kutatások eredményeinek beolvasztásával megmélyíti és új szempontok felvételével többoldalú megvilágítással teszi változatosabbá XVII. századi irodalmunk feldolgozását. Nagyobb keretű a történelmi háttér, amellyel bevezeti s jellemzi az egész kor vallási és politikai küzdelmét és világnézetét. Egészen újszerű, bár elhelyezésében egy kissé deduktive hat, a század írói törekvéseknek bevezetésszerű tájékoztatója és jellemzése. A század közérdekű irodalmának történeti rendjében két friss szempont lép egészen előtérbe ; az egyik az irodalomtörténetírás tudománytörténeti alakulása, a másik pedig a nyelvújító kísérletek. A századbeli líra fejtegetése és anyag-elosztása sokkal analitikusabb, mint az első kötetben. Zrínyi jelentősége távlatszerűbb e mostani beállításban, hogy t. i. a XVI. és XVII. verses epikától elkülönülten, jobban önmagára vallóan kap méltatást. Igen helyes s az irodalmi koregység áttekinthetősége szempontjából nagyon megnyugtató, hogy a magyarnyelvű irodalom tárgyalását rögtön követi a latinnyelvű irodalom méltatása. Az előbbi könyvének a latinnyelvű irodalmat a magyarnyelvű irodalomtól szétválasztóan fejtegető módja úgyis félreérthetésre adott alkalmat, mintha ebben a korban is a latin nyelviirodalom nem jelentene egyúttal magyar irodalmat is. Meglepetésszerű a nemzetiségi irodalmaknak összefoglaló bemutatása. A magyar irodalom arculata az ezekkel való összehasonlítás által még élesebb és jellemzőbb megvilágítást és értékelést kap. Mindezek az új elrendezést, beosztást, tagolást igénylő szempontok egyúttal bővítik a tárgyalás anyagát s általában részletezőbbé teszik az anyagközlés útját.

Milyen problémák felvetésében és megoldásában látja Pintér Jenő lefolyni a XVII. század irodalmi életét? Hogy erre felelhessünk, előbb az ő irodalomelviségét kell bemutatnunk.

Pintér Jenő irodalomszemléletének, anyagfeldolgozásának, sőt jórészt még értékelésének is alapja : a történeti elviség. Az irodalomtörténetet első-

sorban is történet-tudománynak tartja. Ezért hangsúlyozza erősen a pontos és szabatos leírású tényt, az induktív adatolás szilárdságát és pontosságát, a tényig elvezető motívum-történet teljességét, a tényalkotó alaki és anyagi elemek szétbontását és összefoglalását, a személyiség szerepét a tényszerűségben, az irodalmi történésnek a korviszonyok szellemi irányaiból való genetikus módszerű levezetését. Mindennek az irodalomismeret elmélete szempontjából az az értelme, hogy Pintér Jenő az irodalmi műhöz kapcsolódó alapfunkciónak a megértést tartja. Azonban ez a megértés nem olyan jellegű, hogy kizárja az irodalmi értékelés magasabb és finomultabb, következőleg esztétikaibb fokát és jellegét. Sőt! Pintér Jenő elméletében ez a kettő szorosan összetartozik. Hiszen akkor, amikor az egész XVII. kor fejlődéséről beszél, amikor a magyar irodalomnak korabeli nemzetiségi irodalomhoz viszonyított magasabb fokát kiemeli, amikor a nagy egyéniségekben adott szellemi erő egyéni, tehát magukat meghatározó módjáról ír, akkor tulajdonképpen érték-kategóriákat állít fel és értékrendeket különböztet meg. Igy tehát elhárítja magától és módszerétől a tiszta leírásban kimerülő történelem-írás vádjának még a lehetőségét is, amellyel pl. joggal illette Spranger Max Webert, amikor egyúttal vele szemben megvédte a tudományoknak magasabb elviségét és jellegét éppen azáltal, hogy rámutatott értékelő munkájukra. Pintér Jenő tehát a történelmileg adott irodalmi jelenséggel szemben értékelő álláspontot is foglal el. Csakhogy — és ebben egészen igaza van — fél az értékelés szubjektív túlzásaitól és a tényeket elmosó szemléleti kritika egyoldalúságaitól. Ezért marad benn sokszor inkább a tényekben s bágyasztja el az esztétikai vizsgálódás alaki szempontjait. Sokszor egy-egy összetettebb irodalmi jelenség irodalmilag is összetettebb szempontú s a történelem konstatáláson túlmenő esztétikaibb vizsgálatot kívánna, de szinte szándékosan dolgozik azon, hogy csak a szembetűnő vonások világos igazolásáig menjen el, pedig látja a többit is. Példa erre Gyöngyösi István értékelése, ahol megelégszik annak a megállapításával, hogy stílusteremtő művész, de tovább nem megy. A problémát, hogy t. i. a barokk ízléssel milyen kapcsolatban áll, jegyzetben érinti és vitatja. Ezek a jegyzetek s általában az egész bibliografiai készlet így válnak megbecsülhetetlen értékévé és kincsévé Pintér Jenő egész könyvének.

Irodalmi szempontból a század legnagyobb eredményeinek Pintér Jenő az írói egyéniség kifejlődését, a közönséghez való viszonyának határozottabbá alakulását, a műfaji formák gazdagodását és az irodalmi nyelv uralomrajutását tartja. Mindennek a gyökere azonban az írói egyéniség. Habár Pintér Jenő nem is nevezi meg, de részletező fejtegetéséből kiviláglik, hogy az egyéniségek sokféle formáját tartja a kor döntő irodalmi nyereségének s érték-többletének. Új embertípusok jelennek meg, akiknek a külön-külön való egyéniségétől színt, erőt, formai és tartalmi gazdagságot, több ízt kap az irodalmi élet megnyilvánulása. Zrínyi mást, mint Gyöngyösi, Pázmány egészen más típust képvisel, mint Magyari, ez pedig viszont elüt Apáczai magyar humanista alakjától. De vannak azért megegyező vonásaik: az erkölcsi ízlés esztétikája, továbbá az, hogy általuk lassan kezd eltűnni az irodalmi dilettantizmus s helyét elfoglalja a tudáson kiművelt elvszerűség, azaz tudatosabb lesz a műalkotó én-nek a szerepe. Ugyanekkor mélyebben kialakul az irodalmi mű fogalma is. Megszűnik a puszta utánzás s ekkor lép bele a magyar irodalom életébe az irodalmi minta, forrás, motívum elemeinek tudatos felismerése és felhasználása s ez másként egyúttal azt is jelenti, hogy a műalkotásban világos lesz az a jelleg, hogy összetett folyamat. Ennek a kornak az érdeme, amely a mondottakkal függ

össze, a könyv értékelése s nyomában a nyilvánosság erejének nagy felhasználása is. Mindezeknek a nagy irodalomalkotó erőknek a hirtelen megjelenése okozza azt, hogy az elmult irodalmi korszak hagyománya egyszerre felbomlik, de nem tűnik el egészen, ezért találkozunk humanista, tudós, egészen az új század szellemének megfelelő renaissance és magában álló népies elemekkel. E jelenségek azt mutatják, hogy az egész századon kereszütlvonul a formának és az anyagnak hol rejtett, hol nyilt harca. A latin mű-műveltség hagyományelemei elvesztették kizárólagosságukat s részint az egyéniségeken beáramló életszerűség, részint a saját maga elszigeteltségében élő minden idegen formai hatástól ment népies nyelv kezdi a maga jogait érvényesíteni. Ezt a harcot a század nem tudta eldönteni, aminthogy nem tudták eldönteni sokáig az utána jövő korok sem.

Ezeknek a kérdéseknek és elveknek az útján vezeti le Pintér Jenő a század irodalmi életét. Sokszor kényes területeken jár, s bár történetileg lezárt tényeket érint, de azért érzékenységét nem vesztett vonatkozásokkal áll szemben s ez igen megnehezíti munkáját. De mindvégig tárgyilagos, nyugodt és finom marad. Előadásmódja általában a történetírás világosságával, logikus fényével tűnik ki. Stílusa lényegesre törő, ment minden retorikától és túlzástól. Szépsége és ékessége a mondat. Ennek tisztasága, magyarossága, világos tagolása, a gondolatot töretlen fénnyel sugároztató és hordozó szolgálata mindvégig ereje és különös gondja marad. Ez a formai vonása éppen úgy értéke, mint ahogy a tudományos értéken felülemelkedő erkölcsi súlyt jelent éppen napjainkban tartalmi szempontból munkája, melyből multunk nagysága, szellemi ereje jövőnket oly sok bizalommal megvilágító erővel árad ki. *Brisits Frigyes.*

Tamási Áron : Címeresek. Regény. Kolozsvárt, 1931. E munka megjelenése eseménye a magyar regényirodalomnak. Nem mintha új irányt mutatna vagy eddig nem ismert eszközökkel új területet hódítana az elbeszélő irodalom számára, hanem mert a régi törekvések eredményeit, mondhatni minden értékesnek bizonyult művészi készségét tudatos műgonddal és az írói egyéniség magával-ragadó erejével alkalmazza a Címeresek írója. Tiszta, zavartalan művészet ez a regény s egyben, az irodalom magasabb hivatását is szolgálva, eszmei magvetés, problémanyitás, lélekbevilágító fáklyagyujtás tegnapi arculatunk előtt. Külön értéke : tiszta erdélyi világot tár fel s olyan lencsén át, amelyen nem torzítanak idegen erek vagy karcolások.

A regény tárgya : hogyan ment végbe 1918 őszén és telén a magyar közlélek összeroppanása Erdélyben. A közléleké, az államban, társadalomban, kultúrában uralomtudatban élt magyar léleké, nem pedig az intézmények s a politikai építmény összeomlásáé. Nem történeti regény történelmi eseményekkel és szereplőkkel a cselekmény központjában, hanem korrajz, a korlélek, a tömegpsziché egy történelmi átalakulásának rajza. Szorosan véve nincs is hőse, csak alakjai vannak, akiknek a változás hónapjaiban lepergett életsora alkalmat ad az írónak, hogy feltárja azt az átértékelési folyamatot, amely a lelkekben az események hatása alatt végbement. Csetneky Tildának, ennek az eszes és nagyakaratú, de romlott professzor-leánynak (kitűnő eszme volt e nőt tenni meg a forradalmi idők reprezentatív alakjává !) regényes házassági története fonalán vezeti elénk az író az erdélyi társadalom különböző rétegeinek képviselőit az ősi címer jogán vezetőszerepet játszó főuraktól le a román kocsisig s a zsidóig. Mindenki megjelenik, akinek

lelki reflexeit az író jellemzőnek találta feljegyezni. Nem találó tehát a regény címe, mely kellő alap nélkül kelti azt a látszatot, mintha az író az erdélyi arisztokráciának tulajdonítaná az összeomlást. De Erdély *ilyen* zuhanása a szerző szerint a vezetőréteg rátermettségének hiánya miatt következett be s ha valaki mindenáron alapeszmét keresne a regényben, azt a rokonszenves székely főhadnagynak, Burján Gáspárnak egy mondatával fejezhetné ki. Ez a versengő grófok kolozsmegyei birtokára székelyeket kíván telepíteni, mondván: «Igy egészséges. Levenni a magyar fáról a száraz leveleket, hogy újak nyilhassanak rajta.» A regény korántsem az erdélyi arisztokrácia lemérése s ha szereplésük festése ittott kelleténél sötétebb, az inkább az események gyászkeretének visszfénye, amely akkor a vezetőkre valóban ráesett s amelyet a lelkiismeretes művész, kinek az őszinteség vallási parancs, nem retusirozhatott derüsebbre. Elhibázott dolog volna kulcsregényt látni a Címeresekben, mert bizonyos reminiszcenciák nem lehetnek fontosak ott, ahol a regény minden lapja bizonyítja, hogy szerzője szeme előtt mindenek felett művészi cél lebegett s nem személyek, hanem egy kor ábrázolására törekedett.

És hogy nem sikertelenül, azt mindenekfelett nagy léleklátó és emberábrázoló képességének köszönheti a szerző. Ritkaság, hogy ily fiatal író (33 éves!) ily mélyen ismerje s ekkora erővel rajzolja alakjait. Férfiakat, nőket egyaránt. Még Tildának nem mindennapi, erősen komplikált jellemét is egyetlen hamis hang nélkül bontja ki s bámulatos biztonsággal, a lélekfestés megragadó igazságával játszatja vele végig ellenszenvességében is emberi, szomorú, művészileg szép szerepét. Nagy elevenítő képességgel legkisebb alakjait is életteljessé teszi Tamási. Elég ha megszólal, vagy valamit tesz-vesz valaki, már is olyan erős fénycsóvába került, hogy éles profilt kap, tudjuk, mit érez, mit gondol, mit akar s hogyan látja a világ rendjét. Alakjaiban nincs többé szertelenség, sem kisiklás, elrajzolás. Mindettől megóvja az írót e regényében bámulatosan jelentkező objektiváló képessége. Pedig talán ez a legtöbb, amit elbeszélő művésztől kívánni lehet, hiszen nem csak a mieink, hanem a világirodalom regényírói közül is csak kevesen s csak jó csillagzat alatt fogant munkáikban érik el azt a tiszta tárgyiasságot, amely mint az elbeszélő költészet klasszikus követelménye mind ritkább jelenség a regényirodalomban.

A szereplők bőséges beszéltetése inkább a drámaiság irányába mutat. Ez egyébként a modern regény fejlődésének útja. Tamási nem esik túlzásba. Nem mondat többet, mint amennyit a jellemzés vagy a cselekvény előbbrevitele kíván. Igy regénye nem válik könyvdrámává, megmarad regénynek. Nem a forma, hanem az élettel telítettség, a belső igazság ereje, az események sodra s nem utolsó sorban az ábrázolt korszak rohanó, izgatott szelleme teszi, hogy a regény az epikus tárgyiasság ellenére is állandó érzelmi hatással fogja az olvasót. Egy pillanatig sem maradunk közömbösek egyetlen alakkal szemben sem. Az összhatás erejét növeli a regény nagy szerkezeti és stílusegysége is. Mindenki és minden szó a főtémáért, a nagy zuhanásról alkotott, filmszerűen pergő kép hatástényezője. Páratlan stílusegység, zavartalan összhang jelentkezik még a legkisebb tájleíró mondatban is. A hanyatlási folyamatot fokozódó feszültséggel ábrázoló regény szerkezeti bravúr. A tömör és mégis könnyű, a merész, de fegyelmezett, színesen szemléltető, de nem rikító s képzsúfolástól is ment stílus a szerző formakészségének és művészi erejének bizonyítéka.

Talán fel fog hangzani a Címeresek ellen az erotika vádja. Tildában a társadalmi bomlás, az erkölcsi fékek lazulása idején talán minden férfi megérzi a ritka gyönyört igérő nőt. És Tilda, a fehérmájú nagy nő fölényesen játszik is a férfitípusok egész skálájával az akaratnélküli Endre gróftól kezdve az utolsó kocsislegényig, s ez a főalak az érosz testi vágyainak minduntalan felbukkanó jeleneteivel, amelyekben rendszerint deus ex machina-szerű esemény menti meg a helyzetet, valóban erotikus színt adhat a regénynek az olyan olvasó szemében, akinek szelleme nem elég emelkedett ahhoz, hogy érezze az író koncepcióját, azt a merész és nagy művészettel keresztülvitt elgondolást, hogy a hősnő romlott jellemében s az elpuhultan nemiségük torához menekülő férfiak haláltáncában megdöbbentő kontrasztot fest az elbukó nép szégyenletes tragikumához. Ez a művészi produkció nézetünk szerint teljes sikerrel járt. Bizonyos, hogy az erotikum itt nem öncél, nem olcsó csalétek s hogy felette tisztán ragyog a szerző erkölcsi komolysága s a nemzeti ideál szentsége. Igaz azonban az is, hogy a regény érettlelkű olvasót igényel, fiatal leányok kezébe nem való, éppen a művészi eszközök tekintetében bőven igénybevett szabadsága (drasztikumok !) miatt.

A *Címeresek* íróját regényíróink legelső sorába emelte. E műve nagyon sokra kötelezi s ha megfelel a jogos várakozásnak, az nagy gazdagodását jelenti majd irodalmunknak.

Szombatfalvy György.

1930. évi Katona-emléklap. (Katona József új síremlékének felavatási ünnepélye halála évszázados fordulóján, 1930 április 26—27-én. Kiadja a Katona József Kör. Kecskemét 1931.) E füzet a Bánk bán szerzője halálának századik fordulóján Kecskeméten tartott ünnepségek történetét adja és így mintegy végső akkordja vagy inkább utóhangja azoknak a megemlékezéseknek is, melyek a mult évben a kecskeméti sír felé fordulva áldoztak a költő szellemének. Az Emléklapon most feljegyezve találjuk azt az egész ország köszönetét megérdemlő munkát, melyet Kecskemét városa és a Katona József Kör végzett az új síremlék létrehozása és a költő hamvainak méltó elhelyezése érdekében. Részletesen beszámoló egyúttal magáról a díszes ünnepségről, hol a magyar irodalmi és politikai élet kiválóságai tettek bizonyságot Katona József szellemi hagyatékának maradandóságáról és minden mai hétköznapunkban való aktualitásáról. Az ünnepi beszédeken és megemlékező előadásokon kívül közli az Emléklap azokat az ugyancsak az ünnepségeken elhangzott szépirodalmi műveket is (Komáromi János novelláját és Áprily Lajos versét), melyeknek ihlető tárgya a nagy magyar tragikus egyéni tragédiája volt. Az irodalmi ereklyékben gazdag Katona-emlékkiállítás érdekes katalógusa zárja be a füzetet. Az az áldozatos munkásság, melyet Kecskemét városa a költő emlékét felidéző kiadványokra és ünnepségekre fordított, biztosíték arra, hogy a «nemes város» a jövőben is egyik éltető pontja lesz nemcsak multunk irodalmi értékeinek, hanem a mai magyar irodalmi műveltségnek is.

Sárfészek. Berkes Imre regénye. (Athenaeum.) Az elmult évtizedek folyamán a vers mind határozottabban vetette el a régi formákat, mintha a keret béklyóitól szabadultan a gondolat is megváltóbb erővel hathatna. A regény is hasonló formai változásokon megy keresztül mostanában, és úgy tetszik : a ma írói itt is a formában keresik azt a remédiumot, amely az ő regényük tartalmát a jövő számára is jelentőssé tehetné. Mind gyakrabban kerül kezünkbe «riport-

regény» vagy «neoromantikus regény», amely a ma lázát, a ma kaotikus gondolatait vázolja föl, vagy a világháború által megzavart és szétszórt emberiség kereső erőit sugározza többkevesebb sikerrel. De a jövő regénye, az új, az igazi regény mégis csak az lesz, amely ennek a háborgó, kiegyensúlyozatlan századnak mindent átfogó gondolatát meglátva, azt formailag és tartalmilag egységesen fogja elénk tárni.

Erre azonban egyelőre még várnunk kell.

Berkes Imre is csak formában hoz újat, hogy ne mondjam: divatosat. A «Sárfészek» határozottan riportregény, mégpedig a legsikerültebb, amelyet eddig magyar írótól olvashattunk s így nem méltatlanul tüntették ki az «Otthon» pályadíjával. (Itt meg kell jegyeznem, hogy Markovics Rodion «Szibériai garnizón»-ja, bár föltűnést keltett azzal, hogy riportregénynek jelezte szerzője, egyáltalán nem az.) Berkes csakugyan a riporter szemével látja Cserivárt és embereit, a riport módján vázolja föl őket, de az író fogja egységbe a százszálú eseményeket, amelyek úgy peregnek, mintha az élet filmjét látnók. Vértől lüktető, kegyetlen valóság minden, amit Berkes ebben a sárfészekben az olvasónak megmutat. Az események szűntelenül követik egymást; rapszódikusan, minden előkészítés nélkül törnek reánk, ahogy az élet gyors robogásában hirtelenül a szemünk elé vetődnek. (Mint ahogy például valamely távollévő barátunkról halljuk időnként, hogy megnősült, előléptették, egyik gyereke meghalt, ő maga is megbetegszik, felgyógyul, elválik feleségétől, majd pedig meghal. Minden esemény egybeszövődik róla az emlékünkben, de semminek a belső rúgóját nem látjuk, a belső embert nem ismerjük meg. Csak mindabból, ami vele történt, próbáljuk kiegészíteni azt, amit ösmertünk, illetve a regényben azt, amit az író itt-ott állít róla) Mert az események néha következetleneknek látszanak, aminthogy maga az élet is igen gyakran annak tetszik a mi szemünkben. Szeretnénk eltünődni ezen vagy azon, hogy miért így és miért nem úgy, de az író nem ad erre időt nekünk, tempója magával ragadja az olvasót és mi együtt lihegünk regénye lihegő embereivel, akik hajszoltan bukfenceznek ismeretlen sorsuk felé.

Mint ahogy Lesage ördöge a háztetőket emeli föl, hogy az alattuk lakók életét megláthassuk, úgy leplezi le Berkes előttünk a cserivári kis garnizónt. Tisztek, civilek, urak, parasztok járják a haláltáncot. Vér, szerelem, bor, kártya, váltó mérgezi az életüket s kit az erénye tesz boldogtalanná, ki meg a hibái folytán válik szerencsétlenné. Talabér hadnagy maga a megtestesült férfibecsület, mégis megfosztják rangjától; kantinos Fánika tisztességben vár harminckétéves koráig Cirusz őrmesterre, akitakkor neveznek ki csak hadnagygya, mégse lehet soha az övé, mert ölelő karjaiba már csak a szélütött ember ápolásra szoruló teste kerül; Vak Iliás, a nyolcvanesztendős paraszt, hatvanévi házasság után fog kaszát a feleségére, mert az nem engedi meg a vénségnek, hogy a mély kutat kitisztítsa . . . Hosszú volna fölsorolni mind a szereplőket, akik a halál bélyegével a homlokukon ott állanak az események kellős közepében s bár nem ismerjük multjukat, helyzetük pillanatnyi fontossága, az aktualitás reflektorfénye teljes élethűséggel juttatja érvényre figurájukat a regény keretében.

De ez minden, amit a riportregény nyujtani tud. Az alakok nem az olvasó szemeláttára és nem az olvasó lelkében nőnek meg; gondolataikat még a velük történt eseményekkel kapcsolatban is hiányosan ismerjük meg; jellemükre csak utólag eszmélünk, mivel

az események nagyobbrészt váratlanok. Ilyenformán nem nőhet mély közösség olvasó és regényalakok között, mint, teszem azt, a naturalista, illetőleg realista regénynél. Az analízis hiányát nem pótolja sem az események zsúfoltsága, sem az alakok romantikus túlzottsága. Igy aztán, amikor a végére értünk, nem sokkal több marad meg bennünk a regényből, mintha például valami monstreriportot olvastunk volna végig az újságban. De hát ez volt-e az író célja? Az érdekes és nagyszerű munka eredménye, hogy az adott egészből végül is csak egy törtszám maradt meg?

Útvesztőbe jutnánk, ha most próbálnók tisztázni ezeket a kérdéseket, amelyek tulajdonképpen a regény fejlődésével állanak szoros összefüggésben. Berkest különleges helyzete predesztinálta arra, hogy munkájával az új regény fejlődési menetének élére ékelje magát. *Majthényi György.*

Zilahy Lajos : A szökevény. Athenaeum. — A regény három novellából áll. Az első novella Komlóssy István egyetemi éveit írja le, a második a háborút, a harmadik a háború utáni Komlóssyt. Ezeket a részeket vékony szálak fűzik össze. Ilyen összefűző szál a főhős azonossága és néhány jelenet az első részben, amelyek a harmadik novellát kitöltő nagy szerelem hősnőjére, Bea grófnőre utalnak. E szálakon kívül, amelyek eléggé külsőségesek, nincs semmi, ami összetartaná a részeket. Nem az első rész vad ellenzékieskedése érteti meg, hogy Komlóssy szökevény lesz, hanem a második rész eseményei. Kommunizmus alatti viselkedésének semmi köze az előbbi eseményekhez. A főhős általában nem érdekes és nem szimpátikus. Komlóssy nagyképű és léha nyárspolgár, aki érdekes események közé kerül.

A regényben az események érdekesek, nem a főhős. Zilahynak megvan az az adománya, amelyet talán riportertehetségnek nevezhetnénk : (ennek az elnevezésnek nincs kisebbítő szándéka) : az események közül ki tudja választani a jellemzőt, az érdekeset. Az események leírásában realista ízlés vezeti. Apró részletekből kiindulva, érzelmi színezés nélkül írja le megfigyeléseit. Realizmusa néha szimbolizmusba megy át, mint *Molnár Ferencé.* Valamilyen jelentéktelennek látszó részlet szinte titokzatos jelentőséget kap, amelyben összesűrűsödik egy-egy jelenet lényege. Ilyen az első jelenetben a grófkisasszony szép cipője, a háború leírásában Napradán kivégzése. Ez a szimbólummánövelés mindig érdekes részletet emel ki, de nem mindig a legtalálóbbat. Ilyenkor úgy érzi az olvasó, hogy Zilahy fontoskodik. Nem látja be, hogy valóban olyan nagy szerepe lenne a kiemelt részletnek a hős életében, ezért csak görögtűznek érzi azt, amit az író titokzatos lángnak szánt.

Megfigyelései legtöbbször a külső világból indulnak ki, csak ritkán, ötletszerűen és összefüggéstelenül mutatják be a regényalakok lelkiéletét. A regény főhőse, Komlóssy István alapjában véve ismeretlen és érthetetlen, ellentmondásokkal tele ember, mert akármilyen érdekes dolgok történnek is vele, lelke, igazi egyénisége ismeretlen marad. Megszökik a frontról, mert hiábavalónak tartja a magyarság véráldozatát, ezt akarja az író elhitetni és erről szaval a főhős oldalakon keresztül. Az események, a nagyon jól megfigyelt és mélyen átélt részletek azonban azt a hitet keltik az olvasóban, hogy Komlóssy is csak hétköznapi katonaszökevény, akit gyávaság, hogy finomabban fejezzük ki magunkat : a háború által okozott idegkimerültség késztet arra, hogy otthagyja a frontot.

Az olvasó azért nem hisz Zilahynak, mert nem lát bele a hős lelkébe. Azért nem lát bele, mert Zilahy élményei

külső eseményekből indulnak ki. Ha lelket akar festeni, fontoskodóvá lesz, szinte meghatódik saját merészségétől, hogy ilyen nagy feladatokra vállalkozik. Azt szokták mondani, hogy Zilahy a környezetrajzban alkot igazán kiválót, ha egyéneket akar jellemezni, akadozik a nyelve. Ez valóban így is van. A környezet megelevenítéséhez elég néhány jól ellesett és képzeletet megindítóan leírt részlet, kis esemény. Ezt tudja Zilahy.

Lélektani motiválásai legtöbbször erőltetett finomkodások vagy szónoklatok. Ez a megállapítás azonban nem érvényes a lelkiélet egyik területén: a szerelem leírásában. Ezen a téren mély élményei vannak, amelyeket őszintén tud előadni. Általában Zilahy egyénisége erotikus színezetű. Vannak regényei, amelyekben a hősök se nem esznek, se nem isznek, csak eszeveszetten szeretik egymást, vagy a szerelmesek szokásos kisebb-nagyobb ügyeskedéseivel, sikereivel és szerencsétlenségeivel foglalkoznak.

Ez a regénye azonban nem ilyen, ebben a szerelem másodrendű. Itt felcsap apostolnak, politizál, honfibú tölti el és társadalmi reformokkal foglelkozik. *Flaubert Madame Bovary*-jának egyik halhatatlan alakja monsieur Homais, a középszerű ember, a politizáló vidéki patikus, aki a legelkoptatottabb közhelyeket olyan szenvedéllyel adja elő, mintha hallgatósága még nem unt volna rá a jól ismert szólamokra. Zilahy apostol akart lenni ebben a regényében, de csak monsieur Homais-nak csapott fel. Mulatságos dolog most a háború után, egy óriási gazdasági krízis közepén elnézni, hogy mennyire gyűlöli Zilahy még mindig az osztrákokat és hogy általában mennyire tűzbe hozzák a háború előtti ellenzéki politika régen üres jelszavai. *Fábián István.*

A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. (Irta *Gulyás Pál.*) II. (befejező) füzet. 58 szövegközi hasonmással és 36 képes melléklettel. Bpest, 1931. A M. N. Múzeum Barátainak Egyesülete támogatásával kiadja az Orsz. Széchenyi-könyvtár. A teljes mű bolti ára: 80 pengő.)

Ez a becses tartalmú kiadvány folytatólag ismerteti a könyvnyomtatás magyarországi technikájának XVI. századi sorsát, s éppen oly gazdag tanulságokban, mint az első rész, melyről a Napkeletben már volt szó (1930. II. 696 l.). Színes képekben tárul föl benne a debreceni, nagyszombati, bártfai, váradi, gyulafehérvári stb. nyomdák története, továbbá alapítóik vagy vezetőik (a Hoffhalterek, Bornemiszák, Telegdiek, Mannelak és mások) fáradozása a hitbuzgalom és művelődés érdekében. A tudós szerző azonban nem elégszik meg az egyes nyomdák keletkezésének és teljesítményének krónikás hűségű leírásával, meg az idetartozó eddigi tévedések helyreigazításával, hanem érdekes adataival olykor a XVI. századi szellemi életet is újszerűen jellemzi.

Az egykorú viszonyok alaposabb ismerete folytán bizonyos tények néha veszítenek előbbi regényes színezetükből. Igy Gulyás megállapítása szerint az erre-arra bolyongó, hol itt, hol ott fel-feltünedező vándorkönyvnyomtató, akit némely monografusaink szívesen emlegetnek, még a zűrzavaros XVI. században is egészen kivételes jelenség volt. Valamint az is a mesék világába tartozik, mintha reformátoraink a maguk keze munkájával állították volna elő műveik kinyomtatott példányait: «Honterus, Heltai, Bornemisza épp úgy csupán nyomdatulajdonosok voltak, mint a katolikus Telegdi.» Az is jellemző adat, ahogyan egy XVI. századi vallásos nyomtatvány ajánlásában Hoffhalter a nemzeti nyelv fontosságáról kioktatja kortársait. Emlékezetünkbe idézi a külföldi tudósokat, «kiknek jó példájokból könnyű megérteni, minemű

bolond ítéletek légyen azoknak, kik azt kiáltják, hogy nem szükséges . . . magyar nyelven írni, mert hogy az görög vagy deák nyelv az magyarázatra alkalmasabb légyen.»

A régi nyomtatványok áráról, kelendőségéről, példányszámáról és kiadásuk egyéb körülményeiről is sok tanulsággal gazdagítja ismereteinket e szép mű. Többek közt megtudjuk, hogy Malus Pál Epitaphic című, ma már elveszettnek tekinthető munkája 90 példányban való kinyomtatásáért 1601-ben két tallért fizetett Klöss Jakab bártfai nyomdásznak. Ez adatból s néhány továbbiból kitünik, hogy a komolyabb irányú munkákból aligha nyomtattak egy-két száznál többet. Ebből egyszersmind az is megérthető, hogy egy-egy kedveltebb olvasmány, mint pl. a Balassától magyarra fordított Bock-féle «Beteg lelkeknek való füves kertecske», aránylag rövid idő alatt (1572—1584) négy kiadást is ért.

A XVI. századi könyvkiadás terén a pálma — Gulyás szerint — a Heltai-féle nyomdát illeti, amely gyakran hozott tetemes áldozatot egy-egy újdonság érdekében. Csimor János jogi kézikönyvét például a nevezett nyomdasz nemcsak saját költségén nyomatta ki, hanem díjazás fejében száz példányt is adott a szerzőnek. A könyvek drágasága akkor is panasz tárgya volt. Ezzel függ össze az egyik jeles könyvnyomtató, Misztótfalusi Miklós keserű kifakadása : «ez a nemzet semminek limitált árához nem szokva, nem állhatja, hogy mégis el ne kunyoráljon benne.»

A hasonló érdekességű adatokban gazdag mű végén a sok becses képmellékleten kívül egy táblázatos kimutatás nyujt tájékozást a felölelt kor magyarországi összes, ismert sajtótermékeiről. Eszerint a XVI. században megjelent 334 kötet magyar mű 31.782 levélnyi terjedelemben. Ezzel szemben a többi (latin, görög, horvát, német, oláh stb. nyelvű) nyomtatványok együttes kötetszáma és levélterjedelme kisebb a magyarénál. Látható tehát, hogy kultúrfölény tekintetében akkor is a magyarság vezetett a Kárpátok medencéjében.

Az értékes tartalmú és rendkívül díszes kiadvány közzétételével a M. N. Múzeum Barátainak Egyesülete a magyar tudományosságnak valóban igen jó szolgálatot tett. *B. Gy.*

Aranyliliom. Dénes Gizella regénye. (Singer és Wolfner.)

Divat lett a történelmi regény? Dénes Gizellában már a második írónőnk kísérletezik vele mostanában, márpedig a nők a divat hullámait oly érzékenységgel fogják fel, mintha erre berendezett antennák lennének. Igaz ugyan, hogy egy-két fecske nem csinál nyarat, de általánab is megfigyelhető, hogy a közönség érdeklődése a ma sivár valóságából szívesen fordul a színes mesék, a mult romantikája felé, és a magyar regény, amely az utolsó két évtizedben már az európai irodalom fejlődési vonalában állt, ennek következtében is, mintha megrekedt volna. Vagy talán, mert nincs új Jókaija, aki a romantika rozsdás rekvizitumait fantáziájával újra aranyozná? . . .

Dénes Gizella regénye Nagy Lajosról szól. Nagykoncepciójú író kezében a nyughatatlan Anjou-király valóban hatalmas regény hőse lehetne, Dénes Gizella azonban csak elsuhanó profilját lebbenti elénk. Nagy Lajos történelmi alakja ebben a regényben csak árnyék. Tépelődő, önmagát emésztő figura, aki tizenhat éven át folyton csak azon búsul, hogy miért nem születik Kotromanic Erzsébettel való házasságából utód? Ez a regény témája. Ha pszihoanalitikai alapon tudta volna Anjou Lajos lelkének rajzát megcsinálni, talán jobb eredményhez jutott volna. De csak futólagos, novellisztikus rajzokat kapunk az

egyes fejezetekben s ezek sem külső történéseket, sem belső cselekményt nem örökítenek meg, úgy, hogy olvasás közben állandóan fokozzák hiányérzetünket.

A regénynek egyetlen jellegzetes része sincs, amelyből a «nagy» jelzőt nyert király dicsőséges tulajdonságai, egész emberi alakja, az olvasó elé elevenedne. A szerző sok jóakarattal és bizonyos, el nem vitatható írói készséggel elmond ugyan mindent, amit a történelemből már tudunk, de eleven történelmi életet nem tud regényébe vinni, a kort nem tudja valóságként érzékeltetni.

A regény többi alakja is jórészt ugyanabban a hibában szenved, mint a királyé. Amit mondanak, az csak a pillanatnyi helyzetre jellemző, de nem önmagukra is. Bátran föl lehetne cserélni akárhány párbeszédet s amit X mondott, azt Y szájába adni: a szerző maga se venné észre a cserét.

Ezzel tulajdonképpen el is mondottuk véleményünket a regénykísérlet sikertelenségéről és talán nem tévedünk, ha azt állítjuk hogy Dénes Gizella tollára inkább olyan témák valók, mint amilyet «Fehér torony» c. regényében dolgozott fel.

De szóvá kell még tennünk valamit, mert ezt a regényt, mielőtt könyvalakban jelent volna meg, egyik napilapunk is közölte. Igy tehát megjelenése előtt két (sőt talán több) lektor is olvasta. A regény mégis tele van kellemetlen hibákkal és a kényesebb olvasó az írásjelek hanyag fölrakásától, a jelzők helytelen alkalmazásán és a jó magyarság elleni hibákon át, a bosszantó «deiterjakabokig» a tévedések egész skáláját végigélvezheti.

Tucatjával idézhetnék ilyeneket: «néhány tavaszi fűszál *surrant* Anjou Lajos kezéhez»; «egy gólya *hosszúra* emelt láb*akk*al *kotorászott* a parton»; «Mi lenne a *sok* kóbor férfiember*ek*ből». De ezeken még átsiklik úgy, ahogy az olvasó. Hanem a lovasok úgy ülnek a nyeregben, hogy «térdüket lovuk ruganyos, barna *szügyébe* nyomták.» Sajtóhibának vélném, ha kétszer is nem fordulna elő.

Azután azt olvashatjuk, hogy a hegedős megzendíti «citeráját». Ez a citera néhány sorral később hegedűvé változik, hogy pár sorral lejebb újfent citera legyen belőle. Jóllehet abban a korban sem az egyiket, sem a másikat nem ismerték.

«A lovag szokása az volt, hogy *jó kedvében tüsszögni szeretett*» mondja az egyik lengyelről. Pedig hát a tüsszögés *reflex*, nem függhet sem akaratunktól, sem szokásunktól.

Becsei György, mint Miklós püspök *hadnagya* száll le lováról az egyik oldalon, hogy a következőn *kapitányként* szerepeljen. Mikor lett kapitány? Vagy mindegy volt ez a két rangjelzés? Vagy rangjelzés volt-e ez egyáltalán?

Számtalan efféle kérdésünk támad olvasás közben és egyikre sem kapunk feleletet a regényben. Dénes Gizella a lektor uraknak köszönheti, hogy a nyilvánosság előtt kell szóvá tennünk egyrészüket.

Majthényi György.

S Z E M L E

Színházi szemle.

Száz nap.

Giovacchino Forzanónak Mussolini szenáriuma alapján írt színműve a Nemzeti Színházban.

Az évad végső bemutatójául Olaszország után először nálunk került színre a milanói Scala rendezőjének történelmi képsorozata, melyet Itália teljhatalmú miniszterelnöke, napjaink történelmének legnagyszabásúbb s legérdekesebb alakja, Benito Mussolini inspirált. Hogy az ő szövege ebben a «társszerzőség»-ben mily arányban jut szóhoz, bajosan ellenőrizhető, bizonyos csak az, hogy az eszmei szál, melyre a sorozat képei mintegy fel vannak fűzve, tőle ered. Napoleon sorsában a diktátor bukása érdekli s ennek a végzetnek okait fürkészi. Úgy látja, hogy az Elba és Szent Ilona közé eső «száz nap» elhanyatló hősének tragikuma abból fakad, hogy az időközben «átcsoportosított» Európának még egyszer hadat üzenvén, mikor hatalmát újra fel akarná építeni, hűtlenné lesz a nemzetre üdvös, a süket és vak abszolutizmustól éppen okos belátás s a haza érdekeinek számontartása tekintetében annyira különböző diktaturához s ezzel át is játssza a hatalmat az otthon a nagyhangú demokrácia, kifelé pedig többirányú külpolitikai mesterkedések sakktábláján vakmerő szimultán játékot folytató, haszonelvű s a nemzettel szemben felelőtlen Fouchék kezére.

Ezt az elgondolást azután még Mussolini fanatikus olasz hite külön is igen érdekesen színezi. A darab maga is mintegy epilógusa a napoleoni nagy drámának, de Mussolininál ennek az epilógusnak valósággal epilógusaként hangzik a bukott hősnek az a kijelentése, hogy: elmulasztotta megteremteni Itália egységét, pedig most csak onnan — de onnan bízvást — remélhetné azt az erőt, amire szüksége volna. Ha valahol: a drámának ezen a fordulóján csakugyan a mai Itália legnagyobb fiának szíve dobbanását hallani.

Az erős politikai ihletű színműnek legnagyobb jelessége bizonyára az, hogy vezércikk-szólamosságba sohasem téved. Való, hogy a felvonuló figurák légiójában a jellemek nem nagyon rétegeződnek, akit ismételten látunk is, az újabb, meg újabb találkozáskor afelől sem tudunk meg sokkal többet vagy főleg egyénibbet. Jóhiszemű elveket vagy az elvtelenség elvét reprezentálják valamennyien, ettől aztán a színmű egészébe határozott dialektikai vonás költözik. De a felfogások harcát jól köszörült s az üres teatralitás sallangjaitól ízlésesen tartózkodó mondatok vetítik elibénk s hogy csak egy példát említsek: Lafayette-éknek a német hadiszálláson folytatott kétségbeesett argumentálgatása s végül tökéletes megalázása valóban csupa lappangó izgalom s önmagában is erős drámai reliefet nyer.

A tárgynak morbidezzás lírája is nagy nyomatékhoz jut, kivált a malmaisoni képben, a Bonaparte-család melancholikus együvésimulásában. De ez is hiján van minden híg szentimentálizmusnak, mint *Hamlet*-ben mondják: «férfias bú», nem pedig «Isten elleni rugódozás, mely gyarló szívet s nem béketűrő elmét árul el». A dráma lesujtottjai éppen ebben a jelenetben

emelkednek fel a lelki erő és jelentékenység legszebb magaslatára.

A Nemzeti Színház munkája teljes megértéssel és színészi tekintetben is, technikai megvalósítás dolgában is friss képzelemmel és erős, bár — s ez legfőbb érdeme — sohasem túlzottan *hangos* lendülettel szolgálta a mű gondolati és érzelmi szándékait.

Gál Gyula a «napoleoni» hagyomány minden apró vonására kiterjedő figyelemmel formálta meg a láthatáron elhanyatló cézári alakot s ezúttal mégsem rekedt meg a részletekben : alakításában megvolt a befelé vérző lélek nemes egysége. Palágyi Lajos Fouchéja finom és okos munka, csak az «intrikus diplomaták» színpadi őstípusától nem bírt eléggé elszakadni. A «ravasz» gondolatoknak hellyel-közzel túlságosan éles aláhúzásával a rábízott alaknak megtestesítőjéből akárhányszor fölöslegesen is — kommentátorává vált. Mihályfi Béla kitűnő maszkban s a nehézkes páthosz igen jellemző mozdulataival adta a sötét és dörgedelmes Lafayette-et. A «család» is jeles ábrázolókra lelt Hettyey Aranka Volumnia-fellépésű anya-alakjában, Garamszeghy, Harasztos és Perényi Bonaparte-fivéreiben, meg Környey Paula meleglelkű Hortense-ában. Lánczy Margitnak a szép politikai ágens szerepében kurta feladat jutott, de előkelő mozgásával, Tosca-szerű megjelenésével így is magára vonta a figyelmet.

Az Országos Kamaraszínház vendégjátéka.

Alapi Nándor stagionéja a Kamaraszínházban.

A Nemzeti Színház igazgatója a színiévad végén ezidén negyedízben látta vendégül a legrégibb s legjobb színvonalú vándortársulatot, mely majd egy évtizede járja az országot becsülnivaló hittel, odaadással s az irodalmi ízlés terjesztésében nem csekély eredménnyel. Esztendeje a kétezerötszázadik előadás felé haladtak, most a háromezrediknek küszöbén állnak. Műsoruk évről-évre gazdagodik s fővárosi bemutatkozásaik alkalmával is többnyire akad műsorukon olyan kísérlet, mellyel a vállalkozásban nem túlságosan bátor Budapestet megelőzik.

Ezúttal egy hazai, egy olasz meg egy angol színművel álltak elő. A magyar darab, Herczeg Ferenc *Aranyborjú*-ja évekkel ezelőtt a Vígszínház műsorán szerepelt, most, a legutóbbi évad elején pedig Hevesi Sándor is tervbe vette felújítását. Szerzője ezt egyik friss és termékeny ötletű regényéből, a *Magdaléna két életé*-ből dramatizálta, fölényes írói biztossággal, szellemes dialektikával. Két része két változatban dolgozza fel ugyanazt a témát, aszerint, amint a gazdag és különc Grálné hagyatéka a Videczky-, illetőleg a Csákó-familiára száll. Előadása bármely együttest kemény feladat elé állít, minthogy a közreműködőknek egytől-egyig kettős szerepük van, két-két végletesen más figurát kell megformálniok, bár úgy, hogy ezekben a jellem közös gyökerét is váltig megéreztessék. A nehéz feladatra Alapiék erejéből és felkészültségéből csak félig-meddig futotta, egyes jó mozzanatok mellett az előadás egészének némi műkedvelői íze volt. A társulat jelenlegi tagjairól is — bár az együttesben majd mind benne voltak — ez előadás alapján véleményt alig formálhattunk. A drámai hősnő, Szepessy Edit, az első részben színtelen volt, a másodikban akadt néhány jó akcentusa. Hajnal Betty viszont az első rész palócos beszédű csitrilányában mutatott valami friss «naturmädchen»-vérmérsékletet. A férfiak — a már régről kedvezően ismert Miskey Józsefet sem véve ki — egytől-egyig beszédben is, mozgásban is — főleg mozgásban — egészen kezdetlegesen hatottak.

Az olasz darab, Luigi Chiarelli *Arc és álarc* című groteszk színjátéka, a fővárosban ezúttal először került előadásra. Szerzőjét, ki tizenöt évvel ezelőtt éppen ezzel a színművével alapította meg a hagyományos technikájú társadalmi színművek ellen hadat indító Teatro del grottescót, joggal számítják Pirandello úttörői közé. Ebben a *La maschera e il volto*-ban is a *maschera*, az álarc: a társadalmi ábrázat, a *volto*, az arc pedig: a közvetlen életösztön. A realitás — akárcsak utóbb Pirandellónál — itt is lépten-nyomon beletorkollik az irreálisba, a komoly és válságos pillanatokba egyre-másra belevegyül a nagyképű konvenciók felé irányított grimász. A koholt hitvesgyilkosság komédiájából az derül ki, hogy míg a gyilkosnak hitt férjet felmentik s valóságos társadalmi hőssé magasztosítják, a bűntény valótlanságának tisztázódása után majd hogy börtönbe nem hurcolják, amiért feleségét *nem* ölte meg. Chiarelli ránk valóban mély és magvas író benyomását nem teszi, több benne a körmönfontság, mint az elevenbe markolás, de annyi tagadhatatlan, hogy a korhadt színpadi és írói közhelyeket friss lélekzetvétellel bolygatja meg s szava a Pirandello fölényes művészetéhez nem méltatlan prológus. Csodálni is lehetne, hogy Budapest színházai vele (legalább ezzel a főművével, melyet később meg nem haladt, sőt utól sem ért) mindeddig meg nem próbálkoztak, ha arra nem gondolnánk, hogy közönségünk magáért Pirandellóért sem túlságosan lelkesedik. Alapiék jól tették, hogy vele megismertettek, annál inkább, mert e feladatnak előadásuk is elismerést érdemlően megfelel. Alapi igazgató mint rendező is szép munkát végez s a főszerepben diszkrét játéka, finom beszédművészete is kitűnően érvényesül. Játéktársául Szepessy Edit is egyszeriben nagyot nőtt: ha talán még nem is kész, de fejlődésre képes, jó érzékű, rokonszenvesen elmélyedő színésznőnek bizonyult. Miskey meleg egyéniségéhez is jól talál a fatalista filozófiájú bankár alakja.

A harmadik estén Shawnak nálunk is sűrűn és kitűnően adott *Candidá*jával álltak elő. Őszintén szólva, valamelyest féltünk is az összehasonlítástól. Alig van Shawnak még egy műve, melyben annyira a jellemek tövéig ásna, — minden olcsó fintor és elképesztő fogás nélkül — mint ebben az őszinte lírában fogant «misztérium»ában. Az Alapiék produkciója igen tisztes szinten mozog. Morell lelkész figuráját maga Alapi legjobb szerepei közé számíthatja, kevés külső eszközzel, a hiú pózból és gyermekes gyámoltalanságból szőtt karakter biztos átérzésével komoly művészi munkát végez. Szepessy Edit is itt volt legjobban tisztában feladatával s annak több mozzanatát máris hibátlanul, kifogástalan beszédéhez a benső indulatokat is jól hozzáéreztetve oldotta meg. Füredi József pedig, ki az első két estén bágyadt és egyhangú maradt, most valósággal meglepetést keltett a költő nehéz szerepének részleteiben is finom s amellett a művészi egységet is becsülnivalón szemmeltartó kidolgozásában. *Rédey Tivadar.*

A szegedi ünnepi játék.

Voinovich Magyar Passiójának szabadtéri előadása.

Odaadás és mértéktartás, hit és ízlés hozta létre és irányította ezt a nagyszabású vállalkozást, sikere is ennek a bizalomnak diadala s ennek a tapintatnak jutalma. Szeged közműveltségi renaissance-ának megteremtője, a nagytervű és merész kezdeményű kultuszminiszter vetette fel a gondolatát s a művészeti ügyekben lelkes munkatársára, Kertész állam-

titkárra bízta annak megtervezését és életrehívását. Elgondolásuk hálás, áldozatkész megértésre lelt a második magyar város vezetőségében s ennek az egyetakaró erőfeszítésnek nemes gyümölcse lett a magyarlelkű és európai színvonalú estének megragadó harmóniája.

Voinovich Géza szép színpadi költeménye a Nemzeti Színházban húsvét óta a nézők százain betöltötte a «délekhalászás»-nak azt a küldetését, melyről éppen a színmű során is az egyházalapítás mozzanatában — a Szentírás igéivel — a Megváltó beszél. A fővárosi előadások látogatói most a szegedi fogadalmi templom előtt, a nemes hatású árkádos tér foglalatában rögtönzött nézőtérről fokozott érdeklődéssel várták a már ismert apparátusnak ezekbe az új, hatalmas méretekbe való átültetéséből adódó összehasonlítást.

A horizontálisan mintegy szertetolt, a magasság felé meg éppenséggel végtelen szabadtéri «színpad» egyik veszedelme bizonyára az, hogy a szemhez és lélekhez folyamodó eszközöknek múlhatatlanul szükséges fokozása könnyen átcsaphat az üres és nagyhangú teatralitásba. Az újabb időkben a szabad ég alatti, ősi színjátszási formának feltámasztása is jórészt a meiningeniektől keltezhető, tömeghatásokra törekvő *rendezői* becsvágynak köszönhető, Reinhardték kísérletein a stílusérző kritika akárhányszor észrevette, hogy amikor egy-egy színpadi művel azért mentek ki Salzburg nyilt ege alá, mert a darab lényegének kibontására a színpad «lombikja» állítólag «igen szűk»: produkciójukból az derült ki, hogy a téres és zajos túlméretezés viszont «igen tág».

A mi Nemzeti Színházunk nem engedte, hogy az új keretekhez képest sokszorosára megduzzasztott apparátus a lényegnek mintegy nyakára nőjön. Itt mutatkozott meg leginkább az az előkelő rendezői mértéktartás, melyre mindjárt bevezetőben erős hangsúllyal rámutattam. A sokszáz főnyi statisztéria nem olcsó dinamikai hatásokat szolgált, mozgásuk, énekük, morajlásuk a fődolgokat pompásan hangsúlyozta, néha valósággal hatalmas posztamensként emelte, anélkül, hogy rajtuk a maga fékételhányt áradásával akár csak egyszer is átcsapott volna. A jeruzsálemi bevonulás itt minden faldöntögető színpadi extázis nélkül, szinte a magyar vidék úrnapi körmeneteinek benső nagyerejű áhítatával ment végbe s az Ecce Homo-képben sem vetették a súlyt a hadonászás és többszólamú üvöltözés effektusaira: a nézőtér figyelme Jézus fenséges passzivitásán meg a Pilátus lelkitusáján csügghetett. Hevesi Sándor nem egy dramaturgiai fejtegetésében korábban is határozott állást foglalt a hírlapi hozsannákkal üdvözölt rendezői túlkapásokkal szemben, — most igazán szép, önmagához hű leckét adott tanításából.

A közreműködő művészek is szerencsésen eltalálták a hang- és mozdulatfokozásnak azt a mértékét, melyen innen a környezettel számot vetve nem maradhattak, de amelyen túl a «drill»-nek kelletlen (s hosszabb előadás során egyre fokozódó) mellékíze fenyeget.

Azt nincs miért elhallgatni, hogy a színpadi előadáshoz viszonyítva most az egyes képek hatásereje valamelyest arányt cserélt. A szimbolikus célzatú ószövetségi példázatok itt, nyilt ég alatt némileg szegényesebbekké lettek, átvillanó, csupán *jelző* rendeltetésük már azzal is valami csorbát szenvedett, hogy a nagy tér egyúttal időben is megnyujtotta lebonyolításukat. Legszebben kétségtelenül azok a momentumok érvényesültek, melyeknél a széles, kényelmes játékütemből rendre új meg új, grandiózus benyomások támadhattak. A

Jézus megszületését hirdető angyal nyomába sereglő hívők hömpölygő áradata, befejezésül a gyertyákkal felvonuló hófehér gyermekkórussal: szinte az egész nézőteret magával sodorta, a közönség legörömestebb maga is sarkába szegődött volna a karácsonyi ének hullámain tovaringó áramlatnak. Néha meg éppen egy-egy kevés figurájú képbe szállt bele a szabad tér «genius loci»-jának ez a festett diszletekkel soha el nem érhető varázsa: mikor a magasba emelt csecsemő Jézussal a Szűzanya a hatalmas dómkapun át eltűnt a templom ragyogó belsejében, valóban a lélek legmélyén fogant izelítőt kaptunk az esztétikai «fenséges» fogalmából.

S még valamit állított itt a szelíd nyári természet a művészet szolgálatába, amit a színház a maga bármily tökéletes technikai készségével még csak meg sem kísérelhet: néhány kedves, előre számításba nem vehető akcidenciát. A Gethsemáne-kertben a poroszlókkal közelgő Júdást kiegyenesedve váró Istenember fénylő köntösét a nyári éjtszaka könnyű szellője valami fojtott izgalommal kapkodta-lebegtette. Az utolsó vacsora képében a fájdalmas példázatot beszélő Megváltó szelíd feje körül — a Krisztus alakjára vetített sugárözönben fürödve — fehér éjjeli pillangó cikázott. A kenyérszegéskor a dómtér valamelyik jámbor cicája sétált át kényelmesen a «színen», a játék néma pillanataihoz pedig időnként távolból a cirpelő tücsökhad szolgáltatta a zenei «aláfestést».

Voinovich sokágú műve itt azzal is tisztán és keresetlenül hatott, ami benne a magyar multnak és magyar jövőnek szól s a játék végén a magyar himnusz zsolozsmájába meghatódva belevegyülő «színházi nézőtér» valóban templomi közönséggé, hívők gyülekezetévé forrt egybe. Legmagyarabb nagyvárosunkban ezekben a percekben egy százszor szerencsétlen, de a maga küldetésében s az igazságos Gondviselésben hinni soha meg nem szűnő nemzet szíve dobbant meg a csillagtáborával biztatóan ráboruló magyar égbolt felé.

Rédey Tivadar.

József Ferenc dr. kir. herceg: Kolumbus.

Miszlérium 11 képben. Bemutatta a szegedi Városi Színház jún. 14-én.

Kürthy György igazgató a színházi szezón végére érdekes meglepetést tartogatott: színrehozta a magyar Palatinus-család fiatal tagjának, József Ferenc dr. kir. hercegnek Kolumbus c. «misztérium-játékát». Ez a sajátos műfaj-megjelölés tehát már eleve figyelmeztet bennünket arra, hogy a színpadi hőst ugyan Kolumbusnak hívják, de a mi számunkra, a megpróbáltatások végtelen tengerén hánykódó magyarság részére a soha meg nem törő Akaratot és Hitet kell jelentenie . . .

Palos kikötője, 1492. Nagy a sürgés-forgás. Kolumbus hajóskapitány Izabella királynétól három rozzant hajót kapott, hogy velük vakmerő tervét végrehajtsa: nyugat felé akar eljutni Indiába, mert meggyőződött a Föld gömbalakjáról. Most éppen matrózokat toboroz a hajókra; de csak gyülevész népség áll kötélnek, mert a kapitány egy-két hívén kívül senki sem hisz az istentkísértő vállalat sikerében. Pedig Kolumbus nem fukarkodik csábos ígéretekben. A börtönből szabadult rongyos, éhenkórász sereg vad fantáziáját feltüzeli az arany és a nő emlegetése és a hajókra tolong. Az elindulás után az első megdöbbenés akkor szállja meg őket, amikor eltűnnek előlük Európa partvonalai. Egy ideig azonban nagyobb baj nincs: tele van még az élelmiszerraktár. Ám múlnak a napok, hetek, fogy az élelem s föld

nincs sehol! De jön a vihar. Recsegnek-ropognak a vén hajók rokkant bordái, a nyomorult megsemmisülés szele csap át a reszkető lelkeken. A veszély ösztönös összefogásra készt kapitányt és matrózt és — legyőzik a vihart...

Hónapok telnek el és csak víz, végtelen víz mindenfelé. Az elégedetlenség és a félelem napról-napra nő a hajón. Kolumbus hívei is meginognak, visszafordulásra akarják bírni, a Szaracén alattomos úton méregpoharat nyujt neki, a kétségbeesett legénység összeesküvést sző ellene — a kapitány kitart. Hisz a számításai helyességében, az eszmében. Csakhogy lassanként egy mindennél félelmetesebb ellenség támad ellene: az idő. Az élelmiszer fogytán van. Az éhségtől elcsigázott matrózok inkább veszélyt, mint segítséget jelentenek a hajón. Most már Kolumbust is elfogja a kétség, a lelkiismeret is mardosni kezdi: volt-e joga nyomorult pusztulásnak tenni ki ennyi szerencsétlen ember életét a nagy eszméért? Már csak Pinson kapitány és a vén kormányos állnak mellette. Igaz: kedvező jelek is mutatkoznak: madarak tűnnek föl az óceán fölött, zöld gallyakat sodor a hullám a hajó elé, a felhőkön a föld árnyékának sajátságos reflexe rémlik s a kapitány földszagot érez... A lázban égő szemek partot vélnek megpillantani. Hiú ábránd! A part felemelkedik az óceán fölé: felhő volt! E rettenetes csalódás után már nincs vigasz. Az éhségtől megvadult, lázongó tömegnek Kolumbus kénytelen megnyitni az élelmiszerraktárt, amelynek fogytán levő készletét egy falásra elpusztítja az. Elfogyott az ivóvíz is. Nincs, nincs menekvés, hahotázzák gonosz gondolatok a nyomorult véget a kapitány fülébe, akit a szörnyű víziók kiforgatnak egész emberi mivoltából s mikor az eszeveszett tömeg vad lázadásban halálra keresi a vezért, Kolumbus égő kanóccal a puskaporos hordóhoz rohan, hogy levegőbe röpítse az egész hajót. Ekkor azonban felhangzik az árbocon figyelő őr kiáltása: «Föld, föld a látóhatáron!»

Az eszme valóra vált. Kolumbus hálából San Salvadornak, Szent Megváltó földjének nevezi el az új világot.

Ez a történet lényegében nem drámai akció, hanem elbeszélés, de ennek tempós, izgalmasabb fajtájából. A «Kolumbus» kifejezetten *poëme épique*, bár tárgyában, elgondolásában modernebb, sőt nagyszerűbb, mint sok régi epopeia. A küzdelem egy fenséges eszme megvalósításáért folyik s a siker a lebírhatatlan akarat és a csüggedetlen hit erejét példázza. Egészében azonban csak egy széles skálájú ouverture az igazi Kolumbus-drámához, mely voltakép a partraszállás *után* kezdődik. A hajón — hogy úgy mondjuk — nincs elég tér és lehetőség arra, hogy ez a nagyratörő ember az akciók és tettek folyton sűrűsödő és súlyosbodó atmoszférájában igazán drámai hőssé nőjön előttünk, hogy mint plasztikus, felejthetetlen realitás rögződjék meg alakja a lelkünkben. A képek hosszú sorozatában önmagát kénytelen ismételni; s hogy ennek ellenére sem csügged az érdeklődésünk a sorsa iránt, azt a szerző kétségtelen írói érzékének köszönhetjük. Valami újat azért minden képben kapunk, sőt egyes jelenetekből (a vihar, a mérgezési kísérlet és az önmagával viaskodó Kolumbus) az igazi drámaiság szele csap felénk.

A játékról és a rendezésről csak elismeréssel szólhatunk. Táray a címszerepbe annyi életet, színt vitt, hogy az egész előadásnak ő adta meg a karakterét. Mint a szerző mondta: valóra váltotta azt, amit ő csak megálmodni tudott... De Nagy György (Pinson kapitány), Ajtai K. Andor (Szaracén), Herczeg Vilmos (orvos) és Szilágyi Artur (kormányos) is nagy kedvvel és helyes felfogással töltötték be szerepeiket. — Külön kell meg-

emlékeznünk Németh Antal dr. rendező művészi munkájáról; korhű, mozgatható hajóvá varázsolta a színpadot, mely a stílusos dekorációk miliőjében valósággal az óceán közepére bűvölte a közönséget. Tizenegy képben láttuk ezt a hajót és mégis mindig másnak!

A színház egy ünnepi operai vagy nemzeti színházbeli előadás képét mutatta. A szerzőn kívül ott volt a kir. hercegi család és a magyar arisztokrácia sok tagja, élén Klebelsberg kultuszminiszterrel, kik sokat és igaz szívből tapsoltak az új magyar színpadi szerzőnek. — Szeged pedig egy sokáig emlékezetes, valódi théâtre parée-n vehetett részt. *Gál János.*

Képzőművészeti szemle

A szezón végén két értékes és összeállításában szokatlan kiállítás került a közönség elé. Az egyiket a Művészeti Múzeumok Barátainak Egyesülete rendezte Erdély műkincseiből, a másik a Római Magyar Akadémia művésztagjainak bemutatkozása volt.

Az *erdélyi kiállítás*, mely az Iparművészeti Múzeum földszinti nagytermében nyílt meg, emlékeztet a multévi szép egyházművészeti kiállításra, bár szűkebb keretei miatt nem lehetett oly gazdag, mint megelőzője. A gyüjtemény java az ötvösmunkák pompás sorozata. Az erdélyi ötvösség világhírű s ha nem is erdélyi munka valamennyi, amit külföldön annak tartanak, — a külföldi tudományos irodalom egyéb magyar tárgyakat is gyakran és indokolatlanul Erdély számlájára ír — méltán érdemel nagy figyelmet. Sajnos, a kiállítás nem sokat árul el ennek a helyi művészetnek eredetéről. A XV. század első felének emlékei közt egy esztergomi ereklyetartó-láda szerepel, mely nézetünk szerint felépítésével, profiljaival jellegzetesen elárulja jóval későbbi származását, azonkívül hogy erdélyi voltát semmi sem bizonyítja. Hasonlóan kétséges az egyik legragyogóbb magyar ötvösmunkának, Súky Benedek Esztergomban őrzött kelyhének erdélyi származása. Erről a grandiózus kehelyről csak annyit tudni, hogy megrendelője erdélyi nemesember volt, de változatos technikája és tökéletes kivitele udvari ötvösre vagy legalább is az ország székhelyének legjobb műhelyére vall. A Súky-kehely kétséges erdélyi voltával támasztja alá a kiállítás a Nemzeti Múzeum ereklyetartó szelencéjének és úgynevezett Nyári Pál kelyhének, azonkívül az esztergomi kincstár csüngő ereklyetartójának erdélyi származását. Egyikről sem bizonyos, hogy erdélyi munka. Kettőnek származása ismeretlen, Nyári Pál kelyhét pedig a felsőmagyarországi Szucsány temploma őrizte.

A XVI. század második fele előtt nem sikerül regionális műhelyekre bontani az ország ötvösségét. Később, mikor az úgynevezett erdélyi zománc megjelenik s mikor az ország szívében a török dúlás következtében elárvulnak a műhelyek, Erdély átveszi a vezetést és rendkívül karakterisztikus, helyi zamatú műveket termel. A kiállításon az erdélyi-zománcos tárgyakat szép sorozat képviseli, ennek a műfajnak szinte iskolapéldája a Chorin Ferenc birtokában levő, XVII. századi aranyozott ezüstfedeles serleg.

Ebben az időben az emlékek eredetét a reájuk vert bélyegek és hitelesítő-jegyek már pontosan meghatározzák. Sőt mi több, művészegyéniségek jelennek meg a porondon, akiknek nemcsak jellegzetes előadási módja válik el a többiekétől, hanem neve is ismeretes. Közöttük a legmarkánsabb profil Hann Sebestyén nagyszebeni

ötvösé, aki a XVII. század végén működött. A kiállításon egy szekrényre való pompás serlege és asztaldísze szerepel. Hann Sebestyén jellegzetesen barokk művész, aki szenvedélyes előadásmódjával, buján zsúfolt formáival, műveinek rendkívül gondos technikai kivitelével tűnik ki. Alkotásait külföldön is szívesen vásárolják, ha nagyritkán egy-egy piacra kerül.

Az ötvösmunkák őrzői között a párizsi Cluny-múzeum is képviseltette magát négy darabbal, legjelentékenyebb közöttük a hólyagos serleg. Fényes és változatos az ékszergyüjtemény, amely az erdélyi főúri családok féltett kincseiből, násfákból, mellboglárokból, forgókból és kalpagdíszekből, gyűrűkből és karperecekből válogatott darabokat mutat be.

A textiliák gyüjteménye főkép a XVII. és XVIII. század emlékeit gyüjtötte egybe. E csoport műfaj és technikák szempontjából egyaránt sokoldalú. A bútorok között Bethlen Kata 1695-ből való faragott és festett virágos díszű kelengyeládája legjobban mutatja Erdély késői bútorművességének dekoratív törekvéseit.

A terem falait templomok, várak, kastélyok és freskók fényképei díszítik, melyek tanulságosan és harmonikusan egészítik ki az ingó műtárgyak kollekcióját.

*

A *Római Magyar Akadémia* (R. Accademia d'Ungheria) művésztagjainak alkotásai a Nemzeti Szalónban kerültek bemutatásra. A három éve új palotába költözött és kibővült intézmény első ízben lépett a magyar közönség elé a falai között dolgozó építészek, szobrászok és festők munkásságával. Ezen a seregszemlén kellett eldőlnie annak, hogy az Itáliába kitolt magyar bástyafok művészcsoportja tud-e felmutatni jelentős eredményeket és igazolja-e azt az áldozatkészséget, amely az intézményt fenntartja.

A kiállítás azt bizonyítja, hogy a művészkolónia fényesen megfelelt a hozzáfűzött reményeknek. *Gerevich* Tibor professzor, az intézet kurátora éles és biztos szemmel válogatta ki az új magyar művészet legjelentékenyebb képviselőit. Az olcsó pártszempontokon, mellékkörülményeken felülemelkedő s csak a tehetséget szem előtt tartó kiválogatás három év mulva meghozta eredményét. Az Akadémia kiállításán a fiatalok legjobbjai szerepelnek, oly művészek, akik nélkül az építészetünkről, szobrászatunkról és festészetünkről alkotott kép nem lehetne teljes.

Rendkívül érdekesek azok a fokozatok, melyek a művészeknek Rómával, illetve Itáliával való kapcsolatuk erősségéből alakulnak ki. Kiki temperamentuma, fogékonysága és szemléleti módja szerint foglal e téren állást. *Szőnyi* István iránytűje például nem hajlik el erősen az örök város mágnesének hatására. Megmarad kedvelt témáinál, darabos és rendkívül beszédes formanyelvénél, de abban, hogy képeinek tartalmi jelentése fokozódik s új kompozíciós problémákat keres, mégis meglátszik a nagy olasz mesterek tanulmányozása. *Aba-Novák* Vilmos és *Molnár C.* Pál — e két polárisan ellentétes művész — egyformán erősen reagál az új élményekre. Aba-Novákot a téma ragadta magával, a regényes és fantasztikus olasz tájak, nyüzsgő kikötők és zsivajgó osztériák vizuális élménye. Nem az olasz művészetet, hanem a népi életet látta meg, előadásmódja szélesebbé és frissé vált, a téma új nyelvet teremtett s ezen a nyelven beszélnek már legújabb, Nagybányán készült képei is. *Molnár C.* Pál a legújabb olasz művészet erős hatása alatt jutott el dekoratív hangulatú, hatásos portréihoz, míg vallásos képeinek hangulata még jobban elmélyült.

Nem annyira Róma, mint a falai között őrzött nagyszámú görög eredeti szobormű ragadta meg *Pátzay* Pál figyelmét. Pátzaynak a tiszta szobrászati problémák iránti rendkívüli fogékonyságát a klasszikus remekek még jobban megélesítették.

Lehetetlenség e rövid beszámoló kapcsán mindazokról megemlékezni, akik a kiállításon értékes művekkel szerepelnek. Egyenkinti gyüjteményes bemutatkozásuk amúgy sem maradhat el s abból az alkalomból munkáikra majd visszatérünk. *Patkó* Károly, ki az olajfestésről a temperára tért át, az olasz tájak megkapó kolaritját jól érezteti tájképeiben. *Medveczky* klasszikus hidegségű, kitűnő stílusérzékről tanuskodó kompozícióival, *Kontuly* Béla friss falképterveivel szerepelt. *Dex* Ferenc Önarcképe az olasz quattrocentisták legszelídebbikének, Fra Angelicónak szellemében fogant. A szobrok közül kiemelkedtek *Vilt* Tibor, *Mikus* Sándor, *Jálics* Ernő, *Kuzmik* Livia és *Erdey* Dezső művei. Az építészek közül *Árkay* Bertalan monumentális és egyszerű templomok terveivel tűnt fel, feleségének, *Sztehlo* Lilinek a Győrgyárvárosi templom számára készült üvegablakaival ugyancsak megérdemelt nagy sikere volt.

Genthon István.

Zenei szemle.

Péterfy Jenő zenekritikái. Irodalmi ritkaságok. Szerkeszti: Vajthó László.

A Berzsenyi Dániel reálgimn. derék VIII. osztályú tanulói — Papp Viktor és az iskola «Dohnányi Ernő zeneköre» anyagi támogatásával — ismét egy jeles és értékes kiadvánnyal gazdagították lelkes tanáruktól, Vajthó Lászlótól szerkesztett «Irodalmi ritkaságok» sorozatát. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai után magyarnyelvű zenekritikái is nyilvánosságra kerültek. A kis gyüjtemény Péterfy zenekritikusi munkásságából tíz évet tár elénk: 1879—1889. esztendők legjelentősebb budapesti zenei eseményeit.

A XIX. század végének egy kis vázlatos kultúrtörténete bontakozik ki ezekből a szellemes, széles látókörű kritikákból. Bámulatosan éles szemmel ismeri fel mindenben az igazi értékeket egy olyan korban, ahol elkeseredett harcok folytak a legellentétesebb zenei irányok között. Ir többek között olyan művészekről, mint Bülow, Richter, akik akkor még el nem döntött harcban állnak Wagner és Liszt művészetéért, a «jövő» zenéjéért. Ott van köztük Hauslich Eduard, a Wagner-ellenes párt félelmetes tollú vezére, Brahms, az új klasszicizmus még csak akkor feltűnő, de korántsem elismert új csillaga, a hazai események közül Erkel Ferenc, a magyar opera immár versenytársnélkülinek elismert nagy mestere s így tovább. Mindezekkel szemben Péterfy például szolgálhat arra, hogy milyennek kell lenni az eszményi kritikusnak, aki felette áll az egyes pártoknak s egyedüli hivatását a közönség ízlésének nemesítésében és a felismert igazi értékek diadalrajuttatásáért folytatott bátor küzdelemben látja. Péterfy rendelkezett eme küzdelem legfőbb eszközeivel: a ragyogó értelemmel, a művészi lelkesedés tüzével, európai műveltséggel és látókörrel, színes, szellemes tollal.

De vegyük sorra azokat a kritikákat, melyek még ma, egy félszázad után is tanulságosak és élvezetesek. *Joachim* József budapesti hangversenyeiről irottakban talán még legerősebben érezzük kora ízlésének megnyilvánulását, mely osztatlanul áll egy olyan előadóművész pártjára, aki nem a pillanatnyi elragadtatást, a materiális hatásokat keresi, hanem

a klasszikus kiegyenlítettséget, a tiszta, szép formák, nyugodt harmóniáját. Péterfy Joachimot tartja a hegedűjáték klasszikusának, aki azt először tevé mentessé a virtuózitás salakjaitól. A virtuóz eszményítése a század végén már annyira hanyatlóban van, hogy még Paganini is a rövidebbet húzza Péterfy értékelésében. Az extatikus, magával ragadó, démoni erejű, szubjektív önkény, a «romantikus» hegedűs jellegzetes vonásai nem érnek fel szerinte Joachim előkelő játékstílusával, ahol a forma mindig mély művészi tartalom kinyomata. Ugyancsak az üres virtuózitás lekicsinylése nyilvánul az akkori új eklektikus zenei irány legkiválóbb képviselőjéről, Saint-Saënsről írt cikkében. «Múzsája tetszelgős, kicsillogó csecsebecsékkel díszíti magát.» Ugyanez az elv érvényesül más variációban Patti Carlotta méltatásába. A híres díva Patti Adelina idősebb testvére bizony akkor már nagyon is túl volt a virágkorán: «Mennél mesteribb az ének, minél képzettebb a technikája, annál bántóbb a mulandóságra való emlékezés. A percnyi hosszú trillák csak a dobhártyát csiklandozzák, de a léleknek vajmi kevés örömet nyujtanak». — Delibes «A király mondta» c. bájos operában (a Zeneművészeti Főiskola növendékei éppen az idén adták elő) a zene tiszta — fauni vonásokból mentes — előkelőségét, természetességét, finom hangszerelését emeli ki. Az ősz mester, Liszt egy jótékonycélú hangversenyéről is olvashatunk, aki már ebben az időben (1879) csak akkor lépett a nyilvánosság elé, ha ezzel a sorstól sujtottak baján enyhíthetett. A szegedi vízkárosultak javára szép összeg gyűlt így össze ebből az alkalomból is. — Richter Jánostól vezényelt bécsi zenekar hangversenyével kapcsolatban kapunk először ízelítőt a wagneri zene kritikájából. A «Götterdämmerungh» Siegfried halálát így jellemzi: «Megkapó motívumok konglomeratuma, melyeket egy rendkívüli tehetség fűz egységbe. Nem teszi a szerves egész hatását, minden motívum után mintha szünetelne a teremtő erő. Ezután kezdődik az egymásra rakás, a megnyujtás, a toldozás, a hangszerelés deliriuma». Péterfyt, a klasszikusok rajongóját, a vágneri zene szuperlativuszokban mozgó szenvedélyessége, nyugtalansága nem tudja elragadni. Richter legnagyobb teljesítményét is nem ezen a téren, hanem Beethoven mesteri interpretálásában látja. — Doppler—Erkel «Erzsébet» c. operáját csak mint történeti érdekűt könyveli el. A két szerzőtől írt mű — úgymond — teljesen nélkülözi a stílusegységet. A II. felvonás (Erkel műve) a legjobb, de ez sem pótol a többi zene ürességéért. — Több cikket is szán Wild Mária, az ünnepelt bécsi operaénekesnő pesti vendégszereplésének méltatására. «A híres «Wild crescendo» — írja Péterfy — oly hatalmas, biztos és hosszú lélekzettel lett világgá bocsátva, hogy operánk néhány régibb habitüéje igazi Jakob-létrának nézte, melyen a művészi mámor országáig juthatni.» — Rendkívül találóan jellemzi Hauslichnak, a formalista zeneesztétika főképviselőjének felolvasását, mely «közel állt a kompendiumok objektivitásához». Meglátja benne a történeti érzék nagy hiányát s ebből a szempontból glaszékesztyűs iróniájával és minden enthuziaszmustól tartózkodó hideg méltányosságával együtt kevesebbre értékeli, mint Ambros, a kitűnő kritikus és zenetörténetíró ifjú tüzét élesztő humorát, nagy történeti kultúráját.

Elragadtatással ír Patti Adelina vendégszerepléséről, aki 1879 dec. 28-án a Népszínházban mint Traviata lépett fel. «Mintha alakján is átömlenék a zene harmóniája, pianói nem lágyabbak, mint aminő bájosak, utánozhatatlan kelleműek mozdulatai.

Ezt a harmonikus egységet mely játékán, énekén, egész lényén átvonul, csak élvezni lehet, de elemezni nem.» Világosan felismeri Erkel Ferenc «Névtelen hősök» c. operájának hiányait és értékeit. «Bármilyen legyen művészi értéke, — írja — a nemzeti zene történetében ezen opera is helyet foglal. Új stílust teremteni az operának nem egy embernek, csak hosszú időszaknak, sokak törekvésének lehet munkája.» Dícséri a honvédjelenetek, az énekkarok, az induló, a csárdás zenéjének tetszetős magyaros jellegét, de a tempó és ütem egyformasága — úgymond — igen csorbítja a hatást. — Érdekkel olvassuk Bülow előadásáról írott cikkét. Tollával, művészetével egyaránt hatalmas propagátor volt Bülow. Szinte kényszerítette a közönséget élvezetre ott, ahol változatos program helyett kétszer játszotta el Beethoven IX. szimfóniáját, vagy tizenöt Liszt-kompozíciót játszott el egymásután és mégis teljes sikert aratott. — Legérdekesebb kritikája talán a legutolsó, melyet Wagner «Rajna kincse» és a «Walkür» operáiról írt. Wagner művészete akkor még új és távoleső volt a pesti közönség számára. A német városokon kívül Budapest volt az első hely, hol a Rajna kincsét bemutatták. «Mi nekünk Wotan, Fricha, Freia, Donar? Mi nekünk Walhalla, az istenek unalmas viszálya, melynek végtelen melódiája mint valami zajló hullám fejünk fölött összecsap s elfullaszt? A nagyközönség előtt a szöveg jobbára titokzatos marad s egy zűrzavaros érzéki fantazmagória benyomásával távozik. A baj az, hogy az igazi Wagnerhez alighogy lehet eljutni a sok Wagnerianustól. Ezek éppen nem a reformátort tisztelték benne, hanem a forradalmárt, ezt is éppen túlzásaiban. Wagner művészete sokkal egyénibb, semhogy mintául, például volna felállítható. Benne a nagy zenész mellett egy szenvedélyes gerjedelmű költő, egy makart képekben dúskálkodó festő s egy filozófiai hangulatokba elmerülő nyakas teoretikus élt s ez a négy ember példátlan szívóssággal fogott egyszerre feladata megoldásához. Zenéje a végleteknek, a sóvárgó nyugtalanságnak zenéje. Hol van itt az édes szerénység, mely költői fátyolt borít az érzelmekre, mely Mozart alakjait, Beethoven Leonóráját oly vonzóvá teszi.» Péterfy ezekkel a szavakkal, zseniális intuicióval fedi fel Wagner művészetének lényegét és jövő jelentőségét. A későbbi fejlődés mindenben igazolta őt, mert ez a fejlődés valóban Wagnertől teljesen eltérő úton halad, mert ilyen hatalmas egyéniség nyomába csak epigonok léphettek, akik végleg kimerítették az általa teremtett új formakincset.

Sajnos, a «Pester Lloyd»-ba írt németnyelvű zenekritikák (1874—76) hiányoznak a kis füzetből, de remélhetjük, hogy a jövőben ezek is kiadásra kerülnek s így teljes képet nyerhetünk Péterfynek már ebből a kis sorozatból is kitűnő, nagyértékű zeneírói munkásságáról. *Prahács Margit.*

A Napkelet írói Kecskeméten.

A MANSz kecskeméti szervezete május 30-án vendégül látta a *Napkelet* íróit s *irodalmi délután* keretében mutatta be őket a városi Uri Kaszinó nagytermében a hallgatóságnak. A termet zsúfolásig megtöltő előkelő közönség soraiban ott láttuk Fáy István főispánt, Kovács Sándor apátplébánost, Szabó Iván dr. országgyűlési képviselőt, Marton Sándort a Katona József-kör elnökét s Pócsy Györgyné elnökkel az élen a város társadalmának sok kitűnősége között a MANSz-nak csaknem minden tagját.

A műsor első száma *Balatoni Farkas Lili* köszöntése volt. Lelkes szavakkal üdvözölte *Tormay Cecilt* s a *Napkelet* írói gárdáját. Fogadalmat tett, hogy a magyar lányok örökébe lépnek a magyar asszonyok mai hazafias munkájának s így bizton remélhetjük, hogy a magyar nők megszövik majd egyszer Trianon szemfödelét. *Tormay Cecile* a *Napkelet* irányát fejtegette s azt a magyar gyökerű, építő, tiszta szellemű irodalmi munkásságban jelölte meg. *Dallos Sándor* novellát, *Aprily Lajos* és *Reményik Sándor* verseket olvasott fel, *Rédey Tivadar* a színházi közönségről beszélt s *Hartmann János* a Napkelet íróiról mondott el intimitásokat. A műsor kitűnő vendégszereplője, *vitéz Héjjas Endréné* egész kivételes szavaló készséggel és egyéni bájjal adott elő Áprily- és Reményik-verseket.

A műsor végeztével a MANSz a közönséget teán, a Napkelet íróit vacsorán látta vendégül.

A kecskeméti kirándulás nagy sikerének hatása alatt a *Napkelet* írógárdája tervbe vette, hogy az ősszel más városok sürgető meghívásának is eleget fog tenni.

A Szerkesztőség közleményei.

Figyelmeztetjük előfizetőinket és munkatársainkat a NAPKELET szerkesztőségének és kiadóhivatalának új címére: Budapest, VII., Rózsa-u. 23. Telefon: J. 314—20. Hivatalos órák délután 4—7-ig.

A folyóirat anyaggyüjtését minden hónap 15-én zárjuk. — Irógépen írt cikkeket kérünk. — Kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott, megcímzett borítékot mellékel a szerző. — Korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk; a kézirattól eltérő korrektúrák és utólagos szövegváltoztatások költségeivel a szerző számláját terheljük.

A Napkelet minden közleményeért írója felel.
A folyóirat szerkesztője: Tormay Cecile. Helyettes szerkesztője: Hartmann János.
A kiadásért felelős: Hegedüs István.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.